

БИБЛИОТЕКАРСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ

Главни и одговорни уредник

проф. др Драгана Грујић – Катедра за библиотекарство и информатику
Филолошког факултета Универзитета у Београду

Редакција

др Богдан Трифуновић – Градска библиотека
„Владислав Петковић – Дис”, Чачак
др Татјана Брзуловић Станисављевић – Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”, Београд
др Драгана Милуновић – Народна библиотека Србије, Београд
др Виолета Стојменовић – Народна библиотека Бор
Оливера Кривошић – Библиотека Матице српске, Нови Сад
Бојана Вукотић – Народна библиотека Србије, Београд
др сц. Марина Винај – Књижница Музеја Славоније, Осијек, Хрватска
доц. др Ана Ангелова (Анна Ангелова) – Универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски”, Софија, Бугарска
др Вусоб Џонг (Wooseob Jeong) – Школа за библиотечко-информациони
менаџмент, Државни универзитет Емпорија, Канзас, САД
Марија Алексејева (Мария Алексеева) – Руска државна библиотека за младе,
Москва, Русија

Класификација текстова по УДК

Народна библиотека Србије

Израда DOI ознака

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Први број часописа *Библиотечкар* објављен је 1948. године.
Библиотечкар се реферише у EBSCO и CEEOL бази података.

Објављивање часописа *Библиотечкар* подржало је Министарство културе
Републике Србије.

ISSN 0006-1816

Библиотекар

часопис за теорију и праксу библиотекарства

Год. LXV, св. 1 (2023)

БИБЛИОТЕКАРСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
Београд, 2023.

САДРЖАЈ

ТЕМА

Међународни пројекти из библиотечко-информационе делатности

Јелена Глишовић: БДС у Креативној Европи – пројекат E-ROUTES	9
Tatjana Aparac-Jelušić: Otvoreni obrazovni sadržaji i visokoškolsko obrazovanje u području knjižnične i informacijske znanosti	19
Наташа Дакић, Александра Тртовац, Драгана Јанковић: Улога универзитетских библиотека у имплементацији и ширењу концепта грађанске науке	39
Драгана Јанковић, Наташа Дакић, Александра Тртовац: Културна баштина као туристичка атракција – учешће Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у пројекту ADRINETBOOK	53
Јасмина Нинков, Марјан Маринковић: Знањем против обмане – изградња новински писменог друштва путем библиотека	71

ПРИКАЗИ

Никола Петаковић, Богдан Трифуновић: Враћање осмеха на лица библиотекара	83
Маја Аћимовић, Сњежана Галинац: Библиотекарство пред новим изазовима	87
Мариче Боздоганова, Клаудија Кмет: Библиотеке као ризнице покретног културног наслеђа	93
Бојан Ђорђевић: Живот једног удружења: о струци и људима	97
Виолета Стојменовић: Књига од предмета до интерфејса	103
Упутство за ауторе прилога	111
Уређивачка политика	125

Тема

*Међународни пројекти из
библиотечко-информационе
делатности*

Јелена М. Глишовић

Библиотекарско друштво Србије
info@e-routes.eu

Стручни рад

УДК 02:061(497.11):338.48(4)

<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2023.65.1.1>

БДС У КРЕАТИВНОЈ ЕВРОПИ – ПРОЈЕКАТ Е-ROUTES

Сажетак: У раду је приказан концепт пројекта Е-ROUTES којим координира Библиотекарско друштво Србије и који је подржан у оквиру програма Креативна Европа. Представљени су партнери и придружени партнери на пројекту из четири европске земље – Словеније, Хрватске, Србије и Италије. У наставку рада дат је увид у планиране и до сада реализоване активности спроведене у оквиру предвиђених циљева и очекиваних резултата пројекта. Посебно је скренута пажња на актуелне активности, блог на веб-сајту пројекта и *crowdsourcing* кампању са намером да се заинтересовани појединци позову да дају допринос или искористе прилику да се укључе. У раду је истакнута важност интердисциплинарног приступа у раду библиотекара, који је и подстакао идеју за припрему овог пројекта. Циљ рада је да упозна јавност са идејом пројекта Е-ROUTES, позове заинтересоване институције, организације и појединце да се прикључе, као и да домаћој стручној јавности приближи идеју писања пројеката и њиховог пријављивања на међународне конкурсе и позиве.

Кључне речи: Библиотекарско друштво Србије, Креативна Европа, међународна сарадња, пројекат, културно наслеђе, културни туризам, културне руте, интердисциплинарност.

Увод

Библиотекарско друштво Србије (БДС) од јула 2022. године реализује трогодишњи међународни пројекат „Time Travel Routes Through Europe (E-ROUTES)”, као координатор конзорцијума партнера из Србије, Хрватске, Словеније и Италије.¹ Пројекат подржава и суфинансира Европска унија од 1. јула 2022. године до 30. јуна 2025. године кроз програм Креативна

¹ e-routes.eu

Европа,² а којим управља Европска извршна агенције за образовање и културу.³

Пројекат E-ROUTES осмишљен је са циљем да на иновативан начин представи европске руте у контексту културно-историјског наслеђа. Реч је о четири европске земље које имају давно успостављене историјске руте комуникација и савремене путеве који их повезују. Полазиште пројекта је у схватању путовања као дијалога између култура и језика који скраћује географске раздаљине. У том смислу путовање, било као индивидуално или колективно искуство, повезује места и људе кроз заједничко искуство дељења културног наслеђа, које превазилази време, простор и границе.

Пројекат настоји да повеже савремени културни туризам са путописном културном баштином од 18. века до данас, кроз вишеслојну платформу осмишљену тако да обједини разноликост и богатство културног наслеђа и уметничких дела која се чувају у европским ГЛАМ⁴ институцијама и истовремено укључи путописну грађу која настаје делатношћу појединаца, савремених стваралаца и уметника инспирисаних искуством путовања. Ширу европску перспективу пројекту даће аутори који су путовали наведеним земљама од 18. века до данас и о томе оставили путописне белешке, дневничке записе, скице, мапе, слике, фотографије, видео-записе и слично.

Поменути вишеслојну платформу чине активности пројекта које ће омогућити изградњу нових дигиталних колекција укључених у Европеану, веб и мобилну апликацију за савремене путнике заинтересоване да сазнају више о културно-историјском наслеђу локалитета или путања на којима се налазе, резиденцијални програм за савремене европске путописце у Хрватској, Италији и Србији који ће написати ауторске текстове о свом искуству путовања за потребе пројекта, организацију две међународне конференције, од којих је прва одржана ове године у Шибенику, четири изложбе, серије радионица у четири земље, објављивање електронске књиге итд. Фазе пројекта обухватају изградњу колекција, културну размену и превођење, укључивање јавности и ширење информација о резултатима, и завршну фазу у виду ширења капацитета и дељења нових (са)знања са заинтересованом стручном јавношћу.

Партнери у пројекту долазе из четири земље са блиским географским, путним и културним везама: Библиотекарско друштво Србије, ИКАРУС⁵

² Creative Europe, позив: CREA-CULT-2021-COOP.

³ European Education and Culture Executive Agency, EACEA.

⁴ GLAM – galleries, libraries, archives, museums.

⁵ ICARUS Hrvatska, www.icarushrvatska.hr

Хрватска, Национална и универзитетска библиотека у Љубљани и Центар МУЗА Универзитета Федерико II у Напуљу.⁶ Поред тога што партнери представљају своју земљу и културу, они ће такође укључивати и изабране делове културног наслеђа које се чува у библиотекама, архивима, музејима и другим колекцијама значајним за пројекат, односно публику пројекта.

Пројекат има и три придружена партнера, који ће учествовати у промоцији пројекта и примени појединих фаза пројекта до јуна 2025. године, а то су: Библиотека Матице српске, Књижница и читаоница града Прелога (Хрватска) и удружење ИКАРУС Италија.⁷

Прва година пројекта

Почетак реализације пројекта био је посвећен активностима у вези са представљањем пројекта креирањем и објављивањем садржаја на друштвеним мрежама Фејсбук,⁸ Инстаграм⁹ и Тикток¹⁰ и на веб-сајту пројекта, као и представљањем на међународним конференцијама.

На Факултету организационих наука Универзитета у Београду, 6–7. 10. 2022. године, одржан је први састанак тима E-ROUTES на којем су учествовали представници свих партнера. Том приликом договорени су и утврђени планови у вези са предстојећим активностима у складу са временском линијом пројекта и са фокусом на првој међународној конференцији предвиђеној пројектом, која је одржана ове године у Шибенику.

Када је реч о изградњи колекција, од 24. јануара до 24. фебруара 2023. године спроведено је истраживање на територији Европе, путем онлајн упитника о колекцијама и грађи релевантној за теме културних рута и путовања у Европи од 18. века до данашњих дана. Намера је била да се утврди постојање збирки и колекција које садрже путописе, мапе, дневнике, слике, фотографије, разгледнице и другу грађу која се односи на територије Србије, Хрватске, Словеније или Италије, на било ком језику и у било ком облику власништва или права на власништво. Упитник је обухватао и путописце који су у даљој или ближој прошлости посећивали ове четири земље и о томе остављали забелешке, слике, аудио или видео-записе.

⁶ UNINA (L'Università degli Studi di Napoli Federico II) – Centro MUSA (Musei delle Scienze Agrarie), www.centromusa.it

⁷ ICARUS Italia APS, www.icar-us.eu/en/icarus-italia/

⁸ <https://www.facebook.com/timetravelroutesthroughurope/>

⁹ https://www.instagram.com/_e.routes_/

¹⁰ https://www.tiktok.com/@e_routes

Упитник је окупио 26 колекција из 10 земаља које испуњавају задате критеријуме. У погледу грађе су врло разнолике, али махом су ипак највише сачињене од фото-докумената. Ових 26 колекција односе се на укупно 29 држава,¹¹ а с обзиром на то да су углавном у питању европске земље и да је шири контекст пројекта подручје Европе, можемо их сматрати релевантним за циљеве пројекта. Од укупног броја, само три колекције нису отворене за јавност, а осам колекција није до сада нигде објављено, што указује на то да је већина колекција присутна у дигиталном простору и доступна. Овакав резултат је са аспекта пројекта E-ROUTES повољан, јер је циљ пројекта да већ постојеће колекције стави у нови контекст повезивања културног наслеђа и културног туризма. У том смислу се уклапа и податак да 21 колекција од укупног броја није укључена ни у једну културну руту до сада, као и да је 25 колекција заинтересовано да се укључи у пројекат ради повећања видљивости, коришћења и међусобног повезивања.

Прикупљени подаци су искоришћени за анализу путописних колекција и уз сагласност испитаника представљени на првој E-ROUTES међународној конференцији, у Шибенику, у марту 2023. године.

Прва E-ROUTES међународна конференција

Пројектом E-ROUTES предвиђене су две међународне конференције – прва у Хрватској са циљем да окупи истраживаче и стручњаке из различитих области који третирају тему културног наслеђа у неком од аспеката културног туризма, и завршна у Србији, на којој би били представљени резултати пројекта. Прва конференција је организована са темом „Унапређење искуства наслеђа – истраживање културних рута” од 22. до 25. марта 2023. године, у оквиру Осмих ИКАРУС дана у Хрватској. Координатор конференције био је ИКАРУС Хрватска у сарадњи са пројектом E-ROUTES, конзорцијумом ИКАРУС (Међународни центар за архивска истраживања),¹² Државним архивом у Шибенику, ДАРИАХ Хрватска¹³ и другим партнерима. Конференција је одржана у просторијама Градске библиотеке „Јурај Шижгорић” и Интерпретацијског центра катедрале Светог Јакова „Свети град”.

¹¹ Колекције из 10 земаља својим садржајем покривају територије 29 држава (нпр. збирка фотографија која се чува у једној земљи може да садржи фотографије из више других земаља).

¹² ICARUS – International Centre for Archival Research.

¹³ DARIAH-HR – Digitalna istraživačka infrastruktura za umjetnost i humanistiku u Republici Hrvatskoj.

Програм конференције одвијао се у складу са утврђеним темама и обухватао је више од 60 предавања, пет радионица, округли сто, презентације публикација и радне састанке учесника. Конференцији је током три радна дана присуствовало преко 160 учесника из петнаест земаља (Хрватска, Србија, Словенија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора, Аустрија, Мађарска, Италија, Шпанија, Холандија, Бугарска, Словачка, Велика Британија, Немачка) укључујући угледне стручњаке и представнике међународних стручних тела, организација и пројеката (Међународни савет архива, Европаеана, Европски портал архива итд.).

Првог дана програма Богдан Трифуновић, координатор пројекта E-ROUTES, учесницима конференције представио је пројекат кроз планиране и започете активности, циљеве пројекта и очекиване резултате.

Током другог дана програма Јелена Глишовић, менаџер администрације и комуникација пројекта E-ROUTES, представила је резултате спроведеног онлајн истраживања и будуће кораке у вези са активностима изградње колекција у оквиру којих ће тим пројекта на основу прикупљених података упутити позив да се одабране колекције и грађа укључе у нове културне руте, које ће бити објављене у завршници пројекта.

Тема конференције анализирана је и обрађена кроз различите приказане активности на дигитализацији, умрежавању и заштити културног наслеђа кроз пројекте и програме широм Европе, укључујући програме Креативне Европе, Еразмус+, Interreg и бројне друге, као и међународне дигиталне платформе културног наслеђа и различите културне мреже и иницијативе. Конференција је била платформа за дискусију између истраживача, практичара, кустоса, библиотекара, архивиста и уметника о новим приступима у представљању европских путних рута најширој могућој публици. Представљене су и теме усмерене на имплементацију дигиталне културе и алата у рад институција и стручњака у области наслеђа, затим на креативну интерпретацију наслеђа и културни туризам, као и активности ГЛАМ сектора и образовних заједница које се односе на дигитално приповедање и наставу, умрежавање и мултимедијалну презентацију извора наслеђа, дигиталне културне и баштинске платформе, као и актуелне културне и академске пројекте, мреже и иницијативе.¹⁴

¹⁴ Сви материјали (постер, програм, књига сажетака, фотографије и сл.) доступни су на веб-страници конференције: <https://e-routes.eu/conference-2023> као и на: <https://www.icarushrvatska.hr/icaruscroatiadays>.

Актуелне и будуће активности

Након завршеног програма конференције у Шибенику одржан је и други састанак партнера на пројекту. Резултати овог састанка су ажурирани радни документ са одређеним тачкама интересантним за све partnere и смернице за прикупљање метаподатака кроз активности на изградњи колекција.

Од активности на укључивању шире јавности у контекст пројекта, спроводи се *crowdsourcing* кампања са намером да се широком кругу заинтересованих појединаца путем онлајн платформе омогући да лично допринесе и учествује у изградњи колекција. Предметима који им припадају или за које поседују ауторска права, а који могу бити артефакти културног наслеђа – уметничка дела, путописи, писма, фотографије, видео, аудио-снимци, савремена уметничка продукција или нешто друго што би могло постати део нових културних путева кроз време у Европи, посебно у Италији, Словенији, Хрватској и Србији. Циљ ове кампање је да се успостави нови ниво изградње колекције у оквиру циљева пројекта, али и повећана видљивост уметничких дела и раштрканих артефаката који би могли постати део нових културних рута које ће, као што је наведено, бити успостављене у завршници пројекта.

На веб-сајту пројекта од фебруара 2023. године, постоји и блог осмишљен са идејом да окупи савремене путописце и њихове путописне белешке у форми есеја које се односе, пре свега, на територије партнерских земаља у пројекту. Позив да се пошаље путописни есеј за објављивање на блогу отворен је за све ауторе путописног сензибилитета чија прича може инспирисати ширу публику пројекта E-ROUTES.¹⁵ Први објављени блог посвећен је теми града Прелога у Хрватској и његове околине, на чему су радили партнери на пројекту из Књижнице и читаонице града Прелога,¹⁶ а у плану су и ауторски текстови афирмисаних писаца. У току је превод на енглески путописа о Венецији награђиване књижевнице Сање Домазет, који ће се уз пратеће фотографије објавити током лета 2023. године на блогу. Ова активност је уједно и увод за резиденцијални програм гостовања шест европских путописаца током месец дана у Италији, Хрватској и Србији, у оквиру друге године реализације пројекта.

¹⁵ <https://e-routes.eu/e-routes-blog-series-started/>

¹⁶ <https://e-routes.eu/the-mystical-river/>

Закључак

Досадашње искуство рада на припреми и реализацији пројекта E-ROUTES показује да библиотекарима имају компетенције и знање за координирање и учешће на пројектима у домену креативних индустрија и савремене интерпретације културног наслеђа. У том смислу, од посебног значаја је прихватање интердисциплинарности као кључне особине савременог библиотекарства која за библиотеке значи међусекторско повезивање, а за библиотекарске сарадње са стручњацима из комплементарних стручних и научних дисциплина и области. Интердисциплинарни приступ доприноси и већој свести о заједништву, међусобном разумевању али и развијању заједничких интереса¹⁷ и њиховом остваривању кроз међусобну интеракцију на пољу примењених метода, анализа и закључака.¹⁸ Управо је овакав однос према библиотечким колекцијама и сагледавање вишеструке користи коју он може да изнедри, у смислу повећања видљивости и препознатљивости библиотечке грађе, био покретач развоја идеје пројекта E-ROUTES. Овакав и слични примери добре праксе показују да су библиотекарима са својим знањем и вештинама стеченим у раду са аналогним и дигиталним колекцијама у библиотекама кадри да препознају потребе својих заједница локално, али и глобално. Стварајући потражњу садржаја библиотеке стварају и снажне везе са својим окружењем, постајући тако савремена средишта културног живота друштва.

¹⁷ Гордана Ђилас, „Библиотеке и заједништво”, *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 20, бр. 23 (2021): 185.

¹⁸ Јелена Бенић, „Интердисциплинарност у библиотекарству”, *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 16, бр. 19 (2017): 17.

Literatura:

1. Benić, Jelena. „Interdisciplinarnost u bibliotekarstvu”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* god. 16, br. 23 (2021): 9–20. (na ćirilici)
2. Đilas, Gordana. „Biblioteke i zajedništvo”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* god. 20, br. 23 (2021): 185–187. (na ćirilici)
3. E-ROUTES „Blog”. <https://e-routes.eu/category/blog/> (preuzeto 24. 4. 2023).
4. E-ROUTES „Events: Conference 2023”. <https://e-routes.eu/conference-2023/> (preuzeto 24. 4. 2023).
5. E-ROUTES „Events: Crowdsourcing campaign”. <https://e-routes.eu/crowdsourcing-campaign/> (preuzeto 24. 4. 2023).
6. E-ROUTES „Project: Activities”. <https://e-routes.eu/project/activities/> (preuzeto 20. 4. 2023).
7. E-ROUTES „Project: Concept.” <https://e-routes.eu/project/concept/> (preuzeto 20. 4. 2023).
8. E-ROUTES „Project: Objectives”. <https://e-routes.eu/project/objectives/> (preuzeto 20. 4. 2023).
9. E-ROUTES „Project: Results and goals”. <https://e-routes.eu/project/results-and-goals/> (preuzeto 20. 4. 2023).
10. ICARUS Hrvatska „#ICARUSCroatiaDays”. <https://www.icarushrvatska.hr/icarus-croatiadays> (preuzeto 24. 4. 2023).

Jelena M. Glišović
Serbian Library Association
info@e-routes.eu

SERBIAN LIBRARY ASSOCIATION IN CREATIVE EUROPE – E-ROUTES PROJECT

Summary: The paper presents the concept of the E-ROUTES project coordinated by the Serbian Library Association and supported by the Creative Europe program. Partners and associated partners in the project from four European countries – Slovenia, Croatia, Serbia, and Italy – are presented. Further, insight is given into the planned and already realized activities carried out within the framework of the intended goals and expected results of the project. Special attention is paid to current activities, a blog on the project website, and a crowdsourcing campaign with the intention of inviting interested individuals to contribute or take the opportunity to get involved. The paper highlights the importance of an interdisciplinary approach in the work of librarians on which the idea for the E-ROUTES project was based. The aim of this paper is to introduce the idea of the E-ROUTES project to the public, invite interested institutions, organizations, and individuals to join, as well as to bring the idea of project writing and application to international competitions and calls closer to the domestic professional public.

Keywords: Serbian Library Association, Creative Europe, international cooperation, project, cultural heritage, cultural tourism, cultural routes, interdisciplinarity.

Примљено: 25. априла 2023.

Исправке: 23. маја 2023.

Прихваћено: 7. јуна 2023.

Tatjana Aparac-Jelušić
Sveučilište u Zadru, Hrvatska
aparact@gmail.com

Прегледни рад
УДК 378.018.43:004(4)"20"
316.644-057.875:378.018.43(4)"20"
<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2023.65.1.2>

OTVORENI OBRAZOVNI SADRŽAJI I VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE U PODRUČJU KNJIŽNIČNE I INFORMACIJSKE ZNANOSTI: POGLED IZ PERSPEKTIVE ERASMUS+ PROJEKTA DECRI S

Sažetak: Cilj ovoga rada je problematizirati ulogu otvorenih obrazovnih sadržaja (Open Educational Resources – OER) u visokoškolskom obrazovanju s posebnim naglaskom na njihovo korištenje tijekom pandemije COVID-19. U radu se predstavljaju ciljevi i postignuća Erasmus+ projekta DECriS (Digital Education for Crisis Situations: Times when there is no Alternative) koji se provodi od 1. 5. 2021. do 30. 6. 2023. Projekt se provodi uz koordinaciju Odsjeka za informacijske znanosti pri Filozofskom fakultetu, Sveučilište u Osijeku i sudjelovanje partnerskih ustanova sa sveučilišta u Barceloni, Hildesheimu, Sofiji i Zagrebu te uz pridružene članove sa sveučilišta u Sarajevu i Mostaru, Sveučilišta Wellington s Novog Zelanda i Državnog sveučilišta za kulturu iz St. Petersburga. Na osnovi provedenih istraživanja zaključuje se o stupnju korištenosti otvorenih obrazovnih sadržaja u europskim visokoškolskim ustanovama u području knjižnične i informacijske znanosti, nacionalnim i institucionalnim strategijama za digitalno obrazovanje, osobito u vrijeme pandemije te mogućim pristupima evaluaciji OER-a i osiguranju studentske prakse u online okruženju prije, za vrijeme i nakon pandemije.

Ključne riječi: digitalno obrazovanje; otvoreni obrazovni sadržaji (OER); DECriS projekt; UNESCO-ve preporuke za OER-e; OER-I – prednosti i nedostaci.

Uvodne napomene

O digitalnom obrazovanju na europskim institucijama visokog obrazovanja govori se od 1960-ih godina s rastućim zanimanjem koncem 20. i početkom 21. stoljeća. Digitalno obrazovanje odnosi se na inovativnu upotrebu digitalnih alata i tehnologija za poučavanje, učenje i osposobljavanje, a može biti u potpuno

online ili mješovitom obliku.¹ Posebna pažnja usmjerena je prema tom obliku obrazovanja u vrijeme pandemije COVID-19, kada su se visokoškolske institucije našle u situaciji da trebaju iznaći načine održavanja nastave, ispita i studentske prakse, unatoč brojnim restriktivnim mjerama čiji je cilj bio sačuvati ljudske živote, a pritom izbjeci posvemašnje zatvaranje i suočavanje s nemjerljivim posljedicama za odgoj i obrazovanje. Drugim riječima, pandemija COVID-19 označila je prekretnicu u načinu na koji se digitalna tehnologija koristi u obrazovanju i osposobljavanju mladih koji su suočeni s nizom društvenih, političkih, kulturnih i tehničkih izazova 21. stoljeća. Važno je pritom istaknuti da su novi pristupi obrazovanju usmjerili visokoškolske institucije prema strateškom pozicioniranju visokoškolskog obrazovanja u digitalnome dobu, pri čemu se posebno sve više uočava potreba za rukovođenjem etičkim i opće humanističkim načelima obrazovnog procesa. Novi Akcijski plan za digitalno obrazovanje, 2021–2027.² jedan je od temeljnih dokumenata za ostvarenje vizije Europske komisije³ o visokokvalitetnom, uključivom i dostupnom digitalnom obrazovanju u Europi. Europska komisija ističe potrebu za jačom suradnjom među visokim učilištima i razmjenom iskustava stečenih tijekom pandemije COVID-19. Posebno je uočljivo da se tijekom pandemije tehnologija koristila u razmjerima koji dosad nisu viđeni u području obrazovanja i cjeloživotnog osposobljavanja te da se pokazalo kako je nužno potrebno jačati digitalne vještine i kompetencije među nastavnicima, knjižničarima (koji su nezaobilazna potpora u informacijskom i medijskom opismenjavanju) i među studentima. Nadalje, pandemija je otkrila da su se mnoga visoka učilišta susrela s problemima, tehničke i socio-psihološke, kao i didaktičke prirode, bez obzira na dotadašnju razinu implementacije i razvojnih napora usmjerenih na digitalno obrazovanje.

Dakle, u kontekstu visokog obrazovanja, pitanja na koja se kroz projekt DECriS (Digitalno obrazovanje za krizne situacije: vremena kad nema alternative) nastajalo doći do relevantnih odgovora jesu: na koji način graditi ekosustav digitalnog obrazovanja te online platforme i sustave temeljene na otvorenim podacima; kako razvijati i sustavno poboljšavati digitalne vještine i kompetencije među nastavnicima, knjižničarima i studentima; kako primjenjivati politiku

¹ Michael Gaebel et. al., *E-Learning in European Higher Education Institutions: Results of a Mapping Survey conducted in October-December 2013: Report*. EUA, 17. 11. 2014, <https://eua.eu/resources/publications/368:e-learning-in-european-higher-education-institutions.html> (preuzeto 10. 11. 2020).

² Europska komisija, *Akcijski plan za digitalno obrazovanje, 2021–2027*, <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan> (preuzeto 21. 3. 2021).

³ European Commission, *EUROPE 2020 – a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3 March 2010, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (preuzeto 21. 3. 2021).

otvorenih podataka uz poštovanje pitanja privatnosti, sigurnosti, anonimnosti i interoperabilnosti; koje su mogućnosti predviđanja promjena na tržištu rada i usklađivanja vještina koje će omogućiti studentima zapošljavanje ne samo u javnom nego i u poduzetničkom sektoru. Agenda EU za visoko obrazovanje iz 2017.⁴ ukazala je da na to da se i prije pandemije COVID-19 uočavala nedovoljna razina kompetencija za 21. stoljeće, posebno u vezi s digitalnom tehnologijom, koja ima važnu ulogu u stvaranju novih poslova, i koja od postojećih poslova zahtijeva veću fleksibilnost.

U skladu s ciljevima Europske komisije, projekt DECriS namjeravao se usredotočiti na razvoj, testiranje i promicanje fleksibilnog i modularnog dizajna otvorenih obrazovnih sadržaja (Open Educational Resources – OER) i njihovo postavljanje na platformu projekta; integraciju radnih praksi u online okruženju; i pružanje dokaza o tome što funkcionira na visokim učilištima u vezi s digitalnim obrazovanjem tijekom pandemije COVID-19 kroz studije, razmjenu iskustava te analizu i praćenje mjerila i pokazatelja. Jedan od ciljeva projekta DECriS bio je stvoriti okvir za europske knjižnične i informacijske studije poradi pravilnog usvajanja neovisnog, ali vođenog učenja i korištenja otvorenih obrazovnih sadržaja općenito, a posebno u kriznim situacijama. Naposljetku, suradnja visokih učilišta i gospodarstva godinama je sve važnija tema jer se okruženje za učenje i potrebe tržišta rada neprestano mijenjaju. Studentska praksa je pritom jedan od najvažnijih lanaca između poslovnog svijeta i visokog obrazovanja te se stoga nastojalo istražiti nove modele za njihovo jače povezivanje, posebice u kriznim situacijama kada se *in situ* programi ne mogu provoditi.⁵

Pogled u teme i dileme vezane za digitalno obrazovanje i otvorene obrazovne sadržaje

Pošavši od UNESCO-vih preporuka o otvorenim obrazovnim sadržajima iz 2019.⁶ i europskih okvira za digitalne kompetencije, uključujući razvoj i njihovo korištenje u vidu otvorenih udžbenika i besplatnog obrazovnog softvera

⁴ Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija o obnovljenom programu EU-a za visoko obrazovanje, 30. 5. 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=DE> (preuzeto 21. 3. 2021).

⁵ Svi dokumenti vezani za projekt DECriS dostupni su na: decris.ffos.hr

⁶ UNESCO, „Recommendation on Open Educational Resources (OER)”, Paris, 25. 11. 2019, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer> (preuzeto 12. 12. 2020).

otvorenog koda, uočili smo da cijelo područje nije dovoljno istraženo, posebno u odnosu na: a) percepciju studenata i nastavnika o digitalnom obrazovanju, s fokusom na postojeće prepreke i preferencije u vrijeme krize COVID-19; b) koristi koje proizlaze iz aktivnosti koje promiču inovativne metode poučavanja i učenja, posebno u odnosu na potrebu jačanja pristupa osobnim modelima učenja; c) kvalitetu ponuđenih modela i alata, s naglaskom na kvalitetu ponuđenih OER-a koji bi se mogli dijeliti i koje bi mogli koristiti mnogi.

Otvoreni obrazovni sadržaji su nesumnjivo katalizatori za inovacije koje se danas koriste i za eksperimentiranje s novim oblicima suradnje između nastavnika i studenata, nešto što se u praksi često zanemaruje. Zapravo, praksa je pokazala da utjecaj OER-a na obrazovanje ovisi o tome kako se koriste unutar okruženja za učenje – zamjenjuju li jednostavno postojeće obrazovne resurse, što može povećati pristup i smanjiti troškove, ili se koriste za proširenje, modificiranje i redefiniranje postojećih materijala i resursa čime se utječe ne samo na problem pristupa i troškova, već i na cjelokupnu postavku učenja i ishoda učenja.

U istraživanju Hoareau McGrath i suradnika,⁷ autori studije ispitivali su primjenu inovativnih načina rada na visokim učilištima, što ih je dovelo do zaključka da inovacije uključuju promjene koje se provode u nastavnim metodama, nastavnim planovima i programima. Istaknuli su neke obećavajuće prakse pokrivajući primjere koji ne samo da dodaju vrijednost samoj ustanovi, već imaju dokazani ili očekivani potencijal da budu prenosivi i održivi. Međutim, pandemija COVID-19 nije samo umnogome utjecala ne te teorijske okvire u odnosu na inovativne pristupe poučavanju i učenju na visokoškolskim ustanovama, nego i na porast svijesti o potrebi ovladavanja metodama i tehnikama online nastave, uključujući zalaganja za većom primjenom otvorenih obrazovnih sadržaja. Ovdje je korisno istaknuti da su i prije pandemijskog razdoblja, a osobito tijekom pandemije, mnoge akademske knjižnice omogućile pristup nizu besplatnih i/ili plaćenih resursa poput programskih paketa za učenje (npr. Moodle), postavljanja online obrazovnih platformi, izdavanja i nabave e-knjiga i e-časopisa.⁸ U vrijeme pandemije COVID-19 bilježi se i

⁷ Cecile Hoareau McGrath et al., „Higher Education entrance qualifications and Exams in Europe: a Comparison”, Brussels: European Parliament, 2014, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/529057/IPOL-CULT_ET\(2014\)529057_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/529057/IPOL-CULT_ET(2014)529057_EN.pdf) (preuzeto: 3. 5. 2019).

⁸ Kristina Feldvari, Sabina Rako, Milijana Mičunović, „Digital education at European higher education institutions in the field of Library and Information Science during COVID-19 pandemic” (2023, u tisku); Muhammad Rafiq et al., „University libraries response to COVID-19 pandemic: A developing country perspective”, *The Journal of Academic Librarianship*, 47, 19 (2021): 2–10, <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102280>; Jiajan Guo and Sarah Woulfin, „Twenty-first century

pojačan znanstvenoistraživački rad kako bi se saznavalo o tome da li je došlo do povećanja primjene metoda online komunikacije sa studentima i nastavnicima, pri čemu su se pratile i analizirale poruke na chatu, e-pošti, WhatsApp-u i sustavima za provođenje online sastanaka te nove usluge koje su se nudile sudionicama obrazovnih procesa poput, na primjer, fleksibilnijeg postavljanja povlastica za posudbu knjižnične građe, Zoom-with-a-Librarian, osiguranja prijenosnih računala za studente, način uključivanja knjižnica u stvaranje uvjeta za objavu i pristup OER-ima, ili pak ponuda online seminara za stjecanje vještina i kompetencija vezanih za digitalnu i medijsku pismenost.⁹

Unatoč tomu što se nudi niz uspješnih modela poučavanja i učenja i da su se razvili zanimljivi pristupi tzv. novoj didaktici,¹⁰ novi su pristupi uglavnom usmjereni na to kako iskoristiti ICT i Internet s ciljem ponude inovativnih aplikacija koje će omogućiti postizanje optimalnih rezultata u procesima poučavanja/učenja, na primjer, u otvorenom učenju i učenju na daljinu te dizajnu online okruženja za učenje, online studijskim programima i tečajevima, virtualnim sveučilištima itd. (Ravenscroft, 2001). Mogućnosti online učenja rezultiraju novim igračima i oblicima učenja (npr. MOOCs i globalizirajuće sveučilišne usluge) i novim oblicima priznavanja stečenih vještina (npr. Otvorene značke). Također je vrijedno napomenuti da se vještine učenja i kompetencije za 21. stoljeće, promatrane s motrišta poslodavaca uglavnom temelje na filozofiji komunikacije, suradnje i kreativnosti, kao i na potrebama za zapošljavanjem onih koji će se moći uhvatiti u koštac s novim izazovima.¹¹

Kao što je Prensky¹² ustvrdio, tadašnji studenti (a današnji još i više) imaju znatno drugačije interese, sposobnosti, vještine i funkcije mozga koje nisu uvijek prepoznate ili im se iznutra, iz samog obrazovnog sustava, ne obraća pozornost. Međutim, fokusiranje samo na pedagoške dizajne o inovativnosti i kreativnosti podržanima ICT-om očito nije dostatno za poboljšanje prakse poučavanja/učenja. Čisto tehnofilski pristupi prijete da će obrazovno područje

.....
creativity: An investigation of how the partnership for 21st century instructional framework reflects the principles of creativity”, *Roeper Review* 38 (2016): 153–161; Marina Connell and John Connell, „Critical Evaluation of Quality Criteria and Quality Instruments in OER Repositories for the Encouragement of Effective Teacher Engagement”, 2020, http://re.eun.org/wp/LRE_White_paper_003.pdf.

⁹ Feldvari, Rako, Mičunović, „Digital education at European higher education...”

¹⁰ Tatjana Aparac-Jelušić and Serap Kurbanoglu, „Introduction”, in *Innovative Approaches to Teaching and Learning in Library and Information Science. Education for Information (Special issue)* 35, 2 (2019): 53–63.

¹¹ Aparac-Jelušić and Kurbanoglu, „Introduction”.

¹² Marc Prensky, *Teaching digital natives: Partnering for real learning* (Thousand Oaks, CA: Corwin, 2010).

biti preplavljeno ICT-om i da će se sve više zanemarivati uloga nastavnika i humanističke vrednote odgojno-obrazovnog procesa.¹³

Projekt DECriS

Projekt „Digitalno obrazovanje za krizne situacije: vremena kad nema alternative” (u nastavku: DECriS) koji se fokusira na OER-e na europskim knjižničnim i informacijskim (Library and Information Science – LIS) visokim učilištima imao je tri glavna cilja: procijeniti trenutno stanje i raznolikost pristupa u usvajanju digitalnog obrazovanja u vrijeme pandemije COVID-19, posebno kako studenti i nastavnici percipiraju digitalno poučavanje/učenje, uključujući online ispite; ponuditi interaktivni direktorij LIS OER-a i alata za procjenu koji će olakšati njihovo korištenje i evaluaciju kako bi se pomoglo u obogaćivanju i širenju ponude, kontroli kvalitete i usvajanju digitalnog obrazovanja ne samo na europskim visokim učilištima nego i šire; nastaviti organizirati ljetne škole u obliku mješovitog učenja kao arene za razmjenu iskustava i prijenos znanja.¹⁴

Projekt DECriS nadograđuje se na rezultate i utjecaj projekta EINFOSE¹⁵ te je vođen smjernicama Europske komisije i Udruge europskih visokoškolskih institucija (AHEA)¹⁶ s fokusom na istraživanje prepreka za usvajanje i korištenje postojećih OER-a i načine za promicanje, obogaćivanje i poboljšanje digitalnog obrazovanja za krizne situacije na europskim visokoškolskim institucijama u području LIS-a. Projekt je usmjeren na inovativne digitalne prakse doživljene tijekom proljeća, ljeta i jeseni 2020. i 2021. tijekom razdoblja karantene, a bio je organiziran u dvije faze: u prvoj se fazi nastojalo proizvesti dva intelektualna ishoda (Intelektual Outcomes – IO) vezano za stanje upotrebe OER-a na europskim visokim učilištima (IO1) i analizu percepcije digitalnog obrazovanja od strane studenata i nastavnika partnerskih visokih učilišta tijekom pandemije COVID-19 (IO2); u drugoj fazi cilj je bio izraditi i opravdati kritične faktore za

¹³ Neil Postman, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1992).

¹⁴ Partneri na projektu su Odsjek za informacijske znanosti s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Osijeku (nositelj), Sveučilište u Barceloni, Sveučilište u Hildesheimu, Sveučilište za knjižničarstvo i informacijske tehnologije u Sofiji i Sveučilišni računalni centar – SRCE iz Zagreba.

¹⁵ O projektu EINFOSE (European Information Science Education: Encouraging Mobility and Learning Outcomes Harmonization) informacije su dostupne na: <https://einfose.ffos.hr/>

¹⁶ European Commission, „London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”, London, 18. 5. 2007, https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf

evaluaciju postojećih OER-a sa stajališta njihove upotrebe tijekom pandemije (IO3), testirati kriterije u praksi (IO4) te optimizirati postojeća četiri OER-a (Uvod i razvoj informacijske znanosti, Istraživačka metodologija u području informacijske znanosti, Načela informacijskog pretraživanja i Evaluacija informacijskih usluga), kao i proizvesti jedan novi OER – Upravljanje zaštitom analogne i digitalne građe (IO5) te istražiti načine na koje se provodila studentska praksa tijekom pandemije i predložiti model online i hibridne prakse (IO6).

Uz navedeno, projekt DECriS organizirao je dvije međunarodne ljetne škole za studente s partnerskih sveučilišta, četiri diseminacijska događanja za pozvane sudionike iz niza europskih zemalja na kojima su predstavljani rezultati projekta te šest radnih sastanaka projektnog tima.

Intelektualni ishodi projekta DECriS

Pristupi digitalnom obrazovanju na europskim visokim učilištima

Nesumnjivo je da se koncept digitalnog obrazovanja neprestano širi, pri čemu se uočava neusklađenost između napora za inovacijama i podrške sveučilišnih politika i procedura, kao i nedovoljna saznanja o digitalnom obrazovanju u praksi, što je upućivalo na potrebu dubljeg istraživanja problema. Kako je zabilježeno prije pandemije COVID-19 digitalno obrazovanje može dovesti do dodatnog rada zbog nedostatka podrške ili zbog prirode raspoloživih alata¹⁷ ili zbog nedovoljne pripreme i nedostatka odgovarajućih vještina. To je osobito bilo očito u novim okolnostima uzrokovanim posvemašnjim zatvaranjem ili poluzatvaranjem zbog pandemije COVID-19, što je potaknulo pojačavanje napora za povezivanjem čak i unutar istog visokog učilišta. Svjesni toga da čak i pojedina partnerska sveučilišta kreću od središnjih sustava za online podučavanje i učenje (Hildesheim, Barcelona), a da druga imaju nacionalnu središnju agenciju s jedinicama na svim javnim sveučilištima (Hrvatska), nastojalo se utvrditi kakva je situacija na ostalim europskim visokim učilištima u području LIS-a, posebno u odnosu na široko usvajanje koncepta digitalnog obrazovanja, kvalitetu nastave i načine njezine provedbe i praćenja. Da bi se dobili odgovori na pitanja vezana za trenutno stanje upotrebe digitalnog obrazovanja i primjene OER-a na europskim visokim učilištima u području LIS-a tijekom pandemije, odaslan je online upitnik voditeljima LIS škola/odjela koji su najbolje upoznati s

¹⁷ Maja Krtalić and Thomas Mandl, „Didactic trends in LIS education and their reflection in curricula design”, *Education for Information, special issue* (2019). DOI: 10.3233/EFI-190268

institucionalnom praksom i politikom svojih institucija.¹⁸ Analizom 56 odgovora iz 23 zemlje uočeni su trendovi i različiti aspekti digitalnog obrazovanja tijekom pandemije COVID-19. Dva dominantna aspekta digitalnog obrazovanja koja su implementirana tijekom pandemije COVID-19 bila su predavanja uživo putem alata za video-konferencije i online komunikacija sa studentima, te mješovito učenje kao najkorišteniji model podučavanja, uz projektno učenje i problemsko učenje koji su također značajno zastupljeni. Zabilježeno je da su sve LIS škole/odjeli koristili alate za video-konferencije te da je većina njih koristila sustave za upravljanje učenjem (LMS) i online sustave protiv plagiranja. Repozitoriji, online kvizovi i društveni mediji također su bili značajno zastupljeni. Međutim, iako su sve LIS škole/odjeli zastupljeni u istraživanju koristili digitalne materijale za učenje, tek je njih 50% koristilo digitalne OER-e.¹⁹

Što se tiče softvera koji se koriste, mnoge škole/odjeli LIS-a koristile su vlasnički softver, posebno Zoom i MS Teams, ali mnoge od njih su koristile softver otvorenog koda, posebno Moodle. Gotovo jedna četvrtina ispitanika (njih 21%) koristila je lokalno razvijen softver. Vrijedno je istaknuti da su visokoškolske knjižnice imale ključnu ulogu tijekom pandemije COVID-19, bilo kao pružatelji potrebnih materijala za podučavanje i učenje (u knjižnicama ili repozitoriju) ili kao pružatelji virtualnih informacijskih usluga, osiguravajući pritom infrastrukturu. U nekim slučajevima knjižnično osoblje bilo je uključeno u stvaranje OER-a.²⁰

Zanimljiv pokazatelj o nedovoljnoj institucijskoj podršci za online podučavanje i učenje (na primjer, više od 2/3 LIS škola/odjela nema institucionalnu politiku u vezi s OER-ima), upravo je taj da se u više od jedne trećine slučajeva radilo o odluci i odgovornosti pojedinog nastavnika.

U odnosu na korištenje OER-a, većina LIS škola/odjela izjavila je da ili ne postoji nacionalni repozitorij OER-a u njihovoj zemlji ili da nisu upoznati s takvim informacijama. Situacija je malo drugačija s institucionalnim repozitorijima koji sadrže zbirke OER-a gdje gotovo polovica LIS škola/odjela navodi da ima takve repozitorije. Pritom, važno je naglasiti da su stvaranje i primjena OER-a često rezultat angažmana pojedinca, iako su u nekim slučajevima postojale posebne vladine mjere i poticaji ili projekti s javnim financiranjem.

Općenito, mali broj LIS škola/odjela koristio je OER-e, odnosno više od polovice (54%) LIS škola/odjela nije koristilo OER-e tijekom pandemije

¹⁸ DECriS, *Final Report IOI*: 4.

¹⁹ U Završnom izvještaju, koji je dostupan na adresi decrif.ffmpeg.hr rezultati provedenog istraživanja detaljno su analizirani i komentirani.

²⁰ DECriS, *Final Report IOI*, 4.

COVID-19. Postojeći nastavni materijali često su korišteni kao OER-i, posebno oni koji su već bili dio Moodle tečajeva. Fleksibilno poučavanje i učenje, otvoreno obrazovanje i dijeljenje znanja, obrazovanje na daljinu i učenje temeljeno na resursima, učinkovito i kvalitetno poučavanje i učenje bili su među nekim od najčešćih razloga za razvoj, stvaranje, prilagodbu i/ili implementaciju OER-a tijekom pandemije COVID-19.²¹

Rezultati provedenog istraživanja pomogli su identificirati trendove u pogledu digitalnog obrazovanja i korištenja OER-a, ali su također ukazali na neke izazove i poteškoće u njihovoj primjeni. Prije svega, pomogli su identificirati ne samo nedovoljnu upotrebu OER-a u LIS obrazovanju i njihovo nedovoljno praćenje i evaluaciju, već i opći nedostatak svijesti o ulozi i važnosti OER-a za visoko obrazovanje, kako u kriznim situacijama tako i izvan njih. Također je identificiran nedostatak razumijevanja određenih pojmova i koncepata, poput otvorenog licenciranja, otvorenog koda, čak i samih OER-a. Stoga su rezultati potvrdili neke od ranijih zaključaka studija u vezi s digitalnim obrazovanjem i OER-ima, uglavnom da su bili pozitivna disruptivna sila za visoko obrazovanje, te da je pandemija COVID-19 unaprijedila postojeće obrazovne prakse i donijela pomak u korištenju digitalnih alata. Međutim, kao što su prethodne studije pokazale, pandemija COVID-19 nije potaknula visoka učilišta na masovno prihvaćanje OER-a, ali je svakako potaknula razgovore, studije i inicijative oko OER-a. Rezultati ovog istraživanja bili su ujedno i osnova, kontekst i podrška za provođenje drugih četiriju intelektualnih ishoda u okviru DECriS projekta. Konačno, rezultati pružaju osnovu za daljnje oblikovanje politike i donošenje odluka u vezi s OER-ima u visokom obrazovanju.²²

Procjena digitalnog obrazovanja i percepcija kvalitete od strane studenata, nastavnika i trenera na partnerskim institucijama visokog obrazovanja (HEI) tijekom krize izazvane pandemijom COVID-19

Izravan utjecaj rezultata studije provedene u okviru IO1 može se vidjeti iz pristupa oblikovanju upitnika za intervju i fokus grupe provedene u sklopu IO2 čiji je cilj bio dobiti uvid u stavove studenata i nastavnika prema digitalnom obrazovanju, posebno prema OER-ima, uglavnom tijekom krize COVID-19 i njihovim iskustvima prije pandemije. U ovom dijelu projekta DECriS korišten je kvalitativni pristup kroz polustrukturirane intervju s nastavnicima i fokus grupe sa studentima. U namjernom uzorku nastojala se postići proporcionalnost između spolova i dobnih skupina prema sljedećim kriterijima: 1) moraju biti

²¹ DECriS, *Final Report IO1*, 4–7.

²² DECriS, *Final Report IO1*, 8.

zastupljeni nastavnici preddiplomskih studija, nastavnici diplomskih studija i nastavnici s obje razine obrazovanja; 2) studenti različitih smjerova i razina obrazovanja (prvostupnici i diplomski studenti koji su upisani u razdoblju pandemije: 2020–2021).

Obavljeno je ukupno 39 intervjuja s nastavnicima i 10 fokus grupa sa studentima u LIS obrazovnim ustanovama četiriju partnerskih ustanova na projektu. Za svakog partnera priređeno je posebno izvješće s rezultatima provedenih analiza te zaključna analiza.

Ciljevi istraživanja raspoređeni su unutar sedam blokova koji su bili okosnica upitnika korištenih u intervjuima i fokus grupama: Stavovi – nastojalo se identificirati, analizirati i klasificirati stavove nastavnika i studenata prema digitalnom obrazovanju, posebno prema OER-ima, u vrijeme pandemije COVID-a za razliku od onih prije pandemije; Očekivanja – ovaj je blok temeljen na potrebi identifikacije, analize i klasifikacije očekivanja od nastave u potpuno digitalnom okruženju koja su nastavnici i studenti imali na početku krizne situacije; Problemi – cilj je bio identificirati, analizirati i klasificirati stvarne i objektivne probleme s kojima su se nastavnici i studenti susreli pri radu s digitalnim materijalom i aktivnostima tijekom krize (na primjer, alati, aplikacije, platforme, veza, uređaji); Prilagodljivost – ovaj se element nastojalo identificirati i analizirati s obzirom na vrstu prilagodbi i stupanj fleksibilnosti s kojima su se nastavnici, posebno oni koji nisu imali iskustva s pedagoškim zahtjevima digitalnog obrazovanja, i student suočavali tijekom prilagodbe novim okolnostima; Prednosti i nedostaci – blok u sklopu kojega se nastojalo identificirati, analizirati i klasificirati razloge koje su izrazili nastavnici i studenti u slučaju da predviđaju daljnju upotrebu (ili ne) nekih od alata koje digitalno obrazovanje nudi (i s kojima se eksperimentiralo tijekom pandemije), pri povratku u „normalne” okolnosti; Naučene lekcije i poboljšanja/dobre prakse – ovaj se element promatrao s obzirom na opći pristup, prikupljanje, analizu i sažetak okvira naučenih lekcija vezanih za digitalno obrazovanje tijekom pandemije te s obzirom na specifičnije pristupe, pri čemu su se prikupljali, analizirali i klasificirali prijedlozi nastavnika i studenta i/ili dobre prakse identificiranih trećih strana poradi poboljšanja online nastave/učenja, korištenja digitalnog materijala i OER-a u budućnosti, u slučaju novih kriznih situacija, ili integrirano u buduću „normalnu” nastavu.

Istraživanjem se, dakle, nastojalo odgovoriti na sljedeća pitanja: Koja su očekivanja nastavnici i studenti imali na početku krize?; Kako su se nosili s izazovom krizne situacije i kako su se prilagodili novim okolnostima?; Je li institucionalni odgovor njihovih nadređenih upravljačkih tijela i službi za podršku nastavi/učenju bio adekvatan?; S kojim su se problemima susreli pri radu s digitalnim materijalima i nastavnim alatima tijekom krize izazvane

COVID-om prelaskom na online ili mješoviti način nastave?; Koji su resursi i strategije digitalnog obrazovanja odigrali relevantnu ulogu u rješenjima koja su poduzeta za prilagodbu nastave novom scenariju?; U slučaju da se može potvrditi da su najdominantniji aspekti digitalnog obrazovanja koji su implementirani tijekom pandemije COVID-19 bili predavanja uživo putem alata za video konferencije i online komunikacija sa studentima, zašto se to dogodilo?; U slučaju da se može potvrditi da pandemija COVID-19 nije potaknula visokoškolsko obrazovanje na veliko prihvatanje OER-a, zašto se to dogodilo?; Jesu li studenti percipirali raznovrsniji i širi raspon aktivnosti učenja i resursa (vježbe, igre, kvizovi, audiovizualne lekcije itd.) koje su im njihovi nastavnici ponudili tijekom nastave na daljinu u suprotnosti s njihovim prethodnim iskustvima prije pandemije, odnosno jesu li neke od njih prepoznali kao OER-e?; Koje su razlike u učinku nastave/učenja uočene između prvog semestra nastave pogođenog pandemijom (proljeće–ljetno akademske godine 2019–2020) i drugog semestra (jesen–zima akademske godine 2020–2021)?; te Koja su glavna razmišljanja i naučene lekcije o digitalnom obrazovanju koja se mogu izvesti iz iskustava i mišljenja uključenih nastavnika i studenata?²³

Analiza prikupljenih podataka provedena je iz dviju perspektiva: prvo, općih odgovora na online poučavanje i učenje tijekom pandemije, a potom i specifičnih povratnih informacija o stvaranju i korištenju OER-a. Na kraju je ukazano na buduće pravce rada i ponuđeni su prijedlozi.

Opći odgovor na online poučavanje i učenje tijekom pandemije je da je na svakom promatranom visokom učilištu situacija tretirana drugačije, uključujući različite mjere prevencije (ograničen pristup visokoškolskom kampusu bio je potpun u nekim slučajevima tijekom dugih razdoblja, dok je u drugim slučajevima situacija bila opuštenija nakon prvih tjedana izbijanja pandemije, s mogućnošću polaganja ispita ili praktične nastave licem u lice uz propisani razmak i obavezu nošenja maske; nejasne odredbe o trajanju i opsegu restrikcija). Zajednički trendovi koje je bilo moguće identificirati su: suočavanje s neizvjesnošću situacije, zbunjenost i pragmatizam, koje najpreciznije označuje riječ „žurba” pri procesu prebacivanja cjelokupne nastave na online nastavu, uslijed čega je otežano razumno i sustavno planiranje alternativa poučavanju. Zanimljivo je da je prethodno iskustvo s mješovitim učenjem ili s LMS platformama za nastavu, olakšavalo proces prilagodbe koja je označena nizom stupnjeva od točnog prenošenja u sinkroni online format do uglavnom asinkronog modela. Među uočenim problemima izdvojeni su naponi da se

²³ DECriS, *Final Report IO2*, 7–10.

održi pozornost, potakne sudjelovanje i usredotočenost studenata, nedostatak jasne povratne informacije od studenata, preopterećenost poslom i nastavnika i studenata, nedovoljno snažna tehnološka infrastruktura te 'praznine' u digitalnoj kompetenciji i nastavnika i studenata. K tomu, socijalizacijski, psihološki i zdravstveni problemi imali su velik utjecaj na akademski uspjeh studenata, međuljudsku komunikaciju, zdravlje, očuvanje privatnosti doma i sl. Analize pojedinosti o izradi i korištenju OER-a ukazale su na to da pandemija COVID-19 nije potaknula visokoškolske ustanove da usvoje OER-e jer ih većina intervjuiranih nastavnika u praksi uglavnom ne poznaje ili ih ignorira, te da studenti nisu bili svjesni što je OER, a također nisu percipirali da su koristili OER-e koji su im ponudili nastavnici. Razlozi za nekorisćenje OER-a bili su nedostatak informacija, njihova raspršenost na vrlo različitim platformama i repozitorijima, njihova dvojbeno kvaliteta, njihovo nepostojanje na materinjem jeziku i slaba pokrivenost određenim predmetom. Stoga je bilo moguće zaključiti da je mala vjerojatnost da će OER-i biti razmatrani tijekom kriznih situacija ako ne dođe do promjene u razumijevanju njihove uloge i snažnije promidžbe (na primjer, specifičnih repozitorija i tražilica). Ispitanici su ukazali na potrebu dodatnih saznanja o dostupnosti izvora informacija za otkrivanje, procjenu i ponovno korištenje OER-a, te stvaranje novih specifičnih repozitorija ako postoji potreba u smislu područja discipline, jezika ili kojeg drugog specifičnog zahtjeva. Posebno se isticala važnost oblikovanja nacionalnih, institucionalnih ili disciplinarnih politika koje vode do planiranja pri stvaranju, obradi, širenju i korištenju OER-a u visokoškolskoj nastavi.²⁴

Pregled i rezultati provedenih istraživanja u sklopu IO2 rezultat su terenskog rada s LIS nastavnicima i studentima s pet visokih učilišta u četiri zemlje (Njemačka, Bugarska, Hrvatska i Španjolska), pa ih stoga treba promatrati tek kao djelomičan doprinos proučavanju prodora OER-a u visokoškolske ustanove. To ograničenje implicira da se navedeni nalazi ne mogu generalizirati u odnosu na druge zemlje ili na bilo koje tematsko područje visokoškolskog obrazovanja. Prodornost i vitalnost OER-a svakako je vrlo raznolika jer postoje različiti konteksti gdje se promatraju različite brzine usvajanja, različita područja, discipline ili institucije, pri čemu se u nekim slučajevima bilježe napredne primjene OER-a, u drugima, poput LIS-a, sličan stupanj razvoja kao u promatranim sredinama ili čak lošiji, dok se o potrebi za korištenjem OER-a u zemljama u razvoju tek skromno raspravlja, uglavnom pod okriljem UNESCO-a.

²⁴ DECriS, *Final Report IO2*, 136–151.

Evaluacija OER-a – načela i kriteriji

Dva su glavna cilja trećeg intelektualnog ishoda (IO3): prvi cilj bio je pripremiti popis kritičnih faktora uspjeha koji se mogu koristiti za procjenu kvalitete postojećih OER-a, a drugi je cilj bio predstaviti tipološku klasifikaciju za procjenu kvalitete OER-a. Nakon što su kritični faktori uspjeha odvojeni i organizirani, rezultat je pretočen u metodološki okvir dostupan svim visokim učilištima koja ga žele koristiti u procesima evaluacije OER-a.

Metodologija istraživanja zasnivala se na metodi sustavnog pregleda postojeće istraživačke literature na engleskom jeziku koja se zanimala za probleme OER-a, njihovu procjenu, ili je donosila empirijske podatke o iskustvima s OER-ima. Sustavno su istražene relevantne studije na dvjema bazama podataka Web of Science (WoS) Core collections i SCOPUS, Google Scholar i web stranicama organizacija poput UNESCO-a, IFLA-e, EBLIDA-e i dr. te relevantnim web stranicama projekata za razdoblje pandemije COVID-19. Analizom su obuhvaćena 74 relevantna članka i knjige i drugih 128 dokumenata, uključujući publikacije, izvješća, prezentacije s web stranica. Rezultat sustavne sadržajne analize literature sinteza je različitih aspekata (teorijskih, metodoloških, didaktičkih, tehničkih i slično) evaluacije OER-a na temelju istraživačkih pitanja: Koje su zajedničke točke i razlike u kriterijima evaluacije kvalitete otvorenih obrazovnih resursa?; Koji su bili kriteriji za evaluaciju otvorenih obrazovnih izvora na temelju teorijskih radova (kao što su smjernice i preporuke UNESCO-a i slični dokumenti)? Koji su bili kriteriji za evaluaciju otvorenih obrazovnih resursa izdvojeni na temelju radova nastavnika i voditelja projekata? Koje su zajedničke točke i razlike u kriterijima ocjenjivanja kvalitete otvorenih obrazovnih resursa u različitim geografskim lokacijama/zemljama/institucijama i specifičnostima iskustava?

Analize i nalazi pridonijeli su pripremi Liste kritičnih faktora uspjeha i njihove tipološke klasifikacije za evaluaciju OER-a i njihovoj interpretaciji. Uz kritične faktore uspjeha dodavani su podfaktori. Vezano uz kriterij kontekst učenja i dizajn uspjeha učenja, prepoznati su podkriteriji: točnost i kvaliteta sadržaja, poravnanje, autoritet, širina perspektiva, praktično i jednostavno korištenje, interaktivnost (izborna) i standardizirani metapodaci i citati. Uz tehnološki faktor prepoznati su: tehnički zahtjevi i kvaliteta finalnog proizvoda, a uz faktor vezan za proces učenja i pedagogiju to su pristupačnost, uključivost i jednakost, kulturna relevantnost, otvoreno licenciranje, pedagoški ciljevi i pedagoški pristupi, otvorena pedagogija te uključivanje studenata i metode ocjenjivanja. Naposljetku, uz usluge s dodanim vrijednošću vezuju se jezična dostupnost, razumljivost, promatranje i evaluacija te nacionalna i međunarodna suradnja.

Na osnovi provedenog istraživanja dizajniran je metodološki okvir pod nazivom „4Ds for 5Rs of OER’s: DECriS Methodological Framework for evaluation of OER’s”. Ponuđeni metodološki okvir sadrži četiri glavna koraka (4D) koji odgovaraju slojevima tipološke klasifikacije ključnih faktora uspjeha za evaluaciju OER-a: domena, dizajn, razvoj, isporuka. Ti faktori osiguravaju zadržavanje, ponovno korištenje, revidiranje, remiksiranje i redistribuciju OER-a (5R). Priređen metodološki okvir moguće je koristiti na visokim učilištima za procese evaluacije OER-a.²⁵

Testiranje kroz studije slučaja i optimizacija OER-a

Glavni cilj IO4 bio je preslikati faktore uspjeha razvijene kroz IO3 u prakse na partnerskim visokim učilištima kako bi se došlo do boljeg razumijevanja odnosa između faktora uspjeha i njihove implementacije poradi uspješnijeg korištenja OER-a u raznolikim okruženjima. U istraživanju je korišten mješoviti metodološki pristup uključujući studentsku anketu, analizu dokumenata i studija Delphi s međunarodnim stručnjacima vezano uz stvaranje i korištenje OER-a.

Rezultati provedenog istraživanja dali su uvid u studentsku percepciju OER-a i razvijene faktore uspjeha, pokazujući da su studenti motivirani za korištenje OER-a i da bi ih rado intenzivnije koristili u nastavi. Analiza dokumenata pak pokazala je da su razvijeni faktori uspjeha korisni i da metodološki okvir DECriS-a za evaluaciju OER-a vodi prema postizanju namjeravane svrhe evaluacije OER-a. Prikupljeni dokumenti bili su osnova za studiju slučaja o tome kako faktori uspjeha djeluju u praksi. Općenito, ispunjeni obrasci za pojedini OER koji se koristio za potrebe dviju ljetnih škola (Osijek, 2021. i Hildesheim, 2022) dobili su visoke ocjene za svoju kvalitetu. Treće, studija Delphi pokazala je općenito pozitivne povratne informacije međunarodnih stručnjaka za razvijene faktore uspjeha koji se razumijevaju kao sveobuhvatan okvir za evaluaciju i kao sredstvo za nove perspektive. Rezultati su također ukazali na potrebu za preciznim definiranjem pojma OER, kratkim objašnjenjima za sve faktore uspjeha i nekim preformulacijama i pregrupiranjem faktora uspjeha. Štoviše, studenti i stručnjaci ukazali su na razlike u odnosu na važnost faktora uspjeha za evaluaciju OER-a, ukazujući pritom na potrebu za različitim okvirima pri evaluaciji OER-a. Na temelju tih rezultata ažurirani su faktori uspjeha, što je dovelo do njihove konačne verzije te je evaluacijski okvir, razvijen kroz IO3 i poboljšan kroz IO4, poslužio

²⁵ DECriS, *Final Report IO3*.

kao vodič pri optimizaciji postojeća četiri OER-a koji su unaprijeđeni kroz IO5, usklađeni s obzirom na jednak pristup dizajniranju OER-a, postavljanje licence i slično. Također, pri izradi novog OER-a koji je dodan postojećima, bilo je moguće osloniti se na provjerene kriterije i pristup dizajnu.²⁶

Studentska praksa u vrijeme pandemije

Cilj intelektualnog ishoda koji se bavio organizacijom studentske prakse u uvjetima pandemije COVID-19 (IO6) bio je utvrditi na koje se sve načine odvijala studentska praksa na partnerskim visokim učilištima, koje su prednosti i nedostaci uočeni tijekom njezine (ne)provedbe i na koji je način moguće predlagati buduću studentsku praksu u hibridnom obliku. Unatoč mjerama ograničenja tijekom razdoblja pandemije COVID-19, studentska praksa se odvijala na licu mjesta, ali i online ili hibridno. Zaključno, proces provođenja studentskih praksi u kriznim situacijama još je u razvoju, ali trenutno svi mentori tvrde da je njihova izvedba najuspješnija kada se provodi na terenu. Studenti su ponudili različite stavove u odnosu na odvijanje prakse tijekom pandemije, od potpunog odbijanja online pristupa do visokog stupnja zadovoljstva ponuđenom alternativom, posebno u organizaciji prakse u računalnim kompanijama koje su im uglavnom omogućavale rad na daljinu. Dakako, jedan od negativnih elemenata takvog načina provođenja studentske prakse je izostanak uvida u organizacijsku kulturu ustanove u kojoj su obavljali svoje zadatke online te posvemašnji gubitak komunikacije s kolegama i suradnicima. Čini se da online način još nije našao svoje mjesto u izobrazbi studenata te da se hibridni način pokazao korisnim i prihvatljivim. U trenutku pisanja ovoga rada, završni izvještaj za IO6 nije još usvojen, niti je dostupan prijedlog modela online i hibridne studentske prakse. Kako se projekt DECriS završava 30. 6. 2023, svi njegovi rezultati biće dostupni na projektnoj platformi.

Zaključna razmatranja

Među uočljivim posljedicama pandemije COVID-19 na visokim učilištima povećana je upotreba digitalnih alata, otvorenih obrazovnih sadržaja, te prilagodba dotadašnjih didaktičkih i metodoloških okvira kako bi se obrazovni kontekst ojačao pristupima otvorenom obrazovanju. To su i opći nalazi projekta

²⁶ DECris, *Final report IO4* i *DECriS Final Report IO5*.

DECriS koji je pošao od interaktivne karte visokih učilišta u području knjižnične i informacijske znanosti u Europi koja je predstavljena kao rezultat studije poduzete 2017. godine, da bi istraživao promjene u obrazovnom okruženju tijekom pandemije.²⁷ U skladu s ciljevima Europske komisije predstavljenim u EU agendi za visoko obrazovanje,²⁸ projekt DECriS usredotočio se na razvoj, testiranje i promicanje fleksibilnog i modularnog dizajna OER-a kako bi se izgradio skup dokaza o tome što funkcionira na visokim učilištima u pogledu digitalnog obrazovanja u kriznim situacijama. Stvaranje i ponuda inovativnih pristupa, modela i metoda za digitalno učenje zahtijevaju sustavnu analizu dostupnih podataka i viziju digitalnog obrazovanja na visokim učilištima, kao i refleksivan pristup osmišljavanju i usvajanju inovacija. Iako digitalno obrazovanje ima potencijal za pružanje boljih prilika za poučavanje i učenje, u literaturi još nema dovoljno dokaza koji bi poduprli opće zaključke na razini EU, posebno u pogledu nepredvidivih okolnosti kao što je COVID-19. Stoga, rezultati projekta DECriS mogu biti korisni ne samo za postavljanje vizija, nacionalnih i institucijskih strategija za digitalno obrazovanje u kriznim vremenima, nego i za kritičku analizu dosadašnjih uloženi napore u primjenu i razvoj OER-a kao važnih uporišta digitalnog obrazovanja.

Još jedno važno pitanje je odabir i primjena pedagoški prikladnih alata koji pretvaraju koncept digitalnog obrazovanja iz disruptivne inovacije u konstruktivnu. Mapiranjem iskustava partnera DECriS-a, kao i problema i prepreka s kojima se suočavaju, identificirana su glavna postignuća i glavne zamke u primjeni digitalnog obrazovanja u praksi i na osnovi tih saznanja predložene su potrebne izmjene i redizajn strategija i praksi.

Potreba za razvojem konstruktivističke suradničke pedagogije usmjerene na studente²⁹ i modificiranja tradicionalnog pedagoškog pristupa, što je dio rasprave o digitalnoj transformaciji obrazovanja već nekoliko godina, potaknuli su dodatna istraživanja. Projekt DECriS utvrdio je da se odgovor visokih učilišta na pandemiju COVID-19 razlikuje od zemlje do zemlje. Pojedine sredine nisu

²⁷ Christine Meschede, Virginia Ortiz-Repiso, and Marco Kluin, „Library and Information Science education in Europe: Building an interactive map”, in *The Future of Education in Information Science: Proceedings from FEIS – International EINFOSE Symposium, 10–11 September 2018, Pisa, Italy*, eds. Tatjana Aparac-Jelušić, Vittore Casarosa, and Elena Macevičiūtė (Osijek, 2018), 217–222, <https://einfose.ffos.hr/feis2018/proceedings.pdf>

²⁸ European Commission, „London Communiqué Towards the European Higher Education Area...”

²⁹ Starr Roxanne Hiltz and Murray Turoff, „Education goes digital: The evolution of online learning and the revolution in higher education”, *Communications of the ACM*, 48, 10 (2005): 59–64, <https://doi.org/10.1145/1089107.1089139>

promijenile gotovo ništa osim što su se odlučile na distanciranje i smanjena društvena okupljanja, druge su pak u potpunosti prešle na digitalno obrazovanje (tj. online učenje i podučavanje) brzo redizajnirajući svoje nastavne planove i programe za potpunu online nastavu.

Literatura:

1. Aparac-Jelušić, Tatjana. „An Overview of Didactic Approaches in the 21st Century”. In: *Didactic Framework: EINFOSE Intellectual Output 4* (2018). https://einfose.ffos.hr/documents/EINFOSE_IO4_Didactic_Framework.pdf (preuzeto 18. 5. 2023).
2. Aparac-Jelušić, Tatjana and Serap Kurbanoglu. „Introduction”. In *Innovative Approaches to Teaching and Learning in Library and Information Science. Education for Information (Special issue)* 35, 2 (2019): 53–63.
3. Connell, Marina and John Connell. „Critical Evaluation of Quality Criteria and Quality Instruments in OER Repositories for the Encouragement of Effective Teacher Engagement” (2020). http://lre.eun.org/wp/LRE_White_paper_003.pdf (preuzeto 18. 5. 2023).
4. DECriS. *DECriS, Final Report IO1; DECriS, Final Report IO2; DECriS, Final Report IO3; DECriS, Final Report IO4; DECriS, Final Report IO5*. decris.ffos.hr
5. European Commission. *London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world*. London, 18. 5. 2007. https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf (preuzeto 18. 5. 2023).
6. European Commission. *EUROPE 2020 – a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3. 3. 2020. <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%202007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (preuzeto 21. 3. 2021).
7. Europska komisija. *Akcijski plan za digitalno obrazovanje, 2021–2027*. <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan> (preuzeto 21. 3. 2021).
8. Gaebel, Michael, Veronika Kupriyanova, Rita Morais, Elizabeth Colucci. *E-Learning in European Higher Education Institutions: Results of a Mapping Survey conducted in October–December 2013: Report*. EUA, 17. 11. 2014. <https://eua.eu/resources/publications/368:e-learning-in-european-higher-education-institutions.html> (preuzeto 10. 11. 2020).
9. Feldvari, Kristina, Sabina Rako, Milijana Mičunović. „Digital education at European higher education institutions in the field of Library and Information Science during COVID-19 pandemic” (2023, u tisku).

10. Guo, Jiajan and Sarah Woulfin. „Twenty-first century creativity: An investigation of how the partnership for 21st century instructional framework reflects the principles of creativity”. *Roeper Review* 38 (2016): 153–161.
11. Hiltz, Starr Roxanne and Murray Turoff. „Education goes digital: The evolution of online learning and the revolution in higher education”. *Communications of the ACM* 48, 10 (2005): 59–64. <https://doi.org/10.1145/1089107.1089139> <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (preuzeto 21. 3. 2021).
12. Hoareau McGrath, Cecile, Marie Louise Henham, Anne Corbett, Niccolo Durazzi, Michael Frearson, Barbara Janta, Bregtje W. Kamphuis et. al. „Higher Education entrance qualifications and Exams in Europe: a Comparison”, Brussels: European Parliament, 2014. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/529057/IPOL-CULT_ET\(2014\)529057_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/529057/IPOL-CULT_ET(2014)529057_EN.pdf) (preuzeto 3. 5. 2019).
13. *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija o obnovljenom programu EU-a za visoko obrazovanje*, 30. 5. 2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=DE> (preuzeto 21. 3. 2021).
14. Meschede, Christine, Virginia Ortiz-Repiso, and Marco Kluin. „Library and Information Science education in Europe: Building an interactive map”. In *The Future of Education in Information Science: Proceedings from FEIS – International EINFOSE Symposium, 10–11 September 2018, Pisa, Italy*, eds. Tatjana Aparac-Jelušić, Vittore Casarosa, and Elena Macevičičiūtė, 217–222. Osijek, 2018. <https://einfose.ffos.hr/feis2018/proceedings.pdf> (preuzeto 20. 5. 2023).
15. Postman, Neil. *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books, 1992.
16. Prensky, Marc. *Teaching digital natives: Partnering for real learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2010.
17. Rafiq, Muhammad, Syeda Hina Batool, Amna Farzand Ali, Midrar Ullah. „University libraries response to COVID-19 pandemic: A developing country perspective”. *The Journal of Academic Librarianship* 47, 19 (2021): 2–10. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102280> (preuzeto 18. 4. 2023).
18. UNESCO. „Recommendation on Open Educational Resources (OER)”. Paris, 25. 11. 2019. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer> (preuzeto 12. 12. 2020).

Tatjana Aparac-Jelušić
University of Zadar, Croatia
aparact@gmail.com

**OPEN EDUCATIONAL RESOURCES AND HIGHER EDUCATION IN THE
FIELD OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE:
A VIEW FROM THE PERSPECTIVE OF THE ERASMUS+ PROJECT DECRI S**

Summary: The goal of this paper is to problematize the role of open educational resources (OER) in higher education with special emphasis on their use during the COVID-19 pandemic. The paper presents the goals and achievements of the Erasmus+ project DECriS (Digital Education for Crisis Situations: Times When There Is No Alternative), which was carried out from 1 May 2021 to 30 June 2023 and coordinated by the Department of Information Sciences at the Faculty of Philosophy, the University of Osijek, with the participation of partner institutions from the universities of Barcelona, Hildesheim, Sofia, and Zagreb, as well as affiliated members from the Universities of Sarajevo and Mostar, the University of Wellington from New Zealand, and the State University of Culture from St. Petersburg. The conducted research offers a view on the degree of use of OER in European higher education institutions in the field of library and information science, national and institutional strategies for digital education, especially during the pandemic, and possible approaches to the evaluation of OER and ensuring student practice in an online environment before, during, and after the pandemic.

Keywords: digital education, open educational resources (OER), DECriS project, UNESCO recommendations for OERs, OER – advantages and disadvantages.

Примљено: 22. маја 2023.

Исправке: 5. јуна 2023.

Прихваћено: 13. јуна 2023.

Наташа Д. Дакић
dakic@unilib.rs

Александра С. Тртовац
aleksandra@unilib.rs

Драгана З. Јанковић
jankovic@unilib.rs

Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”, Београд

Прегледни рад
УДК 027.7:001.089-027.562(4-12)
027.7:061(497.11):001.89-027.562

<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2023.65.1.3>

УЛОГА УНИВЕРЗИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕКА У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ И ШИРЕЊУ КОНЦЕПТА ГРАЂАНСКЕ НАУКЕ

Сажетак: Грађанска наука заснована је на истраживањима која спроводе научници аматери. Концепт грађанске науке постоји већ неколико векова, али је установљен тек 90-их година 20. века. Јасном дефиницијом, формулисањем принципа грађанске науке, али и развојем интернета и технологија, омогућена је широка имплементација концепта међу различитим категоријама грађана. Библиотеке су места која окупљају грађане најразличитијих интересовања, па су самим тим погодно место за ширење концепта грађанске науке. Високошколске библиотеке заузимају вишу позицију у овом процесу – са једне стране омогућавају повезивање са научном заједницом и научним пројектима и истраживањима, а са друге едукацију библиотекара и грађана о концепту грађанске науке. У нашој средини, учешћем у пројекту СеОС_СЕ, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, ослоњена на искуства у домену отворене науке и сопствене пројекте грађанске науке, постаје кључно место за образовање библиотекара Западног Балкана и подршку у имплементацији активности и знања из домена грађанске науке.

Кључне речи: грађанска наука, отворена наука, високошколске библиотеке, пројекат СеОС_СЕ, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”.

Увод

Грађанска наука,¹ позната и под терминима „грађани у науци”, „волонтерска наука” или „наука заједнице” представља научна истраживања која су делимично или у целости спровели научници-аматери.² Овај приступ подразумева укључивање грађана у научне пројекте и истраживања, чиме се омогућава и боља сарадња између научника и јавности. Ангажују се особе различитих образовних нивоа и знања, које могу бити укључене у свим фазама истраживања, осмишљавања пројеката, прикупљања података и анализе резултата. Овакав вид организације допушта научницима да прикупе велику количину података на ширем географском подручју, а да притом смање трошкове и време потребно за њихово прикупљање. Развој, приступачност и једноставност информационо-комуникационих технологија и интернета, пре свега, популаризовале су овај вид активности, па се све више грађана укључује у бројне научне пројекте, нарочито у сегменту прикупљања података коришћењем разних мобилних апликација или онлајн платформи, без обзира на њихову физичку локацију. Додатно, грађанска наука има и значајну улогу у подизању свести јавности о важности науке и у развијању научне писмености и критичког размишљања. Ерик Ханд (Eric Hand) сматра да је грађанска наука „учешће јавности у научном истраживању” чији је исход често унапређење научног истраживања, као и боље разумевање саме науке од стране јавности.³

Историјски осврт

Концепт грађанске науке има дугу историју и његове корене можемо пратити још од 17. века, када су се аматерски астрономи укључили у праћење комета. Међутим, прве значајније активности грађанске науке почињу у 19. веку када је грађанска наука била позната као „аматерска

¹ На енглеском језику најчешће се користи термин *citizen science*, али се употребљава и *community science*, *crowd science*, *crowd-sourced science*, *civic science*, *participatory monitoring* и *volunteer monitoring*.

² T. Gura, „Citizen science: Amateur experts”, *Nature* 496 (2013): 259–261, <https://doi.org/10.1038/nj7444-259a>

³ E. Hand, „Citizen science: People power”, *Nature* 466 (2010): 685–687, <https://doi.org/10.1038/466685a>

наука”.⁴ У овом периоду аматерска наука представљала је праксу у којој су се хобисти и ентузијастички, дакле људи који нису били професионални научници, активно бавили научним истраживањем и радом.⁵ Тада је аматерска наука углавном била усредсређена на астрономију, па је стога била позната и као „астрономски аматеризам”. Управо су астрономи аматери били кључни за прикупљање важних података о кретању звезда, планета и других небеских тела, који су касније потпомогли развој модерне астрономије.

Током 20. века грађанска наука је, поред астрономије, била уско везана и за орнитологију и друге врсте биолошких истраживања. На пример, орнитолог Франк Чапман (Frank Chapman) 1900. године организовао је манифестацију „Божично бројање птица” (Christmas Bird Count) у Сједињеним Америчким Државама под покровитељством Националног друштва „Одубон” (National Audubon Society). Манифестација је постала годишња традиција која се и данас одржава. Успешност ове манифестације подстакнула је бројне сличне пројекте широм света. Активности грађанске науке с временом се постепено проширују и на друге области као што су ботаника, зоологија, ентомологија и археологија, где су аматери умногоме допринели откривању и описивању нових врста биљака и животиња и проналажењу археолошких остатака.⁶

Дефинисање појма

Први покушаји дефинисања грађанске науке јављају се деведесетих година 20. века када су овај појам, потпуно независно један од другог, дефинисали Алан Ирвин (Alan Irwin) и Рик Бони (Rick Bonney). Британски социолог Алан Ирвин дефинисао је грађанску науку као праксу која подразумева активно учешће грађана у процесима научног истраживања и доношења одлука на основу тог истраживања.⁷ Према његовој дефиницији, грађанска наука има циљ да укључи ширу јавност у стварање научних сазнања и омогући јој да активно учествује у процесима доношења одлука о друштвеним,

⁴ Forrest M. Mims, „Amateur Science--Strong Tradition, Bright Future”, *Science* vol. 284, issue 5411 (1999): 55–56, <https://doi.org/10.1126/science.284.5411.55>

⁵ Jonathan Silvertown, „A New Dawn for Citizen Science”, *Trends in Ecology & Evolution* 24, no. 9 (2009): 467, <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.03.017>

⁶ Bruno J. Strasser et al., „Citizen Science? Rethinking Science and Public Participation”, *Science & Technology Studies* 32, no. 2 (May 15, 2019): 60, <https://doi.org/10.23987/sts.60425>

⁷ Alan Irwin, *Citizen Science: A Study of People, Expertise and Sustainable Development* (Psychology Press, 1995).

економским и политичким питањима. Дакле, грађанска наука није само пракса прикупљања и истраживања података, већ укључује и процесе комуникације између научника и грађана, и заједничког доношења одлука. Додатно, он сматра да је грађанска наука важна за развој демократског друштва и одржавање јавне одговорности у процесима доношења одлука.

Са друге стране, амерички орнитолог Рик Бони увео је термин како би описао волонтерски допринос посматрача птица широм Северне Америке. Према сопственом сведочењу, тај израз је смислио док је гледао кроз прозор пишући предлог пројекта за подршку у прикупљању тих података.⁸ Фразу је први пут јавно употребио у чланку издатом у часопису 1996. године не знајући за Ирвинов рад, а термин грађанска наука је прихваћен у Лабораторији за орнитологију на Универзитету Корнел,⁹ где је био запослен; а затим, како је Лабораторија за орнитологију развијала нове пројекте и повезивала се са сличним волонтерским пројектима других организација, термин је ушао у широку употребу.¹⁰ Будући да је Рик Бони дефинисао грађанску науку као праксу која подразумева сарадњу између научника и грађана у домену прикупљања података, ово објашњење умањује улогу грађана у научним истраживањима у односу на Ирвинову дефиницију.

Термин је тек 2014. године уврштен у Оксфордски речник енглеског језика, где је грађанска наука дефинисана је као „научни рад који изводе припадници јавности, често у сарадњи са професионалним научницима или научним институцијама, или под њиховим надзором”.¹¹ Истовремено, у Речнику се јавља одредница волонтер грађанске науке, који се двострано означава као:

- а) научник чији рад карактерише осећај одговорности и служења најбољим интересима заједнице;
- б) члан јавности који се укључује у научни рад, често у сарадњи са професионалним научницима или научним институцијама или под њиховим надзором.¹²

⁸ Rick Bonney et al., „Public Participation in Scientific Research: Defining the Field and Assessing Its Potential for Informal Science Education. A CAISE Inquiry Group Report”, Online Submission (July 2009), ERIC, <https://eric.ed.gov/?id=ED519688>

⁹ Енгл. Cornell Lab of Ornithology.

¹⁰ Caren B. Cooper and Bruce V. Lewenstein, „Two meanings of citizen science”, In *The Rightful Place of Science: Citizen Science*, eds Cavalier, Darlene, and Eric Zachary (Tempe, AZ: Consortium for Science, Policy & Outcomes, 2016), 55.

¹¹ Oxford English Dictionary, „New Words List June 2014”, <https://web.archive.org/web/20160509083230/http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/previous%20updates/june-2014-update/new-words-list-june-2014> (preuzeto 12. 4. 2023).

¹² Oxford English Dictionary.

Исте године основана је непрофитна организација „Европска асоцијација за грађанска научна истраживања”,¹³ која окупља појединце, организације и институције укључене у пројекте грађанске науке у Европи. Циљ организације је да успостави грађанску науку као признат, промовисан и финансиран приступ, приступ који негује научну писменост и демократизацију науке. У ту сврху, током септембра 2015. године организација је објавила *Десет принципа грађанске науке*,¹⁴ који постављају оквир за примену постојећих и стварање нових иницијатива грађанске науке, са циљем постизања изврности у свим аспектима грађанске науке.

Популаризација грађанске науке

Интернет је умногоме допринео популаризацији грађанске науке, нарочито кроз гејмификацију. Један од првих експеримената грађанске науке који се одвијао на интернету био је *Clickworkers*, који је развила NASA (National Aeronautics and Space Administration).¹⁵ Овај експеримент је омогућио јавности да асистира у класификацији слика, што је значајно скратило време анализирања великих група података. Такође, једна од најмасовнијих игара из домена грађанске науке је *Eyewire*,¹⁶ слагалица за мапирање мозга развијена на Масачусетском институту за технологију,¹⁷ која данас окупља преко 200.000 играча.

Према истраживању Куленберга (Kullenberg) и Касперовског (Kasperowski) из 2016. године,¹⁸ посматрајући индексну базу података Web of Science (WoS), средином 90-их година 20. века, концепт и пракса грађанске науке једва су видљиви у индексној бази података Web of Science (WoS). Тек на прелазу миленијума долази до спорог раста, док се од 2010. године

¹³ Енгл. European Citizen Science Association ECSA.

¹⁴ ECSA (European Citizen Science Association), „Ten Principles of Citizen Science” (Berlin, 2015), <http://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N> (preuzeto 12. 4. 2023).

¹⁵ B. Kanefsky, N. G. Barlow, and V. C. Gulick, „Can Distributed Volunteers Accomplish Massive Data Analysis Tasks?”, *Lunar and Planetary Science* 32, (2001), <https://www.lpi.usra.edu/meetings/lpsc2001/pdf/1272.pdf>

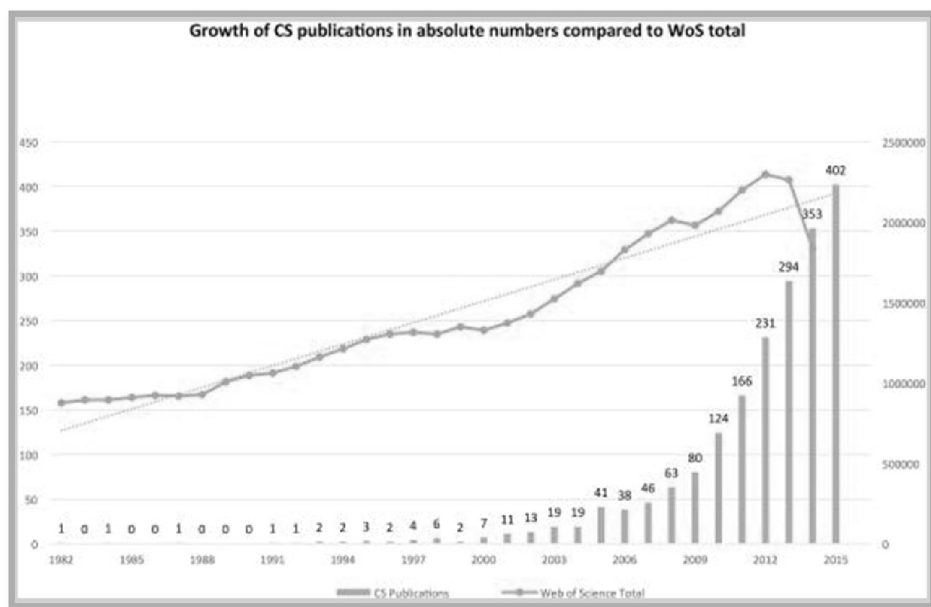
¹⁶ Ramine Tinati, Markus Luczak-Roesch, Elena Simperl, and Wendy Hall, „Because Science Is Awesome: Studying Participation in a Citizen Science Game.” In *Proceedings of the 8th ACM Conference on Web Science*, 45–54. WebSci '16 (New York, NY, USA: Association for Computing Machinery, 2016), <https://doi.org/10.1145/2908131.2908151>

¹⁷ Енгл. Massachusetts Institute of Technology.

¹⁸ Christopher Kullenberg and Dick Kasperowski, „What Is Citizen Science? – A Scientometric Meta-Analysis”, *PLoS ONE* 11, no. 1 (2016), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0147152>

бележи значајан пораст чланака објављених у часописима које реферише WoS (Графикон 1). Према истом извору, највећи утицај грађанске науке примећен је у истраживањима у домену биологије, заштите природе и екологије, а грађанска наука је најширу примену остварила у методологији прикупљања и класификације података.

Данас, пројекти грађанске науке подржани су захваљујући онлајн алатима, од којих су многи бесплатни. Захваљујући њима, волонтери грађанске науке могу на лакши начин да осмишљавају пројекте, прикупљају податке и прикажу резултате својих истраживања. У порасту су и онлајн платформе за дељење знања, алата, обуке и ресурса за грађанску науку, од којих се као најпознатије издвајају eu-citizen.science,¹⁹ zooniverse.org²⁰ и SciStarter.²¹

Графикон 1: Пораст броја чланака о грађанској науци у научним часописима реферисаним у WoS-у према истраживању Куленберга и Касперовског.

¹⁹ Више на: <https://eu-citizen.science/>

²⁰ Више на: <https://www.zooniverse.org/>

²¹ Више на: <https://scistarter.org/>

Пројекат „Подршка грађана принципима отворене науке у високом образовању у земљама Југоисточне Европе (CeOS_SE)“

Иако је грађанска наука високо позиционирана у политици Европске уније, учљиво је да већина земаља Југоисточне Европе нема успостављену националну политику отворене науке, док мали број земаља спроводи одређене активности у домену грађанске науке. Ради подизања свести и промене досадашње праксе у овим земљама, 2022. године покренут је трогодишњи пројекат који финансира програм Erasmus+ Европске уније. Пун назив пројекта је „Citizen-Enhanced Open Science in Southeastern Europe Higher Education Knowledge Hubs (CeOS_SE)“,²² а координира га Асоцијација европских истраживачких библиотека – LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) у периоду 1. 1. 2022 – 31. 12. 2024.

Пројекат представља регионалну иницијативу за подршку отвореној научној пракси и укључивању грађана у научна истраживања у Југоисточној Европи; спроводи се кроз сарадњу високошколских установа из Југоисточне Европе, а усмерен је на развијање отворених политика и смерница, обуку истраживача и студената за отворену науку, као и на промовисање грађанске науке и укључивање грађана у научна истраживања.

У пројекту учествује осам партнера:

- LIBER (<https://libereurope.eu/>): координатор пројекта
- University Library of Southern Denmark, Данска (<https://www.sdu.dk/en/bibliotek>)
- Università Degli Studi di Torino, Италија (<https://www.unito.it/>)
- Panepistimio Patron, Грчка (<https://www.upatras.gr/>)
- Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд, Србија (<http://www.unilib.rs/>)
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Хрватска (<https://www.nsk.hr/>)
- Универзитет по библиотекознание и информациони технологии (УниБИТ), Софија, Бугарска (<https://www.unibit.bg/>)
- University of Cyprus, Кипар (<https://www.ucy.ac.cy/en/>)

²² <https://ceosse-project.eu/>

Тежиште пројекта је на неколико кључних области које укључују:

- изградњу капацитета за отворену науку;
- ангажовање грађана кроз разне видове обуке и радионице;
- развијање политике и смерница отворене науке ради промовисања отвореног приступа истраживачким подацима, публикацијама и образовним ресурсима;
- креирање мреже пројеката грађанске науке која ће укључити грађане у научна истраживања и промовисати јавно учешће у науци;
- успостављање одрживог оквира за сарадњу међу високошколским установама у Југоисточној Европи.

У оквиру пројекта, истраживачке библиотеке су означене као кључни фактор у повезивању друштва и науке, а један од основних задатака пројекта је јачање улоге академских и јавних библиотека у подршци отворене и грађанске и науке. У складу са тим, јасно су одређене и циљне групе и описана знања, вештине и принципи које свака циљна група треба да усвоји:

- Запослени у академским и јавним библиотекама: развој професионалних вештина у оквиру отворене и грађанске науке у земљама у којима постоји потреба.
- Запослени у високошколским установама (ВШУ): повећање свести о пројектима грађанске науке и могућностима за успостављање нових пројеката, укључујући пројекте отворене науке на универзитетима, као и експертске тимове за подршку истраживањима, као што су библиотеке и библиотекари.
- Грађани: пројекти отворене науке, грађанске науке и науке јавног ангажовања развијају се у корист локалних заједница, у сарадњи са којима ће представници ВШУ имати прилику да побољшају међусобне односе.

Улога Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у пројекту CeOS_SE

Нове иницијативе попут грађанске науке инкорпорирају се у библиотеке са намером да се укаже како су академске и јавне библиотеке простор за окупљање, сусрете и сарадњу чланова локалне заједнице у контексту места за истраживање и ресурса за учење. Академске библиотеке имају улогу у:

- едукацији библиотекара, грађана и истраживача о појму и принципима грађанске науке;
- сарадњи са научноистраживачком заједницом и јавним библиотекама;
- презентацији и промоцији концепта грађанске науке јавности.

У циљу досезања крајних корисника – грађана, волонтера грађанске науке – неопходна је сарадња академских и јавних библиотека у домену организовања радионица, представљања примера добре праксе и кроз заједнички рад на пројектима.

Универзитетске библиотеке стога играју кључну улогу као посредници између грађана и научне заједнице, те као едукатори који обезбеђују примену и усвајање политике и инфраструктуре отворене науке. Будући да су суштински и структурни део инфраструктуре отворене науке, оне су и у одличној позицији да буду пионири и шампиони отворене науке подизањем свести, обезбеђивањем обуке, отварањем истраживачких колекција за иновативне истраживачке методе, те развојем политике подршке и инфраструктуре отворене науке.²³ Такође, од њих се очекује да допринесу развоју европског дигиталног простора за отворену науку (нпр. да имплементирају Европски облак за отворену науку²⁴).

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” изабрана је као партнер у пројекту на темељу искустава заснованих на принципима отворене науке, али и на основу бројних спроведених активности у домену грађанске науке. Библиотека је, на пример, била један од покретача пројеката „Језичка лабораторија”²⁵ и „Демократизација дигитализације културног наслеђа”,²⁶ који су у својој суштини пројекти грађанске науке.

Основни задаци Библиотеке у пројекту CeOS_SE су:

- едукација запослених у академским библиотекама о грађанској науци;
- повезивање са научном заједницом ради заједничких пројеката заснованих на грађанској науци;
- повезивање са јавним библиотекама које већ имају нека искуства у грађанској науци;

²³ Paul Ayris et al., „LIBER Open Science Roadmap”, *Zenodo* (2 July 2018), <https://doi.org/10.5281/zenodo.1303002>

²⁴ Енгл. European Open Science Cloud – EOSC.

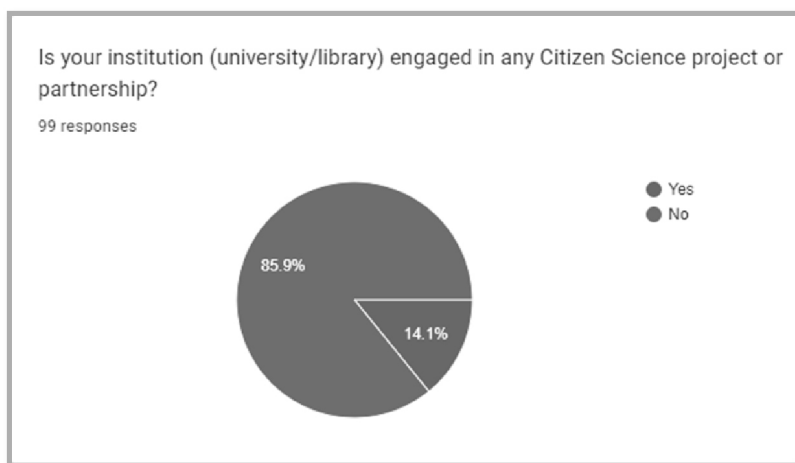
²⁵ Више на: <http://lab.unilib.rs/>

²⁶ Више на: <http://unilib.rs/transkribus/>

- промоција и презентација принципа грађанске науке запосленима у јавним библиотекама које немају искуства грађанске науке;
- улога централног чворишта академских библиотека Западног Балкана за образовање у области грађанске науке, те промоција и презентација резултата заједничког рада и заједничких пројеката заснованих на грађанској науци.

Поред овога, Универзитетска библиотека је носилац посебног програмског пакета у пројекту коме је циљ израда смерница за инволвирање грађанске науке као дела отворене науке у земљама Балкана. Стога су се у пројекат, посредством Универзитетске библиотеке, као придружени партнери укључиле и библиотеке у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Северној Македонији.

У изради смерница неопходно је најпре утврдити могућности универзитетских библиотека на Балкану и сваки неискоришћени потенцијал у области јавног ангажовања у отвореној науци. У вези с тим у току је спровођење анкете намењене академским библиотекама у региону Балкана. На основу добијених одговора потребно је установити одговарајуће алате за трансфер знања и процедуре имплементације грађанске науке за локалне потребе. Анкета је осмишљена тако да недвосмислено покаже тренутну ситуацију и ниво имплементације грађанске науке у региону Западног Балкана (Графикон 2).

Графикон 2: Ангажовање библиотека у пројектима грађанске науке у региону Западног Балкана.

У коначној фази неопходно је да смернице за инволвирање грађанске науке као дела отворене науке у земљама Балкана опишу механизме евалуације претходно наведених активности укључујући и обуку евалуатора и усвајање одговарајућих метода и алата за евалуацију. Иако се поменути документ бави питањима везаним за грађанску науку у свим партнерским балканским земљама, треба да буде широког обима, а да притом остане инклузиван, у смислу креирање политика везаних за грађанску науку на локалном, регионалном и националном нивоу.

Акредитовани семинар сталног стручног усавршавања

У циљу ширења знања о грађанској науци и едукације библиотекара из различитих типова библиотека, пре свега високошколских и јавних, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” пријавила је семинар који је акредитован као програм сталног стручног усавршавања у библиотечко-информационој делатности под називом „Грађанска наука: библиотекарски као спона између науке и грађана”.

Семинар је осмишљен тако да кроз теоријски део објасни појам, развој и значај грађанске науке, а у практичном делу (који се реализује у виду радионице) прикаже примере добре праксе и мотивише полазнике да примене стечено знање и осмисле пројекте и активности грађанске науке примерене установама из којих долазе и средини у којој је лоцирана њихова библиотека.

До сада су реализована два програма – у оквиру сајма књига у Новом Саду за близу 200 полазника из јавних, високошколских, националних и школских библиотека, углавном са територије Војводине; и у Крушевцу за 27 полазника из јавних библиотека у Крушевцу, Варварину, Ћићевцу и Александровцу. Семинар ће се одржавати током целе 2023. године.

Закључак

Пратећи искуства Западне Европе и високошколских библиотека у земљама Европске уније, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду активно се укључила у ширу имплементацију концепта грађанске науке кроз подизање свести библиотекара и њихову едукацију о овом концепту и активностима заснованим на њему. Као пуноправни партнер

у пројекту CeOS_SE, Универзитетска библиотека постаје чвориште за образовање библиотекара Западног Балкана у овом домену, ширење знања о грађанској науци и место за исцрпну анализу актуелне ситуације у погледу грађанске науке, те одговорна установа за израду смерница за усвајање принципа грађанске науке и њихово усаглашавање са редовном праксом у раду библиотека и њиховом интеракцијом са грађанима. Имајући у виду да грађанска наука јесте заснована на волонтерском раду, али са циљем да се подигне целокупан научни капацитет друштвене заједнице укључивањем грађана у научна истраживања, библиотеке улазе у нови сегмент пословања и кроз низ едукативних поступака мотивишу грађане за учешће у креативним, сазнајним и друштвено корисним процесима. У нашем региону Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” постаје лидер у овом домену и спремна је да пружи сваку врсту подршке и координације библиотекарица и библиотекама које у грађанској науци препознају нове могућности за иновирање свог пословања и нову интеракцију са својим корисницима.

Literatura:

1. Ayris, Paul et al. „LIBER Open Science Roadmap.” *Zenodo* (2 July 2018). <https://doi.org/10.5281/zenodo.1303002>.
2. Bonney, Rick et al. „Public Participation in Scientific Research: Defining the Field and Assessing Its Potential for Informal Science Education. A CAISE Inquiry Group Report.” *Online Submission* (July 2009). *ERIC*, <https://eric.ed.gov/?id=ED519688>.
3. Cooper Caren B. and Bruce V. Lewenstein. „Two meanings of citizen science”. In *The Rightful Place of Science: Citizen Science*, eds Cavalier, Darlene, and Eric Zachary, 51–61. Tempe, AZ: Consortium for Science, Policy & Outcomes, 2016.
4. ECSA (European Citizen Science Association). „Ten Principles of Citizen Science”. Berlin, 2015. <http://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N> (preuzeto 12. 4. 2023).
5. Gura, T. Citizen science: „Amateur experts”. *Nature* 496 (2013): 259–261, <https://doi.org/10.1038/nj7444-259a>.
6. Hand, E. „Citizen science: People power”. *Nature* 466 (2010): 685–687. <https://doi.org/10.1038/466685a>.
7. Irwin, Alan. *Citizen Science: A Study of People, Expertise and Sustainable Development*. Psychology Press, 1995.
8. Kanefsky, B., N. G. Barlow, and V. C. Gulick. „Can Distributed Volunteers Accomplish Massive Data Analysis Tasks?”. *Lunar and Planetary Science* 32 (2001). <https://www.lpi.usra.edu/meetings/lpsc2001/pdf/1272.pdf>

9. Kullenberg, Christopher, and Dick Kasperowski. „What Is Citizen Science? – A Scientometric Meta-Analysis.” *PLoS ONE* 11, no. 1 (2016): e0147152. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0147152>.
10. Mims, Forrest M. „Amateur Science--Strong Tradition, Bright Future”. *Science* vol. 284, issue 5411 (1999): 55–56, <https://doi.org/10.1126/science.284.5411.55>.
11. Oxford English Dictionary. „New Words List June 2014”. <https://web.archive.org/web/20160509083230/http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/previous%20updates/june-2014-update/new-words-list-june-2014> (preuzeto 12. 4. 2023).
12. Silvertown, Jonathan. „A New Dawn for Citizen Science.” *Trends in Ecology & Evolution* 24, no. 9 (2009): 467–471. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.03.017>.
13. Strasser, Bruno J. et al. „‘Citizen Science’? Rethinking Science and Public Participation.” *Science & Technology Studies* 32, no. 2 (May 15, 2019): 52–76. <https://doi.org/10.23987/sts.60425>.
14. Tinati, Ramine, Markus Luczak-Roesch, Elena Simperl, and Wendy Hall. „Because Science Is Awesome: Studying Participation in a Citizen Science Game.” In *Proceedings of the 8th ACM Conference on Web Science*, 45–54. WebSci '16. New York, NY, USA: Association for Computing Machinery, 2016. <https://doi.org/10.1145/2908131.2908151>.

Nataša D. Dakić

dakic@unilib.rs

Aleksandra S. Trtovac

aleksandra@unilib.rs

Dragana Z. Janković

jankovic@unilib.rs

University Library “Svetozar Marković”, Belgrade

THE ROLE OF UNIVERSITY LIBRARIES IN THE IMPLEMENTATION AND DISSEMINATION OF THE CITIZEN SCIENCE CONCEPT

Summary: Citizen science is based on research conducted by amateur scientists. The concept of citizen science has existed for several centuries but was defined only in the 1990s. Wider implementation of the concept among different categories of citizens was enabled by making a clear definition, formulating the principles of citizen science, as well as by development of the internet and information technology. Libraries bring together citizens who share different interests, so they are suitable places to spread the concept of citizen science. Academic libraries are highly positioned in this process – on the one hand, they enable connection with the scientific community, projects, and research, and on the other, the education of librarians and citizens about the concept of citizen science. University Library “Svetozar Marković” has gained experience and knowledge in the domain of open science through its own citizen science projects. Therefore, by participating in the CeOS SE Project, the University Library has become a hub for the education of librarians from the Western Balkans, also giving them support in the implementation of activities and knowledge in the domain of citizen science.

Keywords: citizen science, open science, academic libraries, CeOS_SE Project, University Library “Svetozar Marković”.

Примљено: 20. априла 2023.

Прихваћено: 31. маја 2023.

Драгана З. Јанковић
jankovic@unilib.rs

Стручни рад
УДК 027.7:021.4(497.11)
338.48-6:7/8(497)

<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2023.65.1.4>

Наташа Д. Дакић
dakic@unilib.rs

Александра С. Трговац
aleksandra@unilib.rs

Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”, Београд

КУЛТУРНА БАШТИНА КАО ТУРИСТИЧКА АТРАКЦИЈА – УЧЕШЋЕ УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ” У ПРОЈЕКТУ ADRINETBOOK

Сажетак: Све нације граде материјалну и нематеријалну заоставштину која представља њихову културну баштину, а која је значајна јер је темељ њиховог идентитета, историје и културе. Објекти културне баштине привлаче туристе и мотивишу туристичке организације да улажу у развој туристичких тура из домена културе. Регионално повезивање и заједничко деловање у сфери заштите културне баштине остварује се и кроз европске пројекте који се тичу унапређења туристичке понуде једног региона. Пројекат „Adrion Cultural Heritage Collections Network – ADRINETBOOK” има циљ да презентује, промовише, заштити културну баштину у јадранско-јонском региону путем дигитализације библиотечких и музејских ресурса, конзервације културне баштине и осмишљавања посебних туристичких водича на нов и одржив начин. Туристички водичи у виду дигиталних итинирера развијају се на основу грађе која је у партнерским установама дигитализована и метаподатака о тим колекцијама, које су доступне и преко Еуропеане. Овај пројекат у коме је учествовала и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” представља светао пример за нов приступ туристичкој понуди јадранско-јонског региона и надамо се да ће пружити инспирацију за сличне иницијативе у будућности.

Кључне речи: културна баштина, туризам, туристичке атракције, Adrion Cultural Heritage Collections Network, ADRINETBOOK, јадранско-јонски регион, дигитализација, конзервација, валоризација, културни туризам.

Увод

Културна баштина представља оне материјалне и нематеријалне елементе које људи остављају иза себе као трагове своје прошлости и културе. Значај културне баштине огледа се у томе што представља темељ идентитета, историје и културе народа или друштва. Кроз културну баштину се преносе знања, вештине и вредности које су претходне генерације стварале и развијале.¹ Очување културне баштине је, стога, кључно за очување идентитета и историје заједнице.

Објекти културне баштине су неретко туристичке атракције које привлаче посетиоце у великом броју, што мотивише туристичке агенције и организације да улажу у развој туристичких тура из области културе. Стога туризам има посебну улогу у очувању културне баштине, а један од задатака одрживог туризма је и тај да подржава социокултурно наслеђе заједнице, штити баштину и доприноси међукултурном разумевању и толеранцији.² Туристи често посећују одређене дестинације управо ради упознавања са новим и другачијим културама, што везу између туризма и културне баштине чини нераскидивом, нарочито када се узме у обзир да новчана средства која се обезбеде од туристичких посета могу да се уложе у очување културне баштине, тј. у рестаурацију и одржавање културних објеката.

Један од пројеката који теже да културну баштину учине занимљивом за туристичку понуду је и пројекат Adrion Cultural Heritage Collections Network – ADRINETBOOK³, који тежи да промовише, унапреди и заштити културну баштину у јадранско-јонском региону, путем дигитализације библиотечких ресурса, конзервације и креирања туристичких итинерера на нов и одржив начин.

¹ Kevin Baker and Steven Verstockt, „Cultural Heritage Routing: A Recreational Navigation-based Approach in Exploring Cultural Heritage”, *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 10, issue 4 (2017): 2–4, <https://doi.org/10.1145/3040200> (preuzeto 15. 4. 2023).

² Гордана Дражић, *Одрживи туризам* (Београд: Универзитет Сингидунум 2020), 23.

³ Interreg ADRION. „ADRINETBOOK”, <https://keep.eu/projects/23255/Adrion-Cultural-Heritage-Co-EN/> (preuzeto 15. 4. 2023).

Пројекат ADRINETBOOK

Један од главних циљева пројекта ADRINETBOOK⁴ јесте процена и одабир најпогоднијег дела културне баштине за унапређење туризма, као и конкретизација ове идеје кроз израду дигитализованих материјала заснованих на поменутом критеријуму. Кроз адекватне облике дигитализације овог корпуса широка публика се укључује у њено коришћење, а данашњи путници откривају баштину и њену културну интерпретацију на модеран и иновативан начин.

Подручје између Јонског и Јадранског мора – Адрион, има богату културну историју, а збирке културне баштине овог региона садрже бројне важне и занимљиве документе у различитим облицима – књиге, цртеже, фотографије, записе гастрономског наслеђа итд. Један од изазова пројекта било је стварање нове, интегрисане туристичке понуде Адрион, чији су део дигитализоване збирке културне баштине и њихово повезивање са новим туристичким моделом за представљање културне баштине коришћењем 3Д модела,⁵ посебно оријентисаним на валоризацију свих добара у вези са збиркама креираним у региону Адриона.⁶

Пројекат ADRINETBOOK у оквиру програма Interreg ADRION,⁷ као дела Европског фонда за регионални развој, представља сарадњу осам партнерских организација из шест земаља. Основни циљ пројекта је промовисање, валоризација и заштита културне баштине у јадранско-јонском региону, а његов посебан циљ је допринос унапређењу и очувању одређених културних добара, нарочито књига. У том смислу идеја је да се дигитализована баштина учини доступном широј јавности у пројектом обухваћеном подручју – Италији, Словенији, Хрватској, Албанији, Грчкој и Србији. Све ово остварује се кроз успостављање мреже између институција културног и туристичког сектора и њиховог обучавања кроз

⁴ Interreg ADRION, „The goal of the Adrinetbook project”, <https://www.adrioninterreg.eu/index.php/2020/03/13/the-goal-of-adrinetbook-project-develop-a-digital-library-to-help-preserve-cultural-heritage-in-the-adriatic-ianian-region/> (preuzeto 15. 4. 2023).

⁵ R. G. Laycock, D. Drinkwater and A.M. Day, „Exploring cultural heritage sites through space and time”. *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 1, issue 2 (2008): 1–15, <https://doi.org/10.1145/1434763.1434768> (preuzeto 15. 4. 2023).

⁶ Interreg ADRION, *Cultural Heritage sustainable tourism handbook for Cultural Collections promotion in the tourism sector*, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2022/07/D._T.3.2.1_Cultural_Heritage_sustainable_tourism_handbook.pdf (preuzeto 15. 4. 2023).

⁷ Interreg ADRION, „ADRION programm”, <https://www.adrioninterreg.eu/> (preuzeto 15. 4. 2023).

дигитализацију одабраних колекција, изведених према заједничким стандардима и методологијама интегрисаним на заједничкој платформи, и кроз промоцију туризма и локалитета културне баштине.⁸

Пројекат је покренут из следећих разлога, који су уједно и његови највећи изазови:

- потреба за сарадњом између јавног и приватног сектора и између свих сектора укључених у очување културне баштине;
- недостатак обучених стручњака у области одрживог културног туризма;
- недостатак средстава за обуку и професионална путовања;
- неопходност заједничке стратегије за дигитализацију културних добара;
- систематично структурирани статистички показатељи о коришћењу дигитализованих ресурса;
- агрегација метаподатака;
- недостатак брэнда везаног за културну баштину Адриона;
- неопходност знања о Европеани у широј јавности и међу професионалцима;
- прикупљање метаподатака из садржаја насталих дигитализацијом културне баштине.

Општина Мачерата (Macerata) у Италији водила је пројекат стварања колекције Адрион, која ће бити повезана са колекцијама Европеане, веб-портала културног блага Европе.

Партнерство у пројекту чине:

- Општина Мачерата (Италија),
- Централни институт за јединствени каталог италијанских библиотека и библиографских информација⁹ (Италија),
- Општина Ђирокастра (Gjirokastër) (Албанија),
- Музеј савремене уметности Загреб (Хрватска),
- Агенција за рурални развој Задарске жупаније (Хрватска),
- Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” (Србија),¹⁰

⁸ Interreg ADRION, „The goal of the Adrinetbook project”, <https://www.adrioninterreg.eu/index.php/2020/03/13/the-goal-of-adrinetbook-project-develop-a-digital-library-to-help-preserve-cultural-heritage-in-the-adriatic-ionic-region/> (preuzeto 15. 4. 2023).

⁹ L'Istituto centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche.

¹⁰ Првобитно је партнер на пројекту била Народна библиотека Србије, али је Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” преузела ту улогу.

- Општина Тасос (Грчка) и
- Истраживачко-образовни центар Дворац Ракичан (Словенија).

Дигитализација културних добара омогућава стварање дигиталне верзије оригиналног објекта који је неизбежно изложен процесу пропадања, што доприноси очувању културне баштине.¹¹ Са друге стране, дигитализовани објекти смањују географску удаљеност и отварају нове могућности за истраживање и валоризацију културних добара, представљајући предност и у промоцији културне баштине.¹² Резултати дигитализације су даље искористиви за стварање нових итинерера, туристичких водича заснованих на дигитализованој културној баштини – дводимензионалној и тродимензионалној, применом посебних алата и технологија за визуелно представљање ове врсте грађе. На овај начин, дигитализовани предмети постају средство за промовисање не само места већ и институција у којима се налазе, а то су често библиотеке и музеји вредни посете.

Дигитализација

Сви партнери су били укључени у одабир специфичних колекција из својих фондова и дигитализацију на основу њихове важности и релевантности. Централни институт за јединствени каталог италијанских библиотека био је технички партнер који је пружао упутства за процес дигитализације. Партнери су учествовали у обуци Централног института која им је пружила вредна знања о припреми метаподатака, скенирању, постпродукцији, агрегацији садржаја, лиценцама и референцама. Ови заједнички стандарди за процес дигитализације су затим сумирани у „ADRINETBOOK приручник за поступке дигитализације”, који се може бесплатно преузети на веб-страници.¹³

¹¹ Interreg ADRION, „ADRINETBOOK Layman’s Report”, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2023/04/Adrinetbook_Laymans-Report.pdf (preuzeto 15. 4. 2023).

¹² Christin Seifert, Werner Bailer, Thomas Orgel, Louis Gantner at all, „Ubiquitous Access to Digital Cultural Heritage”, *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 10, issue 1 (2017): 2, <https://doi.org/10.1145/3012284> (preuzeto 15. 4. 2023).

¹³ Interreg ADRION, „ADRINETBOOK Handbook for digitisation procedures”, <https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/library/adrinetbook-handbook-for-digitisation-procedures-dt2-1-1> (preuzeto 16. 4. 2023).

– Општина Мачерата¹⁴ дигитализовала је преко 500 књига из збирке „Amico Ricci” и три највреднија и најдрагоценија предмета, а то су: „Biblia Sacra” из 12–13. века, ручно писано и осликано дело; „Gerardi Mercatoris Atlas” из 1613. године, основна публикација за развој европске картографије и „Astronomicum Caesareum di Pietro Ariano” из 1540, раскошно украшена књига која описује Птоломејев геоцентрични модел.

– Општина Ђирокастро¹⁵ дигитализовала је 350 артефаката из Етнографског музеја који укључују старе предмете, посуђе, стару традиционалну одећу, радне алате и декоративне предмете.

– Музеј сувремене уметности у Загребу (МСУ)¹⁶ дигитализовао је преко 4.500 предмета, укључујући књиге, уметничка дела, фотографије и документе. Међу дигитализованим ремек-делима налазе се „Jahrensbuch”, књига пројеката важног кустоса и визуелног уметника Димитрија Башичевића Мангелоса и „Synthurbanism” Вјенцеслава Рихтера (Richter), визионарски пројекат који предвиђа реализацију једне вишефункционалне, урбане структуре која обезбеђује становање за десет хиљада грађана.

– Агенција за рурални развој Задарске жупаније (АГГРА)¹⁷ дигитализовала је скоро 900 објеката из новинске колекције која је у власништву Задарске истраживачке библиотеке. Међу најважнијим дигитализованим предметима налазе се новине *Il Dalmata: giornale politico, economico, letterario*, које су објављиване у Задру од 1866. до 1916, углавном на италијанском и делимично на хрватском језику. Новине су припадале Аутономној странци у Задру, која је била оријентисана ка италијанском национализму.

– Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду¹⁸ дигитализовала је 911 књига из посебне библиотеке Луке Ђеловића. Дигитализована дела укључују административни протокол Карађорђа Петровића 1812–1813, најстарију књигу колекције, обимни и важан документ о Првом српском устанку, као и *Правителствујуции совѣтъ сербскии за времена Кара-Ђорђијева* Вука Карацића, где аутор даје непристрастан приказ српског друштва тог времена.

– Општина Тасос¹⁹ дигитализовала је више од 300 предмета, представљајући материјалну и нематеријалну културну баштину. Посебно су дигитализоване фотографије, књиге, документа, часописи, карте и

¹⁴ Више на: <https://www.comune.macerata.it/>

¹⁵ Више на: <https://www.visit-gjirokastra.com/>

¹⁶ Више на: <http://www.msu.hr/>

¹⁷ Више на: <http://www.agrra.hr/>

¹⁸ Више на: <http://www.unilib.rs/>

¹⁹ Више на: <https://www.thassos.gr/>

традиционални костими. Ови материјали пружају свеобухватну презентацију фолклора и културе острва Тасос.

– Истраживачко-образовни центар Ракичан (РИС)²⁰ дигитализовао је око 800 предмета, укључујући књиге, часописе и новине из збирке Покрајинске и студијске библиотеке Мурска Собота. Међу најважнијим дигитализованим предметима налазе се недељне локалне новине *Vestnik*, записници Опште библиотеке Љутомер под називом *Zgodovinski listi* и студентски билтен *Bruc*²¹ из Прекомурја.

Задатак пројекта ADRINETBOOK јесте да се сви дигитализовани артефакти поставе у виду дигиталних објеката на веб-сајтове установа учесница у пројекту. Такође, обавеза партнера у пројекту је да изврше агрегацију метаподатака, преко националних агрегатора, на портал Европеана и тиме учине претраживим и видљивим све објекте обухваћене овим пројектом који су послужили као основа за туристичке итинерере. У овом тренутку у току је постављање колекција на портал Европеана, а Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” може се похвалити да је међу првим партнерским институцијама испунила овај захтев.²²

Туристички итинерери

Један од циљева пројекта ADRINETBOOK је да валоризује јадранско-јонску културну баштину, користећи је као одрживу туристичку атракцију.²³ Богата културна историја овог подручја и припадајућа културна баштина пружа велики потенцијал за културни туризам.²⁴ У току пројекта ADRINETBOOK, сви партнери укључени у процес дигитализације израдили су своје културне туристичке итинерере, засноване на збиркама

²⁰ Више на: <https://www.ris-dr.si/>

²¹ Interreg ADRION, „ADRINETBOOK Layman’s Report”, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2023/04/Adrinetbook_Laymans-Report.pdf (preuzeto 15. 4. 2023).

²² Више на: https://www.europeana.eu/en/search?page=1&qf=DATA_PROVIDER%3A%22University%20Library%20%5C%22Svetozar%20Markovi%4%87%5C%22%22

²³ Interreg ADRION, *Cultural Heritage sustainable tourism handbook for Cultural Collections promotion in the tourism sector*, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2022/07/D_T.3.2.1_Cultural_Heritage_sustainable_tourism_handbook.pdf (preuzeto 16. 4. 2023)

²⁴ Interreg ADRION, *Cultural Heritage sustainable tourism handbook for Cultural Collections promotion in the tourism sector*, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2022/07/D_T.3.2.1_Cultural_Heritage_sustainable_tourism_handbook.pdf (preuzeto 16. 4. 2023).

које чувају у својим институцијама културе (нпр. библиотеке, музеји итд.). Пројекат је такође развио „Приручник за одрживи туризам културне баштине за промоцију културних збирки у туристичком сектору”,²⁵ који се може бесплатно преузети са веб-сајта пројекта. Партнери су осмислили укупно 11 туристичких итинерера са различитим карактеристикама (уметнички, историјски или водичи засновани на природним лепотама). Већина се темељи на пешачким турама, док неки предвиђају коришћење превозних средстава, али заједничко им је да су инспирисани дигитализованим предметима и објектима културне баштине.²⁶

- Мачерата – Мачерата и уметност небеса²⁷

У фокусу овог водича је дигитализована публикација „Astronomicum”, књига из 16. века, похрањена у Библиотеци Моци Боргети (Biblioteca Mozzi Borgetti). Посетом главним знаменитостима Мачерате, открива се историја астрономије и интерпретације положаја звезда и небеских тела од средњег века до данас на основу овог астрономског интерактивног итинерера. Тура укључује и креативну радионицу где посетиоци могу направити сопствену астролошку лабораторију.

- Ђирокастра – Откривање Ђирокастре, града културе и споменика²⁸

Преко овог водича може се упознати традиција Ђирокастре: свакодневни живот локалног становништва, њихова кухиња, као и јединствена архитектура града и различити изазови са тим у вези – очување и обнова његовог аутентичног изгледа.

- МСУ – Уметност Ex Machina²⁹

Овај итинерер описује трансформацију Загреба после Другог светског рата – израстање у модеран град који је постао културно седиште тадашње Југославије, регионални центар авангардне уметности и једно од места где се почела развијати рачунарска уметност. Путовање кроз Загреб 60-их и 70-их година почиње у Горњем граду и завршава се у Музеју савремене уметности у новом делу града.

²⁵ Више на: <https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/library/adrinetbook-ch-sustainable-tourism-handbook-for-cultural-collections-promotion-in-the-tourism-sector>

²⁶ Interreg ADRION, „Adrinetbook cultural itineraries“, <https://adrinetbook.movio.it/en/25/cultural-itineraries> (preuzeto 16. 4. 2023).

²⁷ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/italy-the-art-of-heavens-in-macerata/show/2/21>

²⁸ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/albania-discovering-gjirokastra-the-city-of-culture-and-monuments/show/2/151>

²⁹ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/croatia-art-ex-machina-tour-in-zagreb-new-tendencies/show/2/66>

- МСУ – Уметност у јавном простору³⁰

Тема овог водича је путовање кроз скулптуре у јавном простору и савремене уметничке интервенције у центру Загреба. Посебан осврт дат је на време у коме се развијају савремена концептуална уметност и нове уметничке праксе у локалном контексту, 60-их, 70-их и 80-их година и показује везу са савременим уметничким праксама које су и даље актуелне.

- МСУ – „Треба ићи!” – И. К. – Омаж Ивану Кожарићу у центру града Загреба³¹

Наслов итинерер је девиза Ивана Кожарића „Треба ићи”, која представља његов однос према животу и уметности – спремност за кретање и промену. То је била и суштина његовог уметничког рада. Мапа Загреба Ивана Кожарића показује бројна његова дела у јавном простору, али и нереализоване просторне интервенције које су се веома разликовале од уобичајених вајарских дела тог времена.

- МСУ – „Треба ићи!” – И. К. – Омаж Ивану Кожарићу у Новом Загребу³²

Овај виртуелни водич посвећен је Кожарићевим скулптурама у Новом Загребу и неким нацртима уметничких дела која нису реализована. Крајњи циљ водича је Кожарићев атеље – место сталних промена, креативног процеса заједничког мишљења и укинуте хијерархије. То је уметникова „лабораторија за реанимацију” која се данас налази у МСУ.

- АГРРА – La Belle Epoque³³

Централна тема овог водича је период од 19. века до Првог светског рата, период када се град Задар отвара посетиоцима који уживају у културној понуди. Ова тура представља Задар као град у којем цвета културни живот, посећују се позоришта, одржавају се концерти светски познатих уметника, развија се фотографија, штампају се новине и књиге, док су јавне читаонице и библиотеке пуне истраживача.

- Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд Луке Ђеловића³⁴

Централна тачка итинерера је лик Луке Ђеловића, једног од најуспешнијих предузетника и задужбинара у Србији, који је завештао сву своју

³⁰ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/croatia-art-in-public-spaces-in-zagreb/show/2/2599>

³¹ Више на: https://adrinetbook.movio.it/en/25/croatia-moving-is-a-must-i_k_-homage-to-ivan-koari-in-zagreb-city-center/show/2/2624

³² Више на: https://adrinetbook.movio.it/en/25/croatia-moving-is-a-must-i_k_-homage-to-ivan-koari-in-novi-zagreb/show/2/2633

³³ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/croatia-la-belle-epoque-tour-in-zadar/show/2/46>

³⁴ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/serbia-belgrade-by-luka-celovic/show/2/112>

имовину Универзитету у Београду. Његов великодушни допринос учинио је Универзитет у Београду једном од најбогатијих институција високог образовања у Европи 30-их година 20. века. Водич за тему има и посебне зграде које су задужбине Луке Ђеловића.

- ТАСОС – Све о томе и око тога³⁵

Виртуелни водич заснован је на информацијама о острвским селима и омогућава упознавање са обичајима и народном традицијом Тасоса.

- ТАСОС – Град Тасос³⁶

Шетња кроз град Лименас, представљена овим итинераром, чини својеврстан пут од античке грчке архитектуре, старе 3.000 година до савремене уметности, а дотиче и споменике Римског царства и средњег века.

- РИС – Културно богатство и природно наслеђе региона Прекомурје³⁷

Итинерер се заснива на раду Матијаша Бела (*Matej Bel, Mátyás Bél*; 1684–1794), лутеранског свештеника из Краљевине Мађарске. Био је зачетник географске науке у Мађарској и пионир дескриптивне етнографије и економије. У свом раду описује североисточни део Словеније – Прекомурје, са дворцима и сеоским кућама, посебно Градом, Мурском Соботом и Ракичаном.³⁸

MOVIO апликација

Сва путовања у виду итинерера реализованих на пројекту могу се наћи на платформи MOVIO.³⁹ MOVIO – Mostre Virtuali Online је бесплатан алат отвореног кода који је реализовао Централни институт за јединствени каталог италијанских библиотека и библиографских информација, у оквиру пројекта који је финансирала Fondazione Telecom Italia. Овим пројектом су даље искоришћене могућности овог алата: осмишљен као средство за приказивање музејских изложби, MOVIO сада може да хостује различите врсте садржаја, попут туристичких итинерера.⁴⁰

³⁵ Водич још није постављен на страницу пројекта.

³⁶ Водич још није постављен на страницу пројекта.

³⁷ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/25/slovenia-experience-rich-cultural-and-natural-heritage-of-prekmurje-region/show/2/79>

³⁸ Interreg ADRION, „Adrinetbook cultural itineraries“, <https://adrinetbook.movio.it/en/25/cultural-itineraries> (preuzeto 16. 4. 2023).

³⁹ Више на: <https://adrinetbook.movio.it/en/1/home>

⁴⁰ Mostre Virtuali Online, <https://www.movio.beniculturali.it/> (preuzeto 17. 4. 2023).

Улога Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”

Истраживање у пројекту ADRINETBOOK било је усмерено на колекције доступне широј јавности, на основу кога је направљена база података са кључним информацијама. Идентификоване колекције, заједно са културном баштином и услугама везаним за колекције, биле су основа за развој културних итинерера у оквиру пројекта ADRINETBOOK.⁴¹ Културни итинерери представљају нов приступ појму очувања баштине и културног туризма. Стога је истраживање у самом средишту дефинисања и развоја културних итинерера. Као један од партнера у пројекту, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду одабрала је посебну збирку Луке Ђеловића – једног од најуспешнијих предузетника у Србији, који је поклонио сву своју имовину Универзитету у Београду. Као резултат, осмишљен је водич назван „Београд Луке Ђеловића”. Шетња кроз центар Београда води посетиоце кроз историјска места која су повезана са Луком Ђеловићем.

Име Луке Ђеловића заузима једно од најважнијих места у историји Универзитета у Београду јер је умногоме подржао развој ове образовне институције, трансформишући је у једну од најбогатијих високошколских установа у Европи. Иако формално необразован и самоук, Лука Ђеловић је пре свега ценио књиге и писана дела. Био је представник генерације која је поседовала мудрост и јасну свест о важности Друштва знања. Према одлуци Задужбинског одбора, почетком 1930. године, целокупна приватна библиотека Луке Ђеловића, укључујући три његова кабинета и две кинеске вазе, предата је Универзитетској библиотеци у Београду.⁴²

Библиотека Луке Ђеловића садржи 580 инвентарских бројева за преко 1.100 књига. Поред књига на француском и немачком језику, најбројнија су дела домаћих писаца, а затим бројни томови разних правила, статута, споменица и извештаја који садрже и статистичке податке многих државних и приватних предузећа, банака, акционарских, хуманитарних и патриотских друштава. Садржи и око 80 књига штампаних у Француској

⁴¹ Interreg ADRION, *Cultural Heritage sustainable tourism handbook for Cultural Collections promotion in the tourism sector*, https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2022/07/D._T.3.2.1_Cultural_Heritage_sustainable_tourism_handbook.pdf (preuzeto 16. 4. 2023).

⁴² *Сјоменица великом добродјелу Београдској универзитетској Луки Ђеловићу-Требињу, београдском шћривоцу: са извештајем о раду Задужбине до 31. XII 1930* (Београд: Задужбина Луке Ђеловића Требињца, 1931).

и Швајцарској током Првог светског рата. Сваке године Задужбина је Универзитетској библиотеци донирала одређену суму новца за набавку нових књига и периодике, као и за набавку посебних издања.⁴³

После његове смрти, 15. августа 1929. године, пронађен је тестамент из 1911. године, као и писмо о оснивању „Задужбине Луке Ђеловића Требињца” од 23. децембра 1925. године. Указом краља Александра I од 30. марта 1926. године одобрено је оснивање „Задужбине Луке Ђеловића – Требињца, београдског трговца”.⁴⁴ Тиме је Лука Ђеловић Требињац постао један од највећих европских просветних добротвора и највећи добротвор Универзитета у Београду. У писму, Лука Ђеловић је захвалан: „Богу и свим мојим добрим пријатељима који су ми помогли да стекнем имање у Србији, која ме је прихватила као свог грађанина, уверени да наука и привредни рад, заједно са неговањем младе генерације, најбоље обезбеђују културну и политичку будућност народа.”⁴⁵ Он даље наводи: „Само чисти приход Задужбине може се користити, трошити и користити за научне потребе и циљеве Универзитета, а основни капитал се ни под којим условима не сме смањивати.”⁴⁶ У време када је о Универзитету у Београду бринула Задужбина Луке Ђеловића, тај Универзитет је по свом богатству био трећи универзитет у Европи.

Итинерер „Београд Луке Ђеловића”

Из наведених разлога, Ректорат Универзитета у Београду је кључна тачка виртуелне шетње „Београд Луке Ђеловића”, која почиње обиласком Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”. Шетња се наставља преко Косанчићевог венца, кроз Улицу краљевића Марка, преко Карађорђевог, и завршава се у Бирчаниновој улици, у кући Војислава Јовановића Марамбоа.

Косанчићев венац је простор најстаријег збијеног насеља у Београду са очуваном старом мрежом спонтано формираних улица, старим уличним завесама, дрворедима, и амбијент са великим бројем старих кућа које

⁴³ Анђа Тошић, „Лука Ђеловић-Требињац: велики добротвор Београдског универзитета”, *Политика* год. 88, бр. 27966 (15. август 1991): 24.

⁴⁴ Александар Јерков, Адам Софронијевић и Драгана Јанковић, „Лука Ђеловић Требињац – Живот и дело добротвора и патриоте”, http://lukacelovic.unilib.rs/zaduzbina_luke_celovica/index.html (преузето 17. 4. 2023).

⁴⁵ Јерков, Софронијевић и Јанковић, „Лука Ђеловић Требињац – Живот и дело добротвора и патриоте”.

⁴⁶ Јерков, Софронијевић и Јанковић, „Лука Ђеловић Требињац – Живот и дело добротвора и патриоте”.

документују историјски развој овог дела Београда. Границе Косанчићевог брда обухватају историјска места са остацима насеља и некрополе римског Сингидунума, као и прва подграђа ван некадашњих граница града. Овај део Београда један је од ретких у којима је сачувана оригинална архитектура. Калдрма даје посебан шарм, буди машту која води кроз све периоде од настанка ове улице. Туда су се шетали Римљани и Келти, касније Турци, а касније су се преобразиле у уметнички квартал. На овом месту се налазила Народна библиотека Србије све до њеног уништења почетком Другог светског рата. На углу Задарске улице и Косанчићевог венца налази се зграда коју је пројектовао чувени архитекта Бранко Таназевић у стилу арт деко, а финансирао Лука Ђеловић.⁴⁷

Иако није дуга, Улица краљевића Марка, која спаја Улице Гаврила Принципа и Карађорђеву, обилује културно-историјским споменицима попут Манакове куће, која је данас део Етнографског музеја, и кућа великих српских трговаца Луке Ђеловића и браће Крсмановић. Манакова кућа је зидана циглом и дрвене је конструкције. Једна је од ретких сачуваних грађевина балканског стила. Проглашена је спомеником културе и културним добром од великог значаја. Својим конструктивним обележјима, Манакова кућа, смештена на старој регулацији, сведочи о развоју Београда.⁴⁸

Лука Ђеловић посебно је значајан за изглед ове улице и читавог дела града Савамале. Некада се на том месту налазила бара. Да би дао пример другима, у запуштеној и „потопљеној” Савамали, Лука Ђеловић је прво саградио своју породичну кућу у Улици краљевића Марка број 1. Затим, након оснивања Палате Београдске задруге, учествовао је у изградњи велелепног хотела „Бристол” и зграде Берзе. Уз велики лични труд, добио је дозволу од београдске општине да на свом имању подигне велики, леп, прави европски парк. Старији Београђани причали су како се Лука Ђеловић сваког јутра шетао парком, надгледајући свог баштована.

Карађорђева улица је једна од најстаријих у Београду, настала у исто време када и насеље на Калемегдану. Имање Луке Ђеловића простирало се и на овој и на суседној улици. И многи други угледни и имућни људи тог времена градили су куће у овом делу града. На пример, кућа Јакова Јакшића, подигнута 1832. године, или зграде трговаца Димитрија

⁴⁷ Светислав Вученовић (ур.), *Косанчићев венац: историја и исцртавања носоједне сјања, обрада споменика културе* (Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, 1979).

⁴⁸ Ana Sibinović, *Manakova kuća* (Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 2012).

Бирташевића и Алексе Попа Митића, а једна од најлепших је кућа Београдске задруге, дело Николе Несторовића и Андре Стевановића. Имовини Задужбине Луке Ђеловића Требињца, поред осталог, припадала је палата на углу улица Карађорђева бр. 65 и Загребачка бр. 1, и још четири зграде дуж целе Загребачке улице. У историји је остао забележен и као један од најзаслужнијих грађана за трансформацију дела града од Савамале до Железничке станице по узору на велике европске градове.⁴⁹

У наставку виртуелне шетње стиже се до једног од првих споменика Незнаком јунаку, откривеног у јесен 1862. године у Београду. Наиме, у знак сећања на погинуле српске жртве у Савамали, приликом ослобођења у лето 1862. године, Ђира Христић, трговац грнчаријом, подигао је Споменик победе у виду великог крста од црвеног мермера. Споменик је првобитно био на Малој пијаци, али је током уређења тог простора премештен у парк између хотела Бристол и Железничке станице.⁵⁰

Крајње одређиште итинерера је Бирчанинова улице бр. 24, где се налази легат Универзитетске библиотеке. Овде је смештена кућа Војислава Јовановића Марамбоа, дипломате, историчара књижевности, а пре свега фолклористе и архивисте. Његова сестра Славка Јовановић је, поштујући братовљеву жељу, поклонила Универзитетској библиотеци његову заоставштину и породичну кућу саграђену 1883. године, где је 1988. године отворено Одељење за народну књижевност Универзитетске библиотеке. У овој кући се налази веома вредна библиотека са 6.292 свеске, рукописима, 22 фотографске плоче и преко 1.300 фотографија. Посебна драгоценост куће је потпуно очувана радна соба Војислава Јовановића Марамбоа, са аутентичним радним столом, предметима на њему, старим грамофоном и плочама, нотама у фиокама и застакљеним полицама за књиге, што пружа увид у његов приватни живот. Марамбо је своју личну библиотеку стварао дуги низ година. Куповао је књиге у београдским антикварницама и књижарама широм бивше Југославије, а до многих библиофилских издања долазио је разменом са пријатељима. Многе су са посветом, као на пример Милоша Црњанског, Иве Андрића, Растка Петровића, Мирослава Крлеже и других.⁵¹ Колико је актуелна заоставштина Војислава Јовановића

⁴⁹ Дивна Ђурић-Замоло, *Градишћели Београда 1815–1914* (Београд: Музеј града, 1981).

⁵⁰ Завод за заштиту споменика културе града Београда, „Крст са Мале пијаци”, https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/krst-sa-male-pijace?_rstr_nocache=rstr8146458e08893bb8 (преузето 17. 4. 2023).

⁵¹ Сунчица Глишић и Јасна Чанковић, „Дом Војислава Јовановића Марамбоа: Одељење за народну књижевност Универзитетске библиотеке у Београду”, *Панчевачко чийалишће* год. 7, бр. 12 (2008): 66–67, http://www.citaliste.com/casopis/pdf/Citaliste_br12.pdf.

Марамбоа најбоље сведочи чињеница да је његова кућа била премала да прими све заинтересоване младе људе, који су 2019. године, у оквиру манифестације „Ноћ музеја”, погледали изложбу коју је организовала Универзитетска библиотека.

Закључак

Итинерери и дигитална збирка библиотеке Луке Беловића указују на суштину пројекта ADRINETBOOK: успостављање мреже између установа културног и туристичког сектора, и пилот акција дигитализације, са циљем коначног повећања броја заинтересованих посетилаца, жељних квалитетног културног садржаја. У наставку пројекта планирано је да се повећа интеракција досадашњих резултата свих партнера у пројекту на више начина. Акцент је на њиховој повезаности са културним и туристичким установама, а у циљу привлачења већег броја савремених путника и представљања културне баштине јонско-јадранског региона, као најбољег сведочанства о заједничкој прошлости, изазовима и перспективама у времену које нам предстоји. У будућем друштву знања, немогуће је представити заједничку културну баштину без иновативних културних садржаја, подржаних новим дигиталним збиркама, алатима и технологијама. Ово завештање за заједничку будућност такође представља суштински допринос и важност овог пројекта.

Literatura:

1. Baker, Kevin and Steven Verstockt. „Cultural Heritage Routing: A Recreational Navigation-based Approach in Exploring Cultural Heritage”. *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 10, issue 4 (2017): 1–20. <https://doi.org/10.1145/3040200> (preuzeto 15. 4. 2023)
2. Dražić Gordana. *Održivi turizam*. Beograd: Univerzitet Singidunum, 2020. (na ćirilici).
3. Đurić-Zamolo, Divna. *Graditelji Beograda 1815–1914*. Beograd: Muzej grada, 1981. (na ćirilici)
4. Glišić, Sunčica i Jasna Čanković. „Dom Vojislava Jovanovića Maramboa: Odeljenje za narodnu književnost Univerzitetske biblioteke u Beogradu”. *Pančevačko čitalište*

- god. 7, br. 12 (2008): 66–67. http://www.citaliste.com/casopis/pdf/Citaliste_br12.pdf. (preuzeto 14. 4. 2023) (na ćirilici).
5. Interreg ADRION. „ADRINETBOOK”. <https://keep.eu/projects/23255/Adri-on-Cultural-Heritage-Co-EN/> (preuzeto 15. 4. 2023).
 6. Interreg ADRION. „Adrinetbook cultural itineraries”. <https://adrinetbook.movio.it/en/25/cultural-itineraries> (preuzeto 16. 4. 2023).
 7. Interreg ADRION. „ADRINETBOOK Handbook for digitisation procedures”. <https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/library/adrinetbook-handbook-for-digitisation-procedures-d-t2-1-1> (preuzeto 16. 4. 2023).
 8. Interreg ADRION. „ADRINETBOOK Layman’s Report”. https://adrinetbook.adrioninterreg.eu/wp-content/uploads/2023/04/Adrinetbook_Laymans-Report.pdf (preuzeto 15. 4. 2023).
 9. Interreg ADRION. „ADRION programm”. <https://www.adrioninterreg.eu/> (preuzeto 15. 4. 2023).
 10. Interreg ADRION. „The goal of the Adrinetbook project”. <https://www.adrioninterreg.eu/index.php/2020/03/13/the-goal-of-adrinetbook-project-develop-a-digital-library-to-help-preserve-cultural-heritage-in-the-adriatic-ionian-region/> (preuzeto 15. 4. 2023).
 11. Jerkov, Aleksandar, Adam Sofronijević i Dragana Janković. „Luka Ćelović Trebinjac – Život i delo dobrotvora i patriote”. http://lukacelovic.unilib.rs/zaduzbina_luke_celovica/index.html (preuzeto 17. 4. 2023). (na ćirilici)
 12. Laycock, R.G., D. Drinkwater and A. M. Day. „Exploring cultural heritage sites through space and time”. *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 1, issue 2 (2008): 1–15. <https://doi.org/10.1145/1434763.1434768> (preuzeto 15. 4. 2023).
 13. Mostre Virtuali Online. <https://www.movio.beniculturali.it/> (preuzeto 17. 4. 2023).
 14. Seifert, Christin, Werner Bailer, Thomas Orgel, Louis Gantner at all. „Ubiquitous Access to Digital Cultural Heritage”. *Journal on Computing and Cultural Heritage* vol. 10, issue 1 (2017): 1–27. <https://doi.org/10.1145/3012284> (preuzeto 15. 4. 2023).
 15. Sibinović, Ana. *Manakova kuća*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 2012.
 16. *Spomenica velikom dobrotvoru Beogradskog univerziteta Luki Ćeloviću-Trebinjcu, beogradskom trgovcu: sa izveštajem o radu Zadužbine do 31. XII 1930*. Beograd: Zadužbina Luke Ćelovića-Trebinjca, 1931. (na ćirilici)
 17. Tošić, Anđa. „Luka Ćelović-Trebinjac: veliki dobrotvor Beogradskog univerziteta”. *Politika* god. 88, br. 27966 (15. avgust 1991): 24. (na ćirilici)
 18. Vučenović, Svetislav (ur.). *Kosančićev venac: istorijat, istraživanja postojećeg stanja, obrada spomenika kulture*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 1979. (na ćirilici)

19. Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. „Krst sa Male pijace”. https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/krst-sa-male-pijace?_rstr_nocache=r-str8146458e08893bb8 (na ćirilici).

Dragana Z. Janković

jankovic@unilib.rs

Nataša D. Dakić

dakic@unilib.rs

Aleksandra S. Trtovac

aleksandra@unilib.rs

University Library “Svetozar Marković”, Belgrade

CULTURAL HERITAGE AS A TOURIST ATTRACTION – PARTICIPATION OF THE UNIVERSITY LIBRARY “SVETOZAR MARKOVIĆ” IN THE ADRINETBOOK PROJECT

Summary: All nations build material and immaterial legacies that represent their cultural heritage, which is significant as the foundation of their identity, history, and culture. Cultural heritage objects attract tourists and motivate tourism organizations to invest in the development of cultural tourism. Regional connectivity and joint action in the field of cultural heritage protection are achieved also through European projects related to improving the tourism offer in a region. The project “Adrion Cultural Heritage Collections Network – ADRINETBOOK” aims to present, promote, and protect cultural heritage in the Adriatic-Ionian region through the digitization of library and museum resources, conservation of cultural heritage, and the creation of special tourist guides in a new and sustainable way. Tourist guides in the form of digital itineraries are being developed based on the materials digitized in partner institutions and related metadata accessible also through Europeana. This project, in which the University Library “Svetozar Marković” also participated, represents a bright example of a new approach to tourism offerings in the Adriatic-Ionian region, with the hope that it will inspire similar initiatives in the future.

Keywords: cultural heritage, tourist attractions, Adrion Cultural Heritage Collections Network, digitization, conservation, sustainable tourism, Adriatic-Ionian region, tourist itineraries, cultural tourism.

Примљено: 20. априла 2023.

Исправке: 12. маја 2023.

Прихваћено: 9. јуна 2023.

Јасмина Нинков
direktor@bgb.rs

Стручни рад
УДК 021.4:027.22
<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2023.65.1.5>

Марјан Маринковић
marjan@bgb.rs

Библиотека града Београда, Београд

ЗНАЊЕМ ПРОТИВ ОБМАНЕ – ИЗГРАДЊА НОВИНСКИ ПИСМЕНОГ ДРУШТВА ПУТЕМ БИБЛИОТЕКА

Сажетак: У раду је представљен међународни пројекат „Унапређење кључних грађанских вештина у ери постистине: новинска писменост и критичко мишљење”, посвећен развоју новинске писмености, који је Библиотека града Београда реализовала са још три партнера, у оквиру програма Еразмус+ Европске уније. Наведени су основни подаци у вези са пројектом (циљеви, циљне групе, партнери, трајање, главне активности), описана је његова реализација, са нагласком на приказ остварених резултата, и дат је наговештај његовог даљег развоја. ESSENTIAL, како гласи акроним пројекта, проглашен је пројектом добре праксе у образовању одраслих у 2022. години. Као такав може бити парадигматичан пример како се кроз међународну интерсекторску сарадњу могу постићи одлични резултати. Њиме се, такође, показује како се потенцијали и ресурси библиотека (добре локације, простор, техника, висококвалификовани запослени) могу искористити за едукацију локалне заједнице. У практичном смислу, кроз осмишљене јавно доступне образовне садржаје и алате, он омогућава заинтересованим библиотекама (и другим установама културе) да доста једноставно уведу нову услугу – образовање грађана из новинске писмености. Ово је посебно важно у контексту развоја јавних библиотека као центара неформалног образовања у својим срединама.

Кључне речи: новинска писменост, медијска писменост, критичко мишљење, библиотечки пројекти, иновативни библиотечки сервиси, Библиотека града Београда, образовање одраслих, Еразмус+.

Увод

Библиотека града Београда (БГБ) у последњих петнаест година, као носилац или партнер, учествовала је у више десетина пројекта које су подржали домаћи и инострани донатори. Списак пројеката наведен на њеној званичној веб-страни¹ указује на то да је БГБ на време разумела значај пројектног планирања и финансирања и почела да користи могућности које су се на овом пољу отварале кроз различите јавне конкурсе и фондове. У складу са својим мотом: „Библиотека, место за све”, ова установа се труди да грађанима понуди разноврсне услуге и да развија своје људске и образовне ресурсе у различитим областима. Учешће у пројектима јој је у овоме умногоме помогло.

Један од важних искорака у смислу креирања иновативних услуга путем пројеката био је пројекат „Унапређење финансијске писмености грађана”,² реализован 2009–2010. године уз подршку USAID-а. БГБ је тада постала прва библиотека у земљи и једна од ретких у Европи која подиже образовни ниво своје локалне заједнице у области личних финансија. Квалитет пројекта потврђен је и на међународном нивоу освајањем престижне EIFL „Public Library Innovation Award” као један од најбољих библиотечких пројеката који доприносе економском оснаживању друштва.³ Кроз дискусије на скуповима на којима је представљан и низ неформалних разговора са колегама широм Србије, стекао се утисак да је овај пројекат допринео промени свести дела домаће (библиотечке) јавности о улози и функцији јавне библиотеке у савременом добу.⁴ Њиме је показано да су библиотеке право место за оснаживање сваке могуће врсте писмености, у смислу пружања основног знања из одређене области неопходног за успешно функционисање појединца у савременом свету.

У наредним годинама БГБ је наставила да оснажује различите писмености грађана, попут информатичке писмености (пројекти „ИТ 65+”

¹ Библиотека града Београда, „Пројекти”, Библиотека града Београда, <https://bgb.rs/projekti/> (преузето 20. 4. 2023).

² Библиотека града Београда, „Финансијска писменост грађана – финансијска едукација грађана путем радионица и специјализованог сајта”, Библиотека града Београда, <https://bgb.rs/projekti/finansijska-pismenost-gradjana-finansijska-edukacija-gradjana-putem-radionica-i-specijalizovanog-sajta/> (преузето 20. 4. 2023).

³ EIFL (Electronic Information for Libraries), „Economic Wellbeing: Innovation Award”, EIFL, <https://www.eifl.net/eifl-in-action/economic-wellbeing-innovation-award-0> (преузето 20. 4. 2023).

⁴ Нпр. Градска библиотека у Новом Саду је реплицирала пројекат у својој средини.

и „Информациона писменост: породични пакет“) и основне језичке писмености („Негујмо српски језик“), да би 2020. године отпочела реализацију пројекта посвећеног новинској писмености.⁵ У наставку текста биће детаљније представљен овај пројекат и његови најзначајнији резултати.

Кратак опис пројекта

Пројекат „Унапређење кључних грађанских вештина у ери постистине: новинска писменост и критичко мишљење“ (Enhancing Key Civic Competences for the Post-truth Era: News Literacy and Critical Thinking), познатији под акронимом ESSENTIAL, заједнички су реализовала четири партнера: Библиотека града Београда (Србија), Национална библиотека Летоније (Летонија), Универзитет Хачетепе (Турска) и Установа за образовање одраслих Жалец (Словенија). Имплементиран је кроз позив за стратешка партнерства у образовању одраслих у оквиру програма Еразмус+⁶, највећег програма Европске уније за сарадњу у области образовања. Куриозитет је што је ово први пројекат Еразмус+ у оквиру стратешких партнерстава којим је координирала српска установа културе.⁷ Пројекат је трајао две године, од 1. октобра 2020. до 30. септембра 2022.

ESSENTIAL је за општи циљ имао развој друштва самосвесних грађана који критички размишљају и имају способност да исправно перципирају медијске садржаје, што је предуслов да квалитетно учествују у демократским процесима у својој заједници и на глобалном нивоу. Специфични циљеви пројекта били су:

- Изградња ресурса четири партнера, придружених партнера и заинтересованих страна у области новинске писмености и критичког мишљења, како би се вршило активно и дугорочно образовање грађана;

⁵ Новинска писменост је део медијске писмености који се односи на исправно, критичко разумевање информативних садржаја, односно вести и њихових извора. Српски назив је изведен из енглеске синтагме *news literacy*. Америчка организација Common Sense дефинисала је *news literacy* као „примену вештина критичког мишљења у идентификацији и потрошњи вести, односно информативног новинарства“. Пројекат Дигитални погон „News literacy: osnova razumevanja novinarstva“, Новосадска новинарска школа, <https://medijskapismenost.org.rs/2021/08/26/news-literacy-osnova-razumevanja-novinarstva/> (преузето 20. 4. 2023).

⁶ European Commission, „Erasmus+: EU programme for education, training, youth and sport“, European Commission, <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/> (преузето 20. 4. 2023).

⁷ Пројектни тим БГБ чинили су: Јасмина Нинков, Марјан Маринковић, Бојан Кундачина, Јасна Бркић, Милица Буха, Исидора Ињац, Станка Јовичић и Сандра Николић.

- Унапређење новинске писмености одраслих и младих у четири партнерске земље и на глобалном нивоу;
- Израда онлајн курса који ће омогућити заинтересованим тренерима да стекну или усаврше своје знање из новинске писмености и који ће служити као виртуелни ресурс центар током процеса едукације.

Пројекат је био усмерен на следеће циљне групе:

- Одрасле особе различитог профила. Сваки партнер је имао различиту циљну групу – Установа за образовање одраслих Жалец усмерила се на старије особе, Универзитет Хачетепе на студенте, библиотеке из Летоније и Београда на одрасле у најширем смислу, са фокусом на оне из градова у којима се установе налазе;
- Предаваче који се баве образовањем одраслих (тренери, библиотекар, наставници...);
- Запослене у партнерским установама;
- Установе које се баве образовањем одраслих и неформалним образовањем.

Активности и резултати

Најважније реализоване активности биле су: израда студије „Новинска писменост и критичко мишљење у ери постистине”, израда програма тренинга и онлајн курса о новинској писмености (са смерницама за едукаторе), реализација тренинга за запослене из партнерских установа, израда веб-сајта пројекта⁸ и организовање четири скупа за ширење резултата пројекта.

У почетној фази пројекта прикупљено је и сублимирано теоријско знање из области новинске писмености и спроведено истраживање о постојећим праксама, стању и потребама у партнерским земљама. Као резултат настала је студија „Новинска писменост и критичко мишљење у ери постистине”.⁹ Студију чине два већа поглавља. Прво је посвећено навођењу и анализи теоријских текстова и промишљања о вестима и оно омогућава читаоцу да се боље упозна са појмом новинске писмености и

⁸ Пројекат Essential, „Почетна”, Библиотека града Београда, <https://newslitproject.net/> (преузето 20. 4. 2023).

⁹ Пројекат Essential, „Материјали”, Библиотека града Београда, https://newslitproject.net/sr/teaching_materials.html (преузето 20. 4. 2023).

феноменима вести, лажних вести, дезинформација, са алгоритмима, изворима вести, начинима пласирања и дељења вести, разумевања вести, каналима за дезинформисање и сл. У другом поглављу студије најпре су дати краћи прегледи стања медијске и новинске писмености у земљама из којих долазе партнери, а потом је приказана анализа обимног упитника у вези са новинском писменошћу који је спроведен у овим земљама. Резултати анализе показују у којој мери је ова врста писмености развијена и које су потребе грађана у вези са едукацијом у овој области.¹⁰

Потом је израђен „Програм тренинга о новинској писмености”,¹¹ а затим и „Смернице за едукаторе”.¹² Тренинг курс састоји се од укупно 17 модула груписаних у три поглавља: 1) *Разумевање медијског окружења*; 2) *Медији и новинарство*, 3) *Критичко промишљање о вестима (како да критички конзумираш вест)*. Сваки од модула садржи: опис модула, садржај модула, упутства за полазнике, едукативни садржај модула, вежбе, квиз за проверу знања, референце, корисну литературу и линкове. Курс је намењен свима који желе да унапреде знање из новинске писмености, као и едукаторима који желе да другима пренесу знање из ове области. Курс прате и споменуте смернице намењене особама које желе да друге подучавају новинској писмености: библиотекарима, наставном особљу, тренерима и свим другим особама које се баве или желе да се баве образовањем одраслих, односно новинском писменошћу.

Програм и Смернице тестирали су најпре запослени у партнерским институцијама, на тренингу за тренере одржаном у Словенији, а потом и у свакој од партнерских земаља кроз пилот радионице које су обучени тренери држали са грађанима. Након ових тестирања израђене су коначне верзије оба документа на енглеском језику, које су потом преведене на језике партнера.

У наредној фази пројекта, на основу Програма и Смерница, израђен је главни производ пројекта – вишејезични онлајн курс новинске

¹⁰ Упитник је показао да највећи проценат испитаника још није навикао да критички приступа вестима. Веома мали проценат испитаника увек провери вест, од 3% у Турској до 6% у Србији. Највећи број испитаника понекад провери вест. У просеку, сваки трећи испитаник често проверава вест.

Са друге стране, евидентирана је значајна потреба за едукацијом – 81% испитаника жели неку врсту обуке из области новинске писмености. Нарочито је показано интересовање за обуке о методама верификације вести, развоју вештина критичког мишљења и методама провере слике.

¹¹ Пројекат Essential, „Материјали”...

¹² Пројекат Essential, „Материјали”...

писмености.¹³ Курс је направљен у две верзије – за све грађане и за предаваче. И њега чини 17 модула груписаних у три поменута поглавља. Приступ курсу је слободан без икаквих ограничења и корисници сами бирају када, шта и колико ће учити. Полазници курса могу научити: шта је новинска писменост и зашто је важна за појединца и друштво; како медији и новинарство утичу на друштво у добу постистине; како препознати манипулативне медијске технике; како идентификовати лажне вести, фотографије, видео-садржаје, профиле на друштвеним мрежама; шта је информацијски поремећај а шта информационо загађење, шта су алгоритми, њузфидови, филтрирани балони и ехо-коморе, која је разлика између ботова, тролова и киборга; како пронаћи изворе поузданих информација и како ефикасно претраживати веб... и још много тога што ће значајно унапредити квалитет њиховог разумевања вести и коришћења друштвених мрежа. Посебна верзија курса израђена је за оне који желе да постану предавачи у овој области, и она садржи опште смернице и детаљна упутства за вођење радионица новинске писмености.

Сви наведени интелектуални производи (тзв. аутпути) – студија, програм тренинга, смернице и онлајн курс, израђени су у пет језичких варијаната, на енглеском, српском, словеначком, летонском и турском, и доступни су на веб-сајту пројекта. Лиценцирани су под *Creative Commons license*, чиме је дозвољено да буду копирани, модификовани и дистрибуирани у некомерцијалне сврхе. Ови трајно доступни образовни материјали и ресурси, који се могу слободно преузимати и користити за едукацију грађана и предавача, свакако су најзначајнија остварења пројекта.

Пројектом су изграђени и људски ресурси партнера за покретање радионица новинске писмености. Укупно 21 учесник из четири партнерске установе прошао је обуку новинске писмености за тренере, након чега су они отпочели реализацију радионица у својим локалним срединама.

У завршној фази пројекта успешно су организовани дисеминациони скупови, у свакој партнерској земљи по један. Завршна конференција одржана је у Београду, уз учешће 57 представника библиотека и других установа културе у Србији и региону (Хрватска, Словенија, Црна Гора и Босна и Херцеговина). Конференција је имала циљ да представи резултате пројекта и подстакне и обучи заинтересоване стране да у својим установама покрену едукацију грађана у овој области. По њеном окончању спроведен је евалуациони онлајн упитник, који је показао да стручна јавност позитивно вреднује пројекат и његова остварења. Више од 90% испитаника

¹³ Пројекат Essential, „Онлајн тренинг курс из новинске писмености”, Библиотека града Београда, <https://newslitproject.net/essential-mooc/sr/index.html> (преузето 20. 4. 2023).

је онлајн курс оценило највишом оценом (5). Чак 87% испитаника сматра да су представљени производи пројекта довољни ресурси за покретање програма новинске писмености у установама, односно организацијама. Исти проценат испитаника конференцију сматра корисном за свој професионални развој. Више од половине испитаника је одговорило да намерава да покрене програм новинске писмености грађана у оквиру своје установе/организације. И заиста, колеге из Народне библиотеке Ужице покренуле су у марту 2023. године радионице у својој библиотеци.¹⁴

Одједи

Позитивне реакције директних корисника пројекта, оних, дакле, којима је он првенствено намењен, увек су најважније мерило његовог успеха. Но, поред добрих реакција и утисака добијених од представника циљних група, пројекат је примећен и на друге начине. Представљен је на репрезентативним међународним и националним конференцијама: Конференцији информационе писмености ЕСИЛ 2021 (онлајн формат), конференцији ИФЛА МетЛиб 2022 (Осло), Конференцији „Иницијативе о креативности и култури у образовању одраслих” у организацији ЕПАЛЕ БиХ (Теслић, 2022), Библионету 2021 (Крагујевац), годишњој конференцији Библиотекарског друштва Србије (Чачак, 2022) и Националној ЕПАЛЕ конференцији (Београд, 2022). У виду постер презентације пројекат ће бити представљен на годишњој Ифлиној конференцији у Ротердаму, у августу 2023. Фондација Темпус, која је задужена за спровођење програма Еразмус+ у Србији, прогласила је ESSENTIAL пројектом добре праксе у образовању одраслих у 2022. години. Одабир су вршили представници Министарства просвете, науке и технолошког развоја и поменуте Фондације. Као такав, уврштен је и у Темпусову публикацију „Примери добрих пракси у образовању одраслих у 2022. години”.¹⁵

¹⁴ News Literacy/Новинска писменост, „Библиотекарке Народне библиотеке Ужице одржале су радионице о медијској писмености у ОШ 'Душан Јерковић' и Ужичкој гимназији”, Фејсбук, 3. 5. 2023. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid021ikDbzrnzE2TYbYNEmMLQvCYXPZkg1P7CnQiG4L68zaGdcu4DzVpPYvWRFT85YXxl&id=100077635345934 (преузето 20. 4. 2023).

¹⁵ ЕПАЛЕ – Електронска платформа за образовање одраслих у Европи, „ЕПАЛЕ публикација: Примери добре праксе у образовању одраслих”, Европска комисија, <https://epale.ec.europa.eu/sr/resource-centre/content/epale-publikacija-primeri-dobre-prakse-u-obrazovanu-odraslih> (преузето 20. 4. 2023).

Закључак

Пројекат ESSENTIAL можемо сматрати парадигматичним примером како се кроз међународну интерсекторску сарадњу постижу ваљани резултати. У њему су учествовале по једна јавна библиотека, национална библиотека, универзитетска катедра и установа за образовање одраслих. Свако од партнера дао је кроз своју експертизу одређен допринос – Универзитет Хачетепе (*Department of Information Management*) има стручњаке за медијску и новинску писменост, библиотеке за информациону писменост, неформално образовање и рад са одраслима, Установа за образовање одраслих Жалец велико искуство у формалним и неформалним формама образовања одраслих, као и искуство учешћа у пројектима Еразмус+. Овакво партнерство произвело је добре пројектне резултате. Онлајн курс новинске писмености детаљан је и обухватан, и може се користити за различите едукативне нивое – од основних, почетних корака у области новинске писмености, до академских курсева из ове области. Курс нуди довољно материјала за едукацију и креирање најразличитијих типова радионица. Сваки од његових 17 модула може да буде мини-курс односно радионица за себе. Курс се може користити и као средство за образовање грађана и тренера, али и као едукативни ресурс из којег тренери могу преузимати материјале/садржаје на основу којих ће осмишљавати своје радионице.

Мишљења смо да је пројекат и пример добре праксе како се потенцијали и ресурси библиотека (добре локације, простор, техника, висококвалификовани запослени) могу искористити за едуковање локалне заједнице. Он омогућава библиотекама (и другим установама културе) да релативно једноставно уведу нову услугу – образовање грађана из новинске писмености. Ово је посебно важно у контексту трансформисања библиотека од места у којима се само чувају и издају књиге, у места која су центри неформалног образовања у својим заједницама, што је доминантан тренд савременог библиотекарства.

Пројекат је наставио да живи и по свом формалном окончању. Катедра за управљање информацијама Универзитета Хачетепе интегрисала је обуку из новинске писмености у своју редовну наставу. Тим запослених из БГБ поднео је акредитацију семинара новинске писмености код Народне библиотеке Србије, са идејом да врши обуку колега библиотекара широм Србије. Програм је добио акредитацију за 2023. годину и очекује се да изврши одређен утицај на покретање радионица новинске писмености у српским библиотекама. Израђен је и нови пројектни предлог са којим

је аплицирано на пролећном позиву Еразмус+ 2023, у којем је предвиђен развој иновативне методе за образовање из новинске писмености путем учења заснованог на игри (*game-based learning*) и мешаног учења (*blended learning*).

Сумарно посматрано, пројекат ESSENTIAL донео је користи партнерским установама, другим организацијама заинтересованим за покретање едукације из новинске писмености, и грађанима који желе да унапреде своје знање у овој области. На ширем плану, он помаже изградњу друштва у којем појединци исправно разумеју медијске садржаје и доносе ваљане закључке и одлуке. У контексту Библиотеке града Београда, пројекат је допринео остварењу стратешке тежње установе да, поред културног центра, буде и центар неформалног образовања у Београду.

Literatura:

1. Biblioteka grada Beograda. „Finansijska pismenost građana – finansijska edukacija građana putem radionica i specijalizovanog sajta”. Biblioteka grada Beograda. <https://bgb.rs/projekti/finansijska-pismenost-gradjana-finansijska-edukacija-gradjana-putem-radionica-i-specijalizovanog-sajta/> (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)
2. Biblioteka grada Beograda. „Projekti”. Biblioteka grada Beograda. <https://bgb.rs/projekti/> (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)
3. EIFL (Electronic Information for Libraries). „Economic Wellbeing: Innovation Award”, EIFL. <https://www.eifl.net/eifl-in-action/economic-wellbeing-innovation-award-0> (preuzeto 20. 4. 2023).
4. EPALÉ – Elektronska platforma za obrazovanje odraslih u Evropi. „EPALÉ publikacija: Primeri dobre prakse u obrazovanju odraslih”. Evropska komisija. <https://epale.ec.europa.eu/sr/resource-centre/content/epale-publikacija-primeri-dobre-prakse-u-obrazovanju-odraslih> (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)
5. European Commission. „Erasmus+: EU programme for education, training, youth and sport”. European Commission. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/> (preuzeto 20. 4. 2023).
6. Projekat Digitalni pogon. „News literacy: osnova razumevanja novinarstva”. Novosadska novinarska škola. <https://medijskapismenost.org.rs/2021/08/26/news-literacy-osnova-razumevanja-novinarstva/> (preuzeto 20. 4. 2023).
7. Projekat Essential. „Materijali”. Biblioteka grada Beograda. https://newslitproject.net/sr/teaching_materials.html (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)
8. Projekat Essential. „Onlajn trening kurs iz novinske pismenosti”. Biblioteka grada Beograda. <https://newslitproject.net/essential-mooc/sr/index.html> (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)

9. Projekat Essential. „Početna”. Biblioteka grada Beograda. <https://newslitproject.net/> (preuzeto 20. 4. 2023). (na ćirilici)

Jasmina Ninkov

direktor@bgb.rs

Marjan Marinković

marjan@bgb.rs

Belgrade City Library, Belgrade

WITH KNOWLEDGE AGAINST DECEPTION – BUILDING A NEWS-LITERATE SOCIETY THROUGH LIBRARIES

Summary: The paper presents the international project „Enhancing Key Civic Competences for the Post-truth Era: News Literacy and Critical Thinking” dedicated to developing news literacy and implemented by the Belgrade City Library and three other partners within the Erasmus+ Programme of the European Union. The paper provides essential details related to the project, such as its goals, target groups, partners, duration, and main activities. Additionally, the paper emphasizes the achieved results and hints at the project’s future development. The project, known as ESSENTIAL, as the project’s acronym reads, has been recognized as a project of good practice in adult education in 2022. As such, it can be a paradigmatic example of how excellent results can be achieved through international cross-sector cooperation. The paper also showcases how libraries can utilize their potential and resources, such as good locations, space, technology, and highly qualified employees, to educate the local community. In a practical sense, the created and publicly available educational content and tools enable interested libraries (and other cultural institutions) to quickly introduce a new service – the education of citizens in news literacy. This is particularly important in the context of the development of public libraries as centres of non-formal education in their communities.

Keywords: news literacy, media literacy, critical thinking, library projects, innovative library services, Belgrade City Library, adult education, Erasmus+.

Примљено: 20. априла 2023.

Исправке: 31. маја 2023.

Прихваћено: 9. јуна 2023.

Прикази

Никола М. Петаковић

Библиотекарско друштво Србије
nikolapetakovic@gmail.com

УДК 02:061.2]:005.745(497.11)"2022"(049.32)

02:005.745(497.11)"2022"(049.32)

Богдан Трифуновић

Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис”, Чачак
btrifunovic@gmail.com

ВРАЋАЊЕ ОСМЕХА НА ЛИЦА БИБЛИОТЕКАРА

75 година Библиоотекарској друштва Србије, Дан библиотекара Србије и 19. конференција БДС Удруживање, повезивање и умрежавање библиотекарка, 14–16. децембар 2022.

Тродневним свечаностима у контексту обележавања седамдесетпетогодишњице постојања и рада најстаријег струковног удружења библиотекара у Србији крунисано је обележавање Дана библиотекара Србије, 14. децембра.

Амфитеатар Народне библиотеке Србије 14. децембра 2022. године био је испуњен до последњег места. Присуствовали су чланови Библиоотекарског друштва Србије, представници Министарства културе, установа и библиотека у Србији, представници партнерских удружења из десетак држава, библиотекарски и информациони стручњаци из Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније, Мађарске, Румуније, Северне Македоније, Грчке, Кипра, Холандије, Немачке, Србије. Свечана скупштина почела је уводним музичким програмом солисткиње на харфи Јелене Тутић, након чега су упућене поздравне речи представника Министарства културе РС, в. д. помоћника министра Радована Јокића и председника Библиоотекарског друштва Србије др Богдана Трифуновића. Председник Друштва се у свом говору осврнуо на историјат, наглашавајући потребу да се Друштво и даље води својом мисијом, која нас подсећа да није важан циљ који смо поставили испред себе већ целокупан пут одржања темељних идеја и свести о потреби удруживања библиотекара.

Уследила је свечаност доделе годишњих награда Друштва. У име жирија за доделу Награде „Запис”, за постигнућа у библиотечно-информационој делатности, председница Весна Степановић саопштила је име овогодишње добитнице награде. Мр Гордани Ђилас, запосленој у Библиотеци Матице српске, заслужено је припала поменута награда, док је известилац за Награду „Стојан Новаковић” била мр Сања Степановић Тодоровић, темељно образложивши због чега је награда српског библиографа за постигнућа, на темељима стварања публикације значајне за област библиотекарства, припала Бојани Вукотић из Народне библиотеке Србије и Добрилу Аранитовићу, библиографу и библиотекару у пензији. Заједничким радом двоје колега створена је публикација под називом *Социолошки ирејлед 1938–2020: библиографија* у издању Српског социолошког друштва. Ивана Јаношевић, председница жирија за доделу Награде „Најбољи библиотекар” открила је резултате конкурса за истоимену награду, те је Хадија Џигал Кријешторац, запослена у библиотеци „Вук Караџић” у Пријепољу, као добитница награде, упркос суперлативу као саставном делу њеног назива, приликом свог обраћања аудиторијуму у неколико наврата подвукла чињеницу „да жели бити и јесте само библиотекар”.

Са посебном пажњом уследило је тридесетоминутно обраћање и презентација председнице светске библиотечке асоцијације ИФЛА Барбаре Лисон, која је у име Ифле председнику Друштва уручила и повељу поводом јубилеја. У част јубилеја представљене су *Монографија БДС: 1947–2022*, промотивни филм поводом 75 година Друштва, најновији број научног часописа *Библиоџекар*, бр 2/2022, и зборник радова са минуле конференције „После 2020: нове прилике и перспективе”. Заинтересовани посетиоци могли су да погледају и изложбу монографских и серијских издања БДС-а.

Вечерњи свечани програм у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, у читаоници Ендру Карнеги, на месту оснивања Друштва, почео је обраћањем проф. др Александра Јеркова, управника Библиотеке, након чега је уследила беседа песника и библиотекара Мирослава Алексића у част Дана библиотекара. За значајне заслуге и подршку уручене су пригодне захвалнице и признања у виду диплома и повеља спонзорима, донаторима, установама и појединцима. У име прималаца признања бираним речима захвалност је упутила проф. др Александра Вранеш, једна од некадашњих председница Друштва. Промоција књиге овенчане Наградом „Стојан Новаковић” у 2022. години изазвала је будност присутних са обавезујућим освртом на самосвест баштињења библиотечно-информационог и документационог материјала из прошлости, а изложба „БДС у корак са временом” на практичан начин показала је историјски преглед грађе од

времена оснивања Друштва до данашњих дана. У име библиотечких удружења Грчке и Кипра, председнице партнерских удружења ових земаља уручиле су председнику БДС-а урамљене повеље у част 75 година трајања Друштва и остварене сарадње.

Другог конференцијског дана преовлађивала је радна атмосфера. Предавањем по позиву Семјуел Чу из Хонг Конга дао је осврт на умрежене библиотекаре и библиотекаре у умреженом свету. Првом радном сесијом одговорено је на низ питања са заједничким називом сарадње библиотекара и других организација, а аутори постер-сесије своја графичка решења могли су представити и брзим петоминутним презентацијама.

Панел сесија „Међусекторска умреженост и повезивање са другима као извор развоја струке” подстакла је на искорак у зближавању поклоника културног и јавног живота уопште, а друга радна сесија под називом „Библиотекари у електронском и аналогном окружењу” охрабрила је дајући подстрек ка будућности са нарочитим наглашавањем садашњег тренутка у коме се библиотеке и библиотекари налазе. Вечерњим обиласком културно-историјских знаменитости Београда реализован је сазнајно-спознајни сегмент скупа са новим партнером Друштва – Заводом за заштиту споменика културе града Београда.

Током другог дана скупа, у четвртак 15. децембра 2022, на иницијативу председника Друштва др Богдана Трифуновића одржан је званичан пријем Барбаре Лисон, председнице Ифле, код управника Народне библиотеке Србије, након чега је председница Ифле одржала састанак са члановима радних тела и секција Ифле у Србији.

Трећи и завршни дан започео је специјалном сесијом о приступу знању и информацијама у контексту библиотека и ауторских права и наставио се панел-сесијом „COBISS у школским библиотекама Србије”. Нова форма у обликовању дијалога између потенцијалних будућих партнера на идејним пројектима одвијала се у двадесет и два пара учесника на радионици „Project Speed Dating”, коју је припремила Мирјана Нешић.

С обзиром на последњу конференцију Друштва коју организује као председник, церемонију затварања скупа др Богдан Трифуновић искористио је да упути искрену захвалност члановима организационог и програмског одбора уз поклон најновије монографије Друштва на рачун припреме богатог и динамичног догађаја. Поклон-изненађење компаније „Crescat”, једног од спонзора Конференције, у виду библиотечких колица отпутоваће у библиотеку „Влада Аксентијевић” у Обреновцу. Према мишљењу посебно формиране комисије оцењен је и најбољи постер Конференције, чији је аутор Мишко Станишић. Одато је признање за изузетан

волонтерски подухват студентима са Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду, а нарочите заслуге за организацију рада Друштва у целини громогласним аплаузом упућене су техничком секретару БДС-а Николи Петаковићу.

Са преко 300 директних учесника Дана библиотекара и 19. конференције Библиотекарског друштва Србије, ово је до сада највећи стручни скуп у организацији БДС-а, као и један од највећих уопште за библиотечко-информациону делатност у Србији. Бројем и саставом учесника, разноврсношћу програма, квалитетом сесија и динамичношћу остварене дискусије, као и беспрекорном организацијом, Друштво је оправдало очекивања и поверење својих чланова, колегиница и колега из земље и иностранства. Јубилеј Друштва овим је обележен на најсвечанији и најлепши начин, уз општу оцену присутних учесника да су три дана окупљања и удруживања библиотекара вратили осмехе на лица многобројних колегиница и колега.

Маја Аћимовић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
macimovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК 005.745:02(497.6)"2023"(049.32)

Сњежана Галинац

Музичка академија Универзитета у Источном Сарајеву
Друштво библиотекара Републике Српске
snjezanagalinac@gmail.com

БИБЛИОТЕКАРСТВО ПРЕД НОВИМ ИЗАЗОВИМА

*23. стручни скуп Друштва библиотекара Републике Српске,
27–28. април 2023, Бијељина*

У Етно селу *Сјанишићи* – Бијељина, у периоду 27–28. априла 2023. године, одржан је 23. стручни скуп под називом „Библиотекарство пред новим изазовима”. Организовање стручног скупа део је редовних активности Друштва библиотекара Републике Српске. Подржавајући значај сарадње у оквиру библиотечке струке, циљ семинара био је размена мишљења и стручних знања на подручју усавршавања библиотекара, представљање библиотека као дигиталних и креативних центара, као и приказ примера добре праксе инклузивне прилагодљивости библиотека.

За стручно усавршавање регистрована су 233 библиотекара из Републике Српске, Брчко Дистрикта, Србије и Црне Горе, а присуствовали су и гости из Републике Хрватске. Од укупног броја регистрованих, њих 70 били су библиотекари школских библиотека. Примећено је присуство више библиотекара из специјалних библиотека у односу на раније године, и библиотека затвореног типа као што је библиотека Парламентарне скупштине. Значајан одзив био је из факултетских библиотека са оба јавна Универзитета Републике Српске, као и Универзитета у Београду, Крагујевцу и Нишу. Позиву су се одазвале колеге са три катедре за библиотекарство (Катедра за општу књижевност и библиотекарство Универзитета у Источном Сарајеву, Катедра за библиотекарство и информатику Филолошког факултета

Универзитета у Београду и Катедра за библиотекарство Педагошког факултета у Сомбору, Универзитет у Новом Саду).

Представљено је 40 стручних радова у четири сесије, од чега је једна сесија са осам излагања била намењена библиотекарима школских библиотека. Теме сесија биле су:

- Професионално и стручно усавршавање библиотекара;
- Библиотеке као дигитални и креативни центри;
- Инклузивна прилагодљивост библиотека;
- Инклузија, модерна школска библиотека, програми рада, примери добре праксе (сесија за школске библиотекарске).

Библиотекари из јавних, специјалних, школских и високошколских библиотека били су у прилици да поделе своја искуства. Као и претходних година, посебна пажња посвећена је школским библиотекама и темама важним за школске библиотекарске. Теме изложених радова биле су бројне и разноврсне, од професионалног образовања и стручног усавршавања библиотекара, библиотека као дигиталних и креативних центара, модерних школских библиотека, програма рада, примера добре праксе, до инклузије и инклузивне прилагодљивости библиотека.

Учесницима су се на почетку скупа обратили проф. др Гордана Стокић Симончић (Катедра за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду) и проф. др Жељко Вучковић (Катедра за библиотекарство Педагошког факултета у Сомбору). Са интересантном темом о значају удружења библиотекара за очување и унапређење струке и науке, у оквиру прве сесије, у раду је учествовала проф. др Бојана Ласица са Катедре за општу књижевност и библиотекарство Универзитета у Источном Сарајеву.

Прва сесија носила је назив „Професионално образовање и стручно усавршавање библиотекара”. Модераторке су биле Љиљана Петровић Зецић и Дијана Трубајић, а након паузе Жељана Арсенић и Милосава Супић. Представљени су радови: „Стручно усавршавање библиотекара у офлајн и онлајн окружењу” (Виолета Ђорђевић, Оливера Настић); „Стално стручно усавршавање: искуства семинара ’Библиотеке које људи желе: *design thinking* методологија” (Милица Матијевић); „Јачање капацитета људских ресурса у библиотекама Републике Српске кроз програм континуираног образовања библиотекара: потребе библиотекара за усавршавањем” (Весна Јовић, Љубица Милекић); „Библиотекар – професија, позив, звање, знање и ангажовање” (Соња Шуковић, Славиша Младеновић).

Након завршетка сесије скупу су се обратили представници спонзора Crescat из Загреба са краћом презентацијом производа књиговезачког и рестаураторског материјала. Присутни су могли да се упознају са иновативним материјалима намењеним чувању специјалних збирки и вредног библиотечног материјала, као и архивске грађе, и да добију савет о њиховој адекватној употреби.

Дугу сесију под називом „Библиотеке као дигитални и креативни центри” водили су модератори Славиша Капуран и Него Стјепановић. У овом делу изложени су начини на које библиотеке функционишу као дигитални и креативни центри. Представљени су радови: „Дигитално знање – дефинишућа карактеристика академских библиотека” (Љиљана Станимировић); „Дигитализација библиотечке грађе – изазов за очување духовне и културне прошлости” (Маја Аћимовић); „Дигитализација нематеријалног културног наслеђа” (Ивана Куљанин, Невенка Јовичић); „Дигитализација садржаја из историје уметности као окосница развоја креативних потенцијала будућих аутора” (Александар Грандић). Било је занимљиво чути мишљење конзерваторке и рестаураторке Весне Шујице, која је, у коауторском раду са Мајом Ђорђевић, „Да ли нам је изазов чувати”, говорила о могућим проблемима и злоупотреби приликом обраде дигитализоване грађе.

Након паузе уследио је наставак рада сесије под истим називом и вођен модераторкама Вукосавом Софренић и Данијелом Балабан. Теме су биле: „Четботови у библиотекама” (Срђан Чабрило); „На клик са корисницима” (Стјепановић, Матић, Николић); „Садржаји културе, нематеријална културна добра и улога библиотеке у функцији културног туризма” (Мирко Марковић). Као приказ одличне сарадње са корисницима универзитетских библиотека представљени су позитивни статистички подаци о читалачким навикама студената у раду Сњежане Галинац и Горана Капора: „Читање и читалачке навике студената у ери дигитализације: простор за подстицање или тренутак за посртање”. Представљени су и радови „Модернизација и популаризација библиотеке помоћу нових технологија” (Стојановић, Шаула, Леви); „Народне библиотеке будућности, већ данас: е-услуге у народним библиотекама” (Маја Дејановић, Биљана Ђелић).

Темат за школске библиотекаре „Инклузија, модерна школска библиотека, програми рада, примјери добре праксе и др.” одвијао се упоредо са главном сесијом у Конгресној сали хотела Пирг. Модераторке програма биле су Сњежана Пандуревић и Данијела Мандић. На веома репрезентативан начин, презентацијом „Библиотекари покрећу свет – Недеља инклузивне културе у Шапцу”, колегиница Александра Вуковић Курдулић представила је програм рада специјалних библиотека у Шапцу као

пример добре праксе у раду са посебном групом корисника. Након тога, теме су биле разноврсне: „Теслом осветлимо знање – знање и креативност у настави и школској библиотеци” (Данијела Мандић); „Библиотеке као дигитални и креативни центри: са библиотекарском у виртуелном путовању” (Бранкица Радоњић); „Библиотека отворених врата” (Душанка Папић, Драгана Петрић). Потом је било речи о осавремењивању школских библиотека кроз теме: „Е-библиотека, примена дигиталних алата у малим библиотекама” (Валентина Поповић); „Један од начина обнове – проширења школске библиотеке” (Љубиша Поповић); „Холистички приступ и стваралачки карактер рада у школској библиотеци” (Ранковић, Дуковић, Радовановић); „Старе и ријетке књиге у ЈУ ОШ ’Свети Сава’ у Броду” (Бојана Шашлић).

Другог дана скупа одржане су две сесије чије су модераторке биле Наташа Кулашинац и Татјана Дуновић у првом делу, и Љиљана Кнежевић и Сњежана Галинац у завршном делу скупа. За тему „Инкулузивна прилагодљивост библиотека”, представљени су радови: „Примјена инклузије у ЈУ Специјална библиотека за слијепа и слабовида лица Републике Српске” (Драгана Божић, Јелена Радаковић); „Видети звук – библиотечки сервис за глуве и наглуве кориснике” (Ивана Јаношевић); „Библиотеке без баријера – искуства и изазови у раду са лицима са инвалидитетом” (Јелка Панић); „Инклузивне активности Библиотеке ’Милутин Бојић’” (Олга Јечменица); „Унапређење библиотечких услуга за особе старије животне доби у библиотекама у Србији” (Марина Неђић); „Добробити услуга за старе у Народној библиотеци Ужице” (Марић, Бацетић, Станковић); „Идеје које расту и повезују: пројекти Секције за културне и образовне програме БДС-а” (Сабо, Новаковић, Голубовић); „Сомборска библиотека укорак са новим изазовима” (Гњатовић, Пругинић, Плавшић); „Формирање збирке стрипа у ЈУ Народна библиотека ’Иво Андрић, Вишеград” (Вуковић, Пецикоза, Мачар) и „Увођење нормативне контроле личних имена у систем COBISS.RS” (Татјана Дуновић).

Дискусија која се водила на крају скупа изнедрила је нека добра решења, закључке и планове за даљи рад.

Оцењујући 23. стручни скуп по реду, присутни су изразили задовољство атмосфером и односом према члановима скупа, као и квалитетним избором представљеног програма.

Донети су следећи закључци:

1. Добар одзив учесника скупа из свих типова библиотека показатељ је потребе и интересовања библиотечких радника за сталним стручним усавршавањем и разменом добре праксе.

2. Теме које су биле посвећене библиотечким удружењима указале су на важну улогу Друштва библиотекара РС и Библиотекарског друштва Србије у неформалном образовању и јачању капацитета свих типова библиотека.

3. Професионалном образовању и стручном усавршавању било је посвећено осам радова, што показује да је формално образовање и стручно усавршавање претпоставка развоја и напретка сваког типа библиотеке.

4. На основу 12 радова изложених на тему дигитализације, може се закључити да библиотеке јесу дигитални и креативни центри и да одлично прате развој технологије, те да то одлично примењују у својим срединама. Теме посвећене вештачкој интелигенцији о којима се тек онедавно више говори у медијима на нашим просторима, приказане су кроз практичну примену у библиотекарству и тако промовисане на самом скупу.

5. Инклузивној прилагодљивости библиотека било је посвећено 11 излагања, где се могло видети колико и како библиотеке и библиотекари имају емпатију и свест о потребама различитих категорија становништва. Поменуте сесије посвећене инклузији биле су посебно инспиративне и указале су на један од најзначајнијих задатака библиотека, а то је да буду подједнако доступне свим категоријама корисника.

Скуп су затвориле проф. др Гордана Стокић Симончић и Љиљана Кнежевић, председница Друштва библиотекара Републике Српске, а пре самог затварања обратила се и Јелена Глишовић, председница Библиотекарског друштва Србије.

Значај организовања стручних скупова је у томе што пружа прилику интензивнијег повезивања савремених научних сазнања из области библиотечких наука као и непосредне васпитно-образовне праксе. На основу похвала и критика које су стигле на адресу Друштва, може се закључити да је стручни скуп, уз поштовање агенде, био добро организован, да су гости отишли задовољни, инспирисани иновативним сазнањима и богатији за нова познанства. Поједине примедбе односиле су се на пропусте у изради сертификата. Овакве проблеме у будућности можемо избећи коришћењем Гуглове апликације при самој регистрацији. На основу анализе акредитационих спискова ценимо да би на наредним скуповима требало одабиром тема више пажње посветити специјалним библиотекама, те школским и високошколским или им помоћи организовањем посебних округлих стола и тематских радионица.

Мариче Боздоганова
 НУ Библиотека „Григор Прличев”,
 Охрид, Северна Македонија
 mbozdoganova@yahoo.com

УДК 005.745:02(497.7)"2023"(049.32)

Клаудија Кмет
 Музеј тетовског краја, Тетово,
 Северна Македонија
 klaudijakmet@yahoo.com

БИБЛИОТЕКЕ КАО РИЗНИЦЕ ПОКРЕТНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

*3. меѓународна научна конференција Библиотекарској друштва
 Македоније, 27–28. април 2023, Охрид*

У организацији Библиотекарског друштва Македоније 27. и 28. априла 2023. године на Универзитету информационих наука и технологија „Св. апостола Павла” у Охриду одржана је 3. меѓународна научна конференција библиотекара. Конференција под називом „Библиотеке као ризница покретног културног наслеђа” окупила је излагаче из земље домаћина и региона (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Мађарска...), као и руководиоце библиотека – Исмет Овчина, директор Националне и универзитетске библиотеке БиХ, и Јудит Геренчер (Judit Gerencsér), заменица директора мађарске Националне библиотеке „Сечењи”.

Конференцију је, поздравним обраћањем, отворила председница Меѓународне асоцијације библиотечких удружења (Ифла) Барбара Лисон.

Након што је Јана Михајловска, председница Библиотекарског друштва Македоније, доделила захвалнице директору НУ НУБ „Св. Климент Охридски” у Скопљу Рахметули Кућију, представнику Министарства културе и Милчи Јованоском, директору НУБ „Григор Прличев” у Охриду за подршку Конференцији и библиотекарству уопште, уследила су пленарна предавања, током којих је модератор била Јелена Петровска.

У првом излагању Јудит Геренчер представила је иновације у развоју Националне библиотеке Мађарске и посебно дигиталну колекцију мађарског културног наслеђа, нагласивши у закључку да је циљ увећање колекције и достизање десет милиона дигитализованих јединица. У коауторском раду Наташе Симић из Народне библиотеке Србије и Ивана Караџића из Народне библиотеке Грачаница „Кроз прошлост и будућност” указано је на значај завичајног одељења у очувању културне баштине. Сања Бундало из Народне библиотеке „Бора Станковић” у Врању говорила је о процесу дигитализације у савременом току библиотечког рада, након чега су уследила предавања колегиница са Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду. Драгана Грујић предочила је значај компетентног кадра за унапређење библиотекарства као струке и науке, те смо могли да чујемо о образовању библиотекара које иде укорак са савременим токовима. Гордана Ђоковић је у раду „Улога универзитетских библиотека у вредновању научноистраживачке делатности”, истакла значај фактора утицаја (IF) и индексирања у базама података (WoS и Scopus), који на јединствен, свобухватан начин комбинује стручно креирану базу сажетака и цитата са метаподацима и који обједињује научну литературу из широког спектра дисциплина, а тиме се омогућава већа цитираност и већа видљивост институције у академским круговима.

Други сегмент био је намењен представљању примера добре праксе у раду библиотека. Јасмина Кнежевић представила је рад Народне библиотеке „Бора Станковић” у Врању, док је Драгана Типсаревић из Народне библиотеке „Стефан Првовенчани” у Краљеву приказала изванредне активности библиотеке у циљу популаризације књиге и читања. Тематски се надовезало излагање Јелене Ђоновић из Градске библиотеке Херцег Нови о „Мојој другарици библиотекару”, у коме су кроз конкретне примере представљени улога и значај школског библиотекара у васпитно-образовном процесу.

Прва сесија конференције, посвећена најновијим моделима рада у библиотекарству, отпочела је заједничком презентацијом Валентине Дојчиновски-Илиоски и Јелене Цветановски о нормативним базама података, које доносе новине у раду и представљају изазов за запослене у НУБ „Св. Климент Охридски” у Скопљу. Кристина Гјоргијеска-Атанасова из Библиотеке ЈОУ „Искра” (Кочани) пружила је преглед савремених токова у библиотечком пословању и тиме настојала да одговори на питање колико смо далеко одмакли. Колегиница Магдица Шамбевска из НУБ „Св. Климент Охридски” у Скопљу истакла је неколико стратешких националних и међународних докумената у оквиру нових трендова у библиотечком раду.

У том контексту повезала је препоруке Ифле, сајбер безбедност и Париску декларацију. Из Матичне библиотеке „Кочо Рацин”, Пехчево, Габриела Костадинова говорила је о искораку њихове библиотеке у модерно библиотечко пословање. Биљана Павличковска и Зорица Јаковлевска-Спировска из НУБ „Св. Климент Охридски” имале су презентацију о улози нових технологија у развоју савремених библиотечких услуга. Као кључ за унапређење библиотечког рада истиче се неопходност трансформације библиотека уз примену технологије.

Друга сесија конференције започела је исцрпним презентацијама Васке Кирове из ЛУ Библиотеке „Благој Јанков – Мучето” у Струмици и Магдалене Кочовске-Салтирове из Библиотеке ЈОУ „Искра” о библиотекама као утицајним партнерима у интеркултурном дијалогу и интеграцији. Гордана Ѓеоргиевска-Неделковски из НУУБ „Св. Климент Охридски” (Битољ) представила је начине подстицања читања код деце са сметњама у развоју кроз креативне и едукативне радионице. Путем видео-обраћања Фатма Бајрам-Аземоска и Викторија Михајловска говориле су о очувању ромског језика кроз коришћење онлајн речника, при чему су приказале резултате истраживања спроведеног на ромској популацији. Посебан акценат стављен је на употребу језика као путоказа за развој културе. Габријела Крстевска из НУБ „Свети Климент Охридски” у своме раду истакла је кључне елементе за успешну реализацију библиотечких активности: једнак приступ и третман за све, задовољење потреба корисника и добар интеркултурни дијалог.

Тема последње, треће сесије првог дана конференције била је о улози библиотека(ра) у васпитно-образовном процесу и неговању читалачких навика, о чему је најпре говорила Илина Смоковска, а потом Пепи Ставрески и Благој Николов из Битоља, Христина Трпеска из НУ Библиотека „Григор Прличев” у Охриду и Ганимете Елмази из Библиотеке НУ „Кочо Рацин” у Тетову, Анета Велкоска из ООУ „Кирил Пејчиновић” у Скопљу и на крају је уследио коауторски рад Иване Стојанове (НУУБ „Гоце Делчев”) и Ирене Китанове (Педагошки факултет, Штип). Иако је Елмедина Абдулаху из Тетова кроз квиз путем анимације приказала предности електронских извора информација, Светлана Давчева из ООУ „Вера Јоцић” (Гази Баба, Скопље) предпочила је резултате анкетног истраживања према коме је књига у штампаном облику и даље омиљена међу испитаницима.

Други дан конференције, насловљен „Библиотечке збирке као покретно културно наслеђе и њихова заштита”, започела је Ивона Џамтовска-Јанкуловска радом „Дигитализација библиотечких фондова: питања и изазови из ГБ ’Браћа Миладиновци’ Скопље” у коме је нагласила потребу

за дигиталним очувањем библиотечких фондова. У даљем току излагања истом темом бавили су се Иво Митев и Елени Новаковска из НУБ „Св. Климент Охридски”. Колегиница Новаковска је уз звук и слике представила нашу историју кроз музичко наслеђе. О „Оријенталним рукописима у НУБ ‘Св. Климент Охридски’ као делу македонске културне баштине” говорила је Маријана Кавчић и при томе издвојила различите технике и материјале за писање кроз историју. „Основни принципи превентивне заштите библиотечких фондова” наслов је излагања Зорице Јаковлевске-Спировске, Ирене Наумовске и Ернуре Јусуфа. Истакнуте су мере за очување, односно комплетан повезан систем заштите, као што су превентивне мере, конзервација и рестаурација. Надовезале су се Елена Станкоска и Биљана Темелкоска са презентацијама о смештају, чувању и коришћењу библиотечких фондова у НУ библиотеци „Григор Прличев” у Охриду, односно у специјализованој библиотеци у НУ Институту и Музеју Прилеп. Излагања су уступила место дискусији, превентивно усмереној на изазове и нове трендове који утичу на библиотеке.

Након завршеног радног дела, за учеснике из иностранства организована је посета Музеју на води, јединственом археолошком налазишту на Охридском језеру.

Конференција је била прилика за рад и дружење, за размену идеја и искустава. У име Библиотекарског друштва Македоније захваљујемо свим нашим колегама и колегиницама који су својим излагањима обогатили ову међународну конференцију.

Бојан Ђорђевић
 Универзитет у Београду
 Филолошки факултет
 nalesko1965@gmail.com

УДК 02:061.2(497.11)"1947/2022"(049.32)

ЖИВОТ ЈЕДНОГ УДРУЖЕЊА: О СТРУЦИ И ЉУДИМА

Библиотекарско друштво Србије: 1947–2022. Главни уредник Драгана Грујић. Београд: Библиотекарско друштво Србије, Београд, 2022.

Речи Павла Поповића, изречене давне 1936. године, да „нама трагично недостају историје просветних и културних установа”, актуелне су, нажалост, и данас. Недостају такве културноисторијске монографије и за најзначајније институције какве су рецимо Народно позориште и Народна библиотека, Универзитет и поједини факултети, па следствено и за културне и тзв. еснафске организације, међу којима, свакако, једно од првих места припада Библиотекарском друштву Србије. Ипак, сада је велики корак направљен монографијом (својеврсним зборником) *Библиотекарско друштво Србије 1947–2022*, коју је уредила Драгана Грујић, и која је сачињена поводом седамдесет пет година постојања и рада овога струковног удружења.

Јубилеј сваке установе, па и сваког еснафског друштва – што Библиотекарско друштво Србије у најбољем смислу и јесте – вреди обележити, а то је у овом случају учињено на прави начин. У овој монографији „покривене” су, чини се, све области делатности Друштва, те приказан, периодизацијски јасно подељен, његов рад. Све то учињено је синергијом различитих аутора прилога који су обрадили поједине теме везане за настанак и рад Библиотекарског друштва Србије у протеклих седамдесет пет година. Тако се ова књига указује и као својеврсна хроника. Њоме се утемељује Библиотекарско друштво Србије у културну повесницу наше земље и нашег народа, али и у културну повесницу Југославије. Јер не треба заборавити да су српски библиотекари у таквом – регионалном – контексту деловали пуних шездесет година.

Да је томе тако, и да Библиотекарско друштво Србије није случајно тако брзо након Другог светског рата основано, сведочи прилог Гордане Стокић Симончић који, након уводног пригодног текста тадашњег актуелног председника Библиотекарског друштва Србије Богдана Трифуновића, говори о континуитету еснафског организовања библиотекара у Краљевини Југославији. На основу примарне архивске грађе ауторка је показала како је настало најстарије библиотекарско удружење на просторима бивше Југославије, са посебним освртом на чињеницу да је прва секција тадашњег Друштва југословенских библиотекара основана 4. априла 1931. године у Београду, што значи да су и у томе предњачили наши библиотекарски ауторка са правом наглашава да се брзо и успешно организовање послератног библиотекарског друштва не би десило без ове традиције и без свести о афирмацији професије библиотекара којој је Друштво југословенских библиотекара у великој мери допринело. Овим се, без икаквих ограда, позива да се освести чињеница да организовано деловање српских библиотекара почиње у периоду пре Другог светског рата, те да би зато требало кроз непуну деценију – 2031. године – достојно обележити век професионалног удруживања библиотекара у Југославији и Србији.

Богдан Трифуновић је приказао друштвени и културни контекст стварања и почетка рада Друштва библиотекара НР Србије (данашњег Библиотекарског друштва Србије), посебно се усредсредивши на оснивачку скупштину Друштва, одржану децембра 1947. године. Утемељивши своју минуциозну реконструкцију тог значајног скупа на сачуваном записнику, аутор је указао на веома широки спектар активности које је Друштво амбициозно преузело на себе, и на чињеницу да су касније све акције и сви резултати (попут реорганизације мреже библиотека, детаљне ревизије, системске израде библиографија и најпосле образовања библиотекара) засновани на идејама и плановима тек основаног Друштва.

Један од најзначајнијих и најпре остварених резултата било је оснивање Средње библиотекарске школе, о чему пише Татјана Брзуловић. Ова школа није била први такав покушај у Србији (пре ње покренут је, за време окупације 1943. године, Виши библиотекарски течај), али је она несумњиво у тешким и сложеним послератним околностима (покренута је у јесен бурне и по много чему значајне 1948. године) имала часну мисију да број од неколико десетина стручних библиотекара у тадашњој Србији вишеструко увећа, да буде расадник кадрова и да подигне свест о потреби непрестаног учења и усавршавања. Ауторка јасно указује на допринос који је овоме дало Друштво библиотекара, као и на снажан утицај ове школе на развој библиотека у Србији, али и на свест о потреби да се образовање

библиотекара организује пирамидално, све до нивоа Универзитета, што је и учињено оснивањем Катедре за библиотекарство и информатику на Филолошком факултету у Београду.

Но, професионализацији библиотекарства није допринела само ова школа већ читав низ професионалних семинара, стручних и научних скупова, конференција и саветовања, о чему пишу Дејан Ацовић и Татјана Брзуловић Станисављевић. Они су зорно показали колики је значај тадашње Друштво библиотекара Србије имало на широком пољу свога деловања – уздизање и развој библиотечног кадра; организација библиотечног система; израда концепције развоја библиотекарства у Србији; успостављање и одржавање веза са другим југословенским републикама, као и међународних веза; развој читалачке културе; omasовљење библиотека и бројем библиотечких установа и бројем библиотекара. Показује се, такође, да садашње Библиотекарско друштво Србије, у новим парадигмама струке, на прави начин учвршћује своје место у систему и руководи се принципима мобилности професионалних културних делатника, са истим циљем као некада – унапређење струке и подизање свести о значају библиотека и важности библиотечке делатности.

Као својеврсна допуна овом историографском сагледавању рада и улоге Библиотекарског друштва Србије кроз деценије постојања стоји прегнантна и по годинама урађена хронологија Друштва, коју су сачинили Богдан Трифуновић и Никола М. Петаковић.

Посебну вредност – и круну – ове књиге представља мали лексикон истакнутих чланова Библиотекарског друштва Србије. Дате су детаљне биографије – и животне и, још важније, радне – свих осамнаест председника Друштва, почевши од Милице Продановић. Бојана Вукотић, ауторка овог својеврсног лексикона, њихове биографије дала је са мером, стављајући акценат на њихов стручан рад у области библиотекарства, а потом на заслуге за рад и успехе Библиотекарског друштва Србије. Пажљивим читањем ових биографија може се уочити да је свака од личности које су имале част да буду председници друштва (пет жена и тринаест мушкараца) понешто – и немало – придодала као лични стручни, па и културни, допринос и Друштву и библиотекарској струци. Ауторка је потом помно забележила и имена и године ангажовања свих потпредседника, секретара, благајника, те чланова управног и надзорног одбора, као и суда части. Такође је наведен списак свих добитника награда Библиотекарског друштва Србије.

Овом лексикону по важности парира библиографија издања Библиотекарског друштва Србије, која, поред часописа *Библиошекар*, и још двеју серијских публикација које више не излазе, броји и педесет три монографске

публикације. Ову библиографију зналачки је и по свим стандардима израдила Меланија Блашковић.

Но, пре саме библиографије Гордана Ђилас и Виолета Стојменовић приложиле су аналитички текст о издавачкој делатности Библиотекарског друштва Србије, из кога се јасно види сва ширина интересовања, као и одговоран приступ издавачкој делатности. Једна грана ове делатности били су уџбеници и приручници, чиме је Друштво остајало на трагу једног од својих главних задатака – образовања библиотекарског кадра и даљег усавршавања. Друга грана издавачког рада била је стручна литература која је проблематизовала најразличитије видове библиотекарске струке, али врло често и са амбицијама које су досезале до научног приступа библиотекарству као једној од информационих наука. Конгреси и саветовања, али и научни скупови, често би свој врхунац имали у зборницима радова, што је све чешћи вид издавачке делатности Друштва у последње три деценије. Најзад, иако то није један од базичних послова Друштва, издавачка делатност је повремено обогаћивана ретроспективним библиографијама и каталозима, мада је ту било и отпора јер се сматрало да је реч о тзв. дуплирању послова које су радиле и друге институције (Народна библиотека Србије или Југословенски библиографски институт).

Посебна драгоценост издавачке делатности Библиотекарског друштва Србије засигурно је часопис *Библиоџекар*. Текст је написала садашња главна уредница овог „часописа за теорију и праксу библиотекарства”, Драгана Грујић. Она је дала прегнату, али поуздану и на архивској грађи засновану анализу часописа од првог годишта до данас. Приказала је саме почетке, утврдивши да је часопис (чији се први број појавио већ 1948. године) ишао путем који је требало да афирмише сва настојања и напоре самога Библиотекарског друштва Србије, али и да пружи могућност најшире сарадње не само библиотекара и библиотечких стручњака, те библиографа, већ и књижевних и културних историчара. Имена сарадника већ сама по себи говоре о значају овога часописа, а уређивачка политика, иако логично мењана током деценија, ишла је за тим да утврди јасан профил часописа. Концепција је, дакле, повремено мењана, али је суштина остајала иста. Динамика излажења зависила је често од друштвених прилика, па наравно и од финансија, али је *Библиоџекар* – који је био прво наше званично гласило библиотекара и библиотекарске струке – и данас остао престижан периодик, категоризован као научни часопис.

С обзиром да је књига *Библиоџекарско друштво Србије: 1947–2022* структурирана у виду монографије, она на крају садржи белешке о ауторима, именски и предметни регистар, уз изабране фотографије и илустрације.

* * *

Значај организације о којој се у књизи говори – Библиотекарског друштва Србије, разноврсност приступа различитим елементима и модалитетима њеног деловања, имена аутора појединих прилога и квалитет тих прилога, те труд и професионалност уредника, чине ову књигу изузетно вредним доприносом не само историји библиотекарства већ и нашој културној историји. Уредница и други сарадници избегли су опасност сентименталног и патетичног приступа прошлости, руководећи се жељом да означе најважније тачке на путу стварања, израстања и деловања Библиотекарског друштва Србије. Посебну вредност књизи даје квалитативно усаглашен ниво текстова разних аутора. Читалац добија тако све најважније (па и шире и разноврсније) информације о раду и вредности једног стручног (струковног) удружења које часно испуњава своју мисију од самих почетака. Но, ова ће књига имати свој пун значај уколико буде подстицај за израду једне потпуне и комплексне историје Библиотекарског друштва Србије. Архивска грађа, и она употребљена у овој књизи, и она која постоји у многим архивима како Србије тако и бивших југословенских република, нуди све што је потребно за израду таквог историјског прегледа. А књига *Библиотекарско друштво Србије: 1947–2022* биће одличан и поуздан водич на том путу.

Виолета В. Стојменовић
Народна библиотека Бор
sloterdajk@gmail.com

УДК 002(091)(049.32)
004.738.5:655.41(049.32)
655.4(049.32)

КЊИГА ОД ПРЕДМЕТА ДО ИНТЕРФЕЈСА

Борсук, Амарант. *Књија*, прев. Машан Богдановски. Београд:
Центар за промоцију науке, 2022.

Оригинално објављена у едицији „Суштинско знање” Масачусетског института за технологију, са циљем да се за доба олаког задовољавања површним информацијама критички систематизују темељна знања о датим идејама („Предговор едицији” Бруса Тидора), књига *Књија* уметнице и професорке креативног писања Амарант Борсук на српском се појавила као издање Центра за промоцију науке. Као издавач, Центар углавном бира наслове који мање или више одступају од овешталих конвенција академског писања. У случају *Књије*, одступање се огледа не само у приступу историји књиге којим се наглашавају значај и домети тзв. уметничке књиге, већ и у употреби цитата из текстова историчара, теоретичара и уметника књиге: иако се цитатима служи и на уобичајени начин, ауторка је текст додатно „прошарала” туђим дефиницијама књиге, њених функција и начина стварања и коришћења, при чему ти цитати јесу у духу њених теза, али са главним текстом нису увек директно повезани, нити се, као уобичајени епиграфи, налазе на почецима поглавља. С тим у вези, иако се у самој књизи то не спомиње, вреди поменути да је ауторка своју књигу о књизи допунила и веб-страницом која обухвата многобројне изјаве о књизи које је од 2018. прикупљала од уметника, научника и писаца којима се диви.¹

Књиге о књизи/књигама, којима припада и ова књига аутореференцијалног назива, спадају у публицистички и научнопопуларни жанр у експанзији, захваљујући колико изменама које су нове технологије и дигитални формати текстуалних и визуелних садржаја унели у процесе стварања

¹ <https://t-h-e-b-o-o-k.com/definitions/> (приступљено 28. 2. 2023). Књига је, иначе, писана током 2017.

(писања, графичког обликовања) и материјалне производње књига, али и производње њиховог „имица” новим маркетиншким каналима, толико и деценијским слутњама скорог нестанка или, макар, убрзаног застаривања (штампане) књиге – и као предмета, али и као идеје која обухвата и читав скуп вековима грађених претпоставки о стицању, обликовању и преношењу људских искустава и (са)знања, о учењу, информисању и информисаности, о испуњавању (слободног) времена. Амарант Борсук се, међутим, не бави ламентирањем над материјалним и културним формама и са њима повезаним вредностима и навикама које угрожавају актуелни модели друштвене и индивидуалне употребе дигиталних технологија, иако и предсказања и ламенте узима у обзир. Актуелни моменат заправо инспирише усмеравање њеног интересовања на материјалну и феноменолошку променљивост књиге, али и на историјске периоде током којих је у оптицају било више сродних, тј. књижних, протокњижних или књиголиких медија, који су се узајамно развијали – баш као и данас, када се дигитални текстуални објекти формирају као визуелне имитације повезаних штампаних страница, а уређаји за њихово коришћење, и сами највише налик таблицама у раму, као интерактивне симулације листања, подвлачења и обележавања страница, док се, са друге стране, штампане публикације као што су уџбеници или приручници прилагођавају прелому/структури веб-страница или се пак у њихове странице на различите начине интегришу виртуелни додаци, за чије су активирање/коришћење потребни одређени гестови и(ли) уређаји. Тако физичка књига постаје интерфејс, што је, према ауторкиној тези и терминологији, један од четири модалитета књиге. Но, да би постала интерфејс, књига најпре мора бити предмет/објекат, затим садржај и идеја.

Полазећи од тога да се форма (пре)носивог медија за бележење, чување, дисеминацију и коришћење текстова током историје мењала истовремено и утичући на карактеристике садржаја који се стварају и трпећи њихове утицаје, Амарант Борсук у првом поглављу („Књига као објекат”) даје сажету историју претеча кодекса, као форме на основу које се књига у ужем техничком смислу речи и данас дефинише, и описује час конвергентне час дивергентне путеве његовог настајања и утврђивања. Ауторка се притом се не оптерећује хронологијом. Истиче поступке, форме, начине употребе и термине који су важни и за данашње формате и концепције књиге. Скреће пажњу на међусобне утицаје појединих врста писама, начина и средстава писања и материјала од којих су подлоге за писање и њихови повези прављени, али и на међусобне утицаје свих тих материјалних елемената с једне стране и, са друге стране, садржаја који су се путем њих чували и преносили кроз простор и(ли) време. Иако су

се различите претече књиге, а онда и технологије које су омогућиле серијску производњу књига, развијале у различитим деловима света, међу којима понекад јесте, а понекад није постојала комуникација, самим тим и размена изума, ауторки је важно да нагласи елементе континуитета у развоју овог предмета и идеје о књизи: отуда и нагласак на античкој и средњовековној терминологији, односно етимологији савремене графичке терминологије у енглеском језику.

Прво поглавље и врло дуг период током којег су се развијали форма и формати кодекса, односно величина и композиција странице, и друга средства визуелног преношења текста, у зависности од представа о функцији књиге/записаног текста и са њима повезаних начина читања, завршавају се позним средњим веком. Овлаш, за неупућене читаоце можда исувише површно дотичући веома важне промене (везане, иначе, за концепције ауторства и постепени прелаз са контемплативне употребе књига на аналитичку током развоја схоластике), ауторка у другом поглављу даје врло кратак преглед историје штампарских техника и технологија, описујући различите типове покретних слова у Кини и Европи, а онда и штампарску пресу и неке од њених бројних индустријских наследница, те процесе стандардизације делова и основних карактеристика и намена књиге у току њеног постајања (и) интимним предметом подређеним садржају који преноси – макар у свести образованих елита, чије су се праксе употребе књига полако омасовљавале, доводећи колико до „поробљавања” књиге (књига као роба зависна од тржишних механизма), толико и до данас уобичајене метонимије захваљујући којој под књигом најчешће подразумевамо њен садржај, односно дела у форми текста и(ли) одређених врста слика независна од променљивих карактеристика својих медија. Ауторка успут скреће пажњу читаоцима и на шире импликације наизглед неважних поступака као што су начин смештања књига на полице личне библиотеке или начин повезивања у периоду током којег су из штампе излазили само неповезани делови књижног блока, без корица. Покушавајући да сумира вишевековну историју издаваштва, графичког дизајна и типографије, Амарант Борсук издваја доприносе оних који су хтели да књигу, а заједно са њом и бројне врсте текстова, ширим круговима купаца/конзумента/читалаца учине (не само финансијски) приступачнијим/примамљивијим и (опет не само физички) лакшим за коришћење на различитим местима и у различитим приликама. Притом и ово поглавље, као и књига у целини, о чему сведоче и референце, међу којима је незнатни број превода, показује да су ауторкина знања и интересовања ограничена на англофони свет и тек покоју, историјски незаобилазну придошлицу у њему.

Треће поглавље – „Књига као идеја” – најдуже је, најразрађеније и вероватно најзанимљивије читаоцима. У њему се ауторка бави разноврсним примерима књижних уметности (*book arts*), тзв. уметничком књигом (*artist's book*), не трудећи се превише око дефиниције овог иначе протејског термина.² По њеном мишљењу, а на основу формулације преузете од Јохане Друкер (по којој је уметничка књига „зона активности [у којој] се интегришу формална средства њене реализације и продукције са њеном тематском или естетичком проблематиком”), реч је о делима која преиспитују или подривају у 20. веку најшире распрострањену представу по којој су смисао и функција књиге у преношењу садржаја, којем се изглед књиге подређује, јер се на сам предмет/медиј текста и(ли) слике гледа као на „контејнер” или, речима графичке дизајнерке Беатрис Вард, као на „кристални пехар”. На трагу Јохане Друкер ауторка остаје не само када је реч о радној дефиницији уметничких дела заснованих на „идеји књиге” већ и када покушава да структурира ово пространо и веома динамично стваралачко поље у пресеку уметничких, примењеноуметничких, занатских, књижевних/поетских, издавачких, штампарских и, у новије време, програмерских активности,

² Преводац се определио за варијанту уметничка књига, док је, на пример, у темату 24. броја *Гласника НБС* са текстовима који су изворно на српском језику, коришћена готово искључиво варијанта „књига уметника”, што би био дослован превод одговарајућих енглеских и француских термина (*artist's book*; *livre d'artiste*). Терминолошка разлика се заснива на степену учешћа уметника у концепирању и производњи књиге у целини: са једне стране су књиге које су признати визуелни уметници само илустровали, евентуално дизајнирали (самоиницијативно или на позив писача или издавача), нарочито ако је реч о малотиражним, библиофилским издањима и „звучним” именима; са друге стране су књиге које су уметници произвели у целини – за које су креирали садржај, изабрали и(ли) израдили типографију, технику штампе, формат, папир, повез и друге материјалне и нематеријалне елементе. У другу групу, међутим, често се сврставају и уметничка дела у облику књиге и уметничка дела настала од књиге/књига, тј. скулптуре, инсталације или мултимедијална остварења за која су књиге биле материјал – тзв. измењене књиге (*altered book(s)*) – што су најчешће јединствена остварења, мада се услед све веће популарности пракси кућног „рециклирања” и индивидуалне прераде штампаних примерака књига, као и све чешће појаве скулптуралних и архитектонских детаља налик књизи или направљених од књига поставља и питање границе између уметничког и декоративног и питање растегљивости појма/термина књига. Феномен о којем је у трећем поглављу *Књије* реч подразумева резултате рада уметника или уметничких колектива који нису (само) илустратори и дизајнери, већ творци књиге у целини, укључујући и њену производњу – ручну, дигиталну, машинску или комбиновану, при чему ти радови могу бити јединствени, малотиражни или високотиражни, па чак и серијски. Овакво разграничење, које Амарант Борсук не спроводи, мада се на њега имплицитно ослања, те ретроспективно класификовање одређених остварења као уметничких или књига уметника, условила је појава све већег броја књига схваћених и направљених као (материјал за) уметничка дела од почетка шездесетих година 20. века.

а на основу преовлађујуће концепције трансформације „обичне” књиге у нешто више или нешто друго од књиге. Као Јохана Друкер, и Амарант Борсук полази од Блејка као претече (не само у смислу практичног рада иновативног песника-типографа-сликара-штампара већ и у смислу коришћења уметничке књиге као средства друштвено ангажованог отпора и протеста против капиталистичких услова рада и дистрибуције производа рада), те од Малармеових експеримената са типографијом и преломом странице под утицајем дневних новина и њихових језика, нових штампарских техника и сопствених, прилично херметичних идеја о (метафизичкој) Књизи. Прелетевши преко руских футуриста, конструктивиста и других авангардних твораца „алтернативних књижних структура” (Јохана Друкер), без обзира на њихов значај и утицај, ауторка пажњу усредсређује на америчког фотографа Ед(вард)а Рушу, који је самиздат књигу искористио као преносив ванинституционални изложбени простор и који се, неосновано, често поставља на почетак кратке али динамичне историје уметничке књиге као самосталне гране уметничког стваралаштва, а затим и на манифесте и радове (антикњиге, псеудокњиге, концептуалне књиге...) Улисиса (Јулисиса) Кариона, уметника мексичког порекла (стварао је углавном у Амстердаму), који је инсистирао на нераскидивом јединству и потпуној семантичкој и прагматичкој интеграцији свих елемената књиге. Међутим, ако се имају у виду опсег и укрштаји експеримената са језиком и текстом/текстуалношћу, са једне, и експеримената са визуелним и тактилним формама, облицима и материјалима, са друге стране, које визуелни уметници, вајари, песници и други готово непрестано спроводе од почетка друге деценије 20. века, не само у западној Европи и САД, тешко да је могуће конструисати јединствену и свеобухватну линију развоја уметничке књиге као посебне врсте уметности. Стога је, приликом покушаја реконструкција генеалогije овог феномена и ове праксе, извесна провизорност неизбежна, нарочито када је спроводи неко ко се и сам том праксом бави и притом, очито, у историји уметности, књижевности и издаваштва трага и за коренима сопствених идеја о књизи као „интерактивној справи за читање” (132).

На мапи до сада реализованих концепција трансформација књиге, Борсук је издвојила оне које омогућавају да се књига доживи као: виртуелна реалност (књиге у чије се странице уграђују искачуће фигуре или елементи који штампани садржај мењају уз помоћ АР и ВР, као и други начини превазилажења димензионалности странице), филмски простор (књиге у којима су илустрације или графички елементи текста на неки начин анимирани, гледају се као облик у покрету), рекомбинантна структура (књиге чији се делови могу премештати), ефемера (књиге од искоришћеног,

новинског или папира за тестирање штампарских машина; књиге које се једу, спаљују; измењене, самим тим и „оштећене” књиге) и неми објекат (књиге чији је садржај нечитљив; предмети и скулптуре од књига). У оквиру ових, међусобно не баш увек јасно разграничених категорија, ауторка описује радове већег броја савремених стваралаца и издавача алтернативних и експерименталних књига и „књига” као примере који откривају, хиперболизују или подривају неке битне карактеристике књиге и читања, уопште или у специфичном, актуелном културноисторијском моменту. Неке од тих стваралаца више су интересовали политички и друштвено ангажовани, идеолошки субверзивни потенцијали експериментисања са физичким обликом, структуром и начином израде књига и брошура, а друге – интермедијалност, утицаји технологије и новијих медија на књигу и могућности њихове интеграције у њу. Притом ауторка указује и на историјске корене одређених техника израде књига које су савремени уметници књиге поново открили, прилагодили и реконтекстуализовали, као што су књига у виду тунела (пип-шоу) или арлекинаде (књиге чије странице садрже крилца/преклопе чији положај мења садржај). Због тога што је у историју књиге укључила и материјализације различитих идеја о књизи, Амарант Борсук је могла да наведе и примере уметничких предмета, инсталација и перформанса који свакако више нису књига, чак и када је представљају већ на књигу само личе, јер је (заједно са читањем) користе као метафору за друга искуства (*Велика књига* Алисон Ноулс, на пример) или су од књиге/књига направљени (*црџа* Ен Хамилтон или скулптуре Брајана Детмера).

У четвртном поглављу („Књига као интерфејс”) ауторка се, опет укратко, бави разним појавама из сфере електронских књига, односно дигиталних објеката који симулирају (штампане) књиге или настају кроз процесе њихове дигитализације, уз осврт на развој кључних пројеката везаних за књижно наслеђе човечанства, као и на појаву и развој уређаја за читање. Као што јој је у другом поглављу појава штампара, издавача и(ли) књижара као нових актера у сфери производње књиге била повод да се осврне на појаву правних аката везаних за интелектуално власништво (ауторско и право на умножавање, мада и у том случају остаје у англоамеричкој традицији), тако се овде, у контексту питања о идентификацији и праћењу књига, осврће и на функције ИСБН-а. И ово се поглавље завршава приказом неколико начина на које су уметници искористили најнапредније могућности нових технологија да креирају наглашено интерактивне или имерзивне, мултисензорне дигиталне објекте за читање који, попут уметничких књига, преиспитују смисаоне ефекте самих медија текстуалног

садржаја, чији облик и редослед појављивања пред очима (и под прстима) рецепијента више није фиксиран.

Књига је допуњена „Хронологијом”, у којој се наводе приближни или тачни датуми појаве технологија које су биле или су и даље укључене у процесе производње књиге и њених претеча и изданака. Неки од наведених догађаја или изума спомињу се и у тексту *Књије*, а неки не: неупућени читалац ће морати сам да их истражи. Следи „Глосар”, у коме су наведени термини за делове књига у различитим периодима њене историје, тј. основни термини из графичке и историје типографије и штампарства. Библиографију, као што је споменуто, чине углавном англоамерички извори. Исто важи и за додатак који садржи кратке описе релевантних онлајн база података, колекција дигитализованих рукописа, инкунабула, књига и књижне грађе, веб-презентација музеја папира, књиге, штампе, књижевно-уметничких праваца и покрета који су имали пресудан утицај на развој и трансформацију књиге, као и описе и веб-локације програма и радионица за уметничке књиге и експериментално издаваштво у САД. У овом одељку се налази и списак секундарних извора о садржајима који се могу видети на препорученим сајтовима. На крају су „Листа илустрација” и „Индекс”. Треба, ипак, приметити да сви ови додаци нису сасвим усклађени са основним текстом *Књије*. Примера ради, иако се спомињу у главном тексту и хронологији, термини линотип и монотип нису ни у „Глосару” (иако су лаицима сигурно непознати) ни у „Индексу”; „пип-шоу” пак упућује на „књигу тунел”, које у „Индексу” нема, док је исти термин у „Глосару” преведен као „тунел књига”. Ситни пропусти ипак не чине *Књију* мање корисним водичем кроз историју стварања, производње и коришћења књиге и представа о књизи из више комплементарних перспектива, као што су медиолошка и естетска, захваљујући чему може послужити и као интересантан подсетник и као добар увод у савремена сазнања и истраживања везана за књигу, али и као подстицај за даља и географски и културолошки мање ограничена истраживања начина на који се књига као културноисторијски промењив артефакт и флексибилна идеја преображава и креативно користи.

БИБЛИОТЕКАР: часопис за теорију и праксу библиотекарства
M53, научни часопис од 2010. године

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ ПРИЛОГА

Часопис *Библиоџекар* покренут је 1948. године, само годину дана по оснивању Библиотекарског друштва Србије (БДС). У периоду од 1948. до 1997. године изашло је укупно 210 бројева, после чега је настала више-годишња пауза. Излажење *Библиоџекара* обновљено је 2006. године захваљујући финансијској подршци Министарства културе Републике Србије.

Матични научни одбор за језик и књижевност Министарства за науку и технолошки развој је часопису *Библиоџекар* доделио **категорију М53 (научни часопис)** 2010. године. Према најновијој категоризацији часописа за 2017. годину часопис је задржао категорију М53.

Ово Упутство усклађено је са *Акћом о уређивању научних часописа* Министарства за науку и технолошки развој од 9. јула 2009. године и њиме се уређује начин обликовања и достављања научних и стручних прилога редакцији *Библиоџекара*.

За ауторска права достављених прилога одговарају аутори. Аутори чији су радови прихваћени потписују изјаву да су упознати са упутствима за ауторе и обавезама аутора дефинисаним у *Уређивачкој јолићници часописа*, као и уговор о преносу ауторских права на издавача часописа *Библиоџекар*, то јест на Библиотекарско друштво Србије. БДС ће прихваћене прилоге објавити и у електронској форми, а има право да користи и сажетке радова или изводе из достављених радова.

Редакција *Библиоџекара* ће аутора обавестити уколико је текст прихваћен у року од највише два месеца од пријема рада, али задржава дискреционо право да радове процени и да их не објави уколико утврди да не одговарају садржинским и формалним критеријумима.

Редакција се залаже за отворен приступ информацијама и објављивање текстова различитих типова, у којима аутори слободно изражавају своје идеје. Не врши идеолошку или било какву другу цензуру, али се ограђује од ставова својих сарадника.

Молимо сараднике да своје прилоге прилагоде тематској и формалној структури часописа, као и да на послатим прилозима назначе за коју су рубрику писани. Часопис *Библиотекар* има следеће рубрике: *Тема* (у којој се објављују радови написани по позиву), *Пракса*, *Хроника*, *Прикази*, *Документи*.

Молимо сараднике да у циљу уједначавања формалне структуре прилога поштују **следећа правила**:

- Радови би требало да садрже од 10.000 до 30.000 карактера (са размацама), то јесте да не буду дужи од једног ауторског табака.
- Текстови би требало да буду писани на српском (ћирилицом) или енглеском језику, величина фонта за наслове је 16, за поднасловe 14, за основни текст 12, за сажетке и кључне речи 11, за напомене (фусноте) 10, а врсте фонтова су следеће: Times New Roman – Serbian – Cyrilic, односно Times New Roman – English. Пропед је 1,5.
- Текстови треба да се шаљу у doc формату програма Microsoft Word или неког другог едитора текста отвореног кода. Документ треба именовати на следећи начин: име и презиме аутора, наслов прилога, датум.
- У горњем левом углу прве стране наводе се: пуно презиме и име (свих) аутора, пун (званичан) назив и седиште установе аутора (афилијација) и електронска адреса аутора. Пожељно је навести и годину рођења аутора због увида у његов научно-стручни рад у централној нормативној бази података Народне библиотеке Србије. Веома је пожељно да се наведу и средња слова аутора. Функција и звање аутора се не наводе.
- Наслов треба да што верније опише садржај чланка. У интересу је аутора да се користе речи прикладне за индексирање и претраживање. Ако таквих речи нема у наслову, пожељно је да се наслову придода поднаслов. Наслов се даје на српском и енглеском језику.
- Сажетак (апстракт) је кратак информативан приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност. У интересу је аутора да сажетци садрже термине који се често користе за индексирање и претрагу чланака.
- Испод наслова на српском језику наводе се сажетак (100–250 речи) и кључне речи (2–8) на српском језику.

- На крају прилога наводи се листа референци (*Литература*). Како би часопис био индексан у светским базама, у литератури се све јединице наводе на латиници (не преводе се) уз напомену на *ћирилицу* за ћирилична издања. Референце се наводе абecedним редоследом.
- Испод листе референци следи: презиме и име (свих) аутора, назив и седиште установе аутора (афилијација) на енглеском језику, електронска адреса аутора, наслов рада на енглеском језику, сажетак и кључне речи на енглеском језику, евентуалне друге напомене о ауторским правима, преводиоцима и слично.
- Када се први пут наводи страна име у тексту, у загради треба да се стави име исписано у оригиналу; када се следећи пут помиње исто име, у наставку текста треба да буде доследно и истоветно транскрибовано без помињања у оригиналу.
- Код навођења страних израза, термина и скраћеница, превод израза и термина, као и развијен облик скраћеница треба да се ставе у одговарајуће напомене (фусноте).
- Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин. Пожељно је да наслови свих приказа, а по могућству и текстуални садржај, буду дати двојезично, на српском и енглеском језику.
- Напомене (фусноте) дају се при дну стране на којој се налази коментарисани део текста, најобимније не би требало да прелазе 100 речи и нумеришу се арапским бројевима у континуитету у целом тексту. Напомене треба да се користе мање за коментаре, а више за навођење литературе.
- Напомене у раду наводе се језиком и писмом публикације.
- Стил цитирања и навођења напомена (фуснота) и израде листе референци (литературе, библиографије) на крају рада је Чикаго стил – Chicago Style (Humanities).

УПУТСТВО ЗА КОРИШЋЕЊЕ ЧИКАГО СТИЛА БИБЛИОГРАФСКОГ ЦИТИРАЊА

** *Напомена*: Ово Упутство је превод делова оригиналног упутства *Chicago Style Citation Quick Guide* преузетог са веб-адресе http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Наведени примери су **углавном** из домаће праксе.

Чикаго стил библиографског цитирања је најзаступљенији начин цитирања у хуманистичким научним дисциплинама. Његова популарност је велика јер је врло флексибилан и могуће је, без већих проблема, у правила укључити нове носиоце информација. Овим начином цитирања могуће је представити библиографске јединице у фуснотама/напоменама у дну текста, као и у библиографији/литератури наведеној на крају текста. За ове две врсте навођења важе засебна правила. У примерима који следе наведени су најчешћи облици докумената који се користе као цитати.

КЊИГЕ

БЕЗ АУТОРА

Напомена или фуснота (у даљем тексту **Ф**): редни број. *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф: 1. *EU i vi: kratak pregled dostignuća EU* (Београд: Delegација Европске уније у Republici Србији, 2011), 39–40.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: *EU i vi*, 17.

Библиографија (у даљем тексту **Б**): *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б: *EU i vi : kratak pregled dostignuća EU*. Београд: Delegација Европске уније у Republici Србији, 2011.

ЈЕДАН АУТОР

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Vesna Bulajić, *Književna nacionalnost i UDK* (Beograd: Zadužbina Andrejević, 2007), 16.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Bulajić, *Književna nacionalnost i UDK*, 19.

Б: Презиме, Име аутора. *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б. Bulajić, Vesna. *Književna nacionalnost i UDK*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2007.

ДВА ИЛИ ТРИ АУТОРА

Ф: редни број. Име и Презиме аутора и Име и Презиме аутора, *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), страна/е.¹

Ф. 1. Мирјана Бабовић и Светлана Јанчић, *Алфабетски каталоги монографских публикација: израда и формирање* (Београд: Народна библиотека Србије, 1985), 42.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Бабовић и Јанчић, *Алфабетски каталоги монографских публикација*, 49.

Б: Презиме, Име и Име и Презиме аутора. *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б. Babović, Mirjana i Svetlana Jančić. *Alfabetski katalog monografskih publikacija: izrada i formiranje*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1985. (na ćirilici)

ЧЕТИРИ ИЛИ ВИШЕ АУТОРА

Ф: редни број. Име и Презиме аутора и др. / et al., *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Vladimir Jokanović et al., *Bibliotekarski leksikon* (Beograd: Nolit, 1984), 101.

¹ Код трећег аутора додаје се и треће име и презиме, а прво и друго се одвајају зарезом.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Jokanović et al., *Bibliotekarski leksikon*, 98.

Б: Презиме, Име, Име и Презиме, Име и Презиме, Име и Презиме. *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б. Jokanović, Vladimir, Fahrudin Kalender, Emil Popović, Miloš Stojanović. *Bibliotekarski leksikon*. Beograd: Nolit, 1984.

КОЛЕКТИВНО ТЕЛО КАО АУТОР

Ф: редни број, Назив колективног тела, *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Српска православна богословија у Призрену, *Извештај за школску 1932/33 годину* (Сарајево: М. Јовановић, 1933), 14.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:

Извештај за школску 1932/33 годину, 15–16.

Б: Назив колективног тела, *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б. Srpska pravoslavna bogoslovija u Prizrenu, *Izveštaj za školsku 1932/33 godinu*. Sarajevo: M. Jovanović, 1933. (na ćirilici)

ПУБЛИКАЦИЈА СА ДВА МЕСТА ИЗДАВАЊА И ДВА ИЗДАВАЧА

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, *Наслов књије* (Прво место издавања: Први издавач; Друго место издавања: Други издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Shialy Ramamrita Ranganathan, *The Five Laws of Library Science* (Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldston, 1931), 35.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:

Ranganathan, *The Five Laws of Library Science*, 27.

Б: Презиме, име аутора. *Наслов књије*. Прво место издавања: Први издавач; Друго место издавања: Други издавач, година.

Б. Ranganathan, Shialy Ramamrita. *The Five Laws of Library Science*. Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldston, 1931.

ПУБЛИКАЦИЈА СА ДВА МЕСТА ИЗДАВАЊА И ЈЕДНИМ ИЗДАВАЧЕМ

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, *Наслов књије* (Прво место издавања; Друго место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Harald Haarmann, *Early Civilisation and Literacy in Europe* (Berlin; New York: Mouton de Gryter, 1996), 16.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:

Haarmann, *Early Civilisation and Literacy in Europe*, 23.

Б: Презиме, име аутора. *Наслов књије*. Прво место издавања; Друго место издавања: Издавач, година.

Б. Haarmann, Harald. *Early Civilisation and Literacy in Europe*. Berlin; New York: Mouton de Gryter, 1996.

ПРИМАРНА ОДГОВОРНОСТ УРЕДНИКА, ПРЕВОДИОЦА ИЛИ ПРИРЕЂИВАЧА (АУТОР НИЈЕ НАВЕДЕН)

Ф: редни број. Име и Презиме, ур. / гл и одг. ур. / прев./прир., *Наслов књије*, (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Станислав Препрек, прев., *Еј о Гилјамешу* (Пожега: Епоха, 2004), 91–92.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Препрек, *Еј о Гилјамешу*, 78.

Б: Презиме, Име, ур./гл и одг. ур./прев./прир. *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година.

Б. Prepek, Stanisav, prev. *Ep o Gilgamešu*. Požega: Epora, 2004. (na ćirilici)

СЕКУНДАРНА ОДГОВОРНОСТ (УРЕДНИК, ПРЕВОДИЛАЦ ИЛИ ПРИРЕЂИВАЧ УЗ АУТОРА)

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, *Наслов књије*, ур. / гл. и одг. ур. / прев./прир. Име и Презиме² (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Majkl Gorman, *Naše neprolazne vrednosti*, prev. Sergej Macura (Beograd: Filiološki fakultet Univerziteta, 2007), 44.

² Уколико има више лица које носе секундарну одговорност, наводе се сва.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:

Gorman, *Naše neprolazne vrednosti*, 32.

Б: Презиме, Име аутора. *Наслов књије*. Уредник / Главни и одговорни уредник, Превео/Приредио Име и Презиме. Место издавања: Издавач, година.

Б. Gorman, Majkl. *Naše neprolazne vrednosti*. Preveo Sergej Macura. Beograd: Filiološki fakultet Univerziteta, 2007.

ПОГЛАВЉЕ ИЛИ НЕКИ ДРУГИ ДЕО КЊИГЕ

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, „Наслов поглавља”, у *Наслов књије*, уредник Име и Презиме (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Борјана Христова, „Неколико речи о академику проф. др Александру Младеновићу”, у *Библиотечке услуге: зборник радова*, главни и одговорни уредник Сретен Угричић (Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Суботица: Градска библиотека, 2008), 193-200.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Христова, „Неколико речи о ...”, 198.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов поглавља”. У *Наслов књије*, уредник Име и презиме, страна/е. Место издавања: Издавач, година.

Б. Hristova, Borjana. „Nekoliko reči o akademiku prof. dr Aleksandru Mladenoviću”. u *Bibliotečke usluge: zbornik radova*, urednik Sreten Ugričić, 193–200. Beograd: Zajednica matičnih biblioteka Srbije; Subotica: Gradska biblioteka, 2008. (na ćirilici)

ПОГЛАВЉЕ ПРИРЕЂЕНОГ ТОМА КЊИГЕ

(У ОДНОСУ НА ПРИМАРНЕ ИЗВОРЕ)

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, „Наслов поглавља”, у *Наслов књије*, ур. Име и Презиме, том *Наслова књије* ур. Име и Презиме (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Dmitar Tasić, „Jugoslovensko-albanski odnosi i Balkanski pakt 1953–1955”, u *Balkanski pakt 1953/1954*, ur. Milan Terzić, tom 2 *Zbornik radova* ur. Nemanja Milošević (Beograd: Institut za strategijska istraživanja, 2008), 226–236.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Tasić, „Jugoslovensko-albanski odnosi i ...”, 231.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов поглавља”. У *Наслов књије*, уредник Име и Презиме. Том *Наслова књије*, уредник Име и Презиме, стране. Место издавања: Издавач, година.

Б. Tasić, Dimitar. „Jugoslovensko-albanski odnosi i Balkanski pakt 1953–1955”. u *Balkanski pakt 1953/1954*, urednik Milan Terzić. Tom 2 *Zbornik radova*, urednik Nemanja Milošević, 226–236. Beograd: Institut za strategijska istraživanja, 2008.

ПРЕДГОВОР, УВОДНИК, ПОГОВОР

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, предговор/уводник/поговор у *Наслов књије*, Име и Презиме аутора (Место издавања: Издавач, година), страна/е.

Ф. 1. Nebojša Kovačević, pogovor u *Intelektualna osnova organizovanja informacija*, Pejn Svenonijus (Beograd: Clio, 2007) 284–290.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Kovačević, *Intelektualna osnova organizovanja informacija*, 287.

Б: Презиме, Име аутора. Предговор/Уводник/Поговор у *Наслов књије*, Име и Презиме утора, страна/е. Место издавања: Издавач, година.

Б. Kovačević, Nebojša. Pogovor u *Intelektualna osnova organizovanja informacija*, Pejn Svenonijus, 284–290. Beograd: Clio, 2007.

ЕЛЕКТРОНСКО ИЗДАЊЕ КЊИГЕ

Ако је књига доступна у више формата, требало би навести ону верзију која је коришћена, али се могу навести и други формати.

Ф: редни број. Име и презиме аутора, *Наслов књије* (Место издавања: Издавач, година), <http://adresa> (преузето датум).

Ф. 1. Zoran Đinđić, *Subjektivnost i nasilje: nastanak sistema u filozofiji nemačkog idealizma* (Beograd: SSO, 1982), <http://djindjic.nb.rs/scr/digital.php?collection=books&ID=II-297212> (преузето 28. 5. 2011).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Đinđić, *Subjektivnost i nasilje...*

Б: Презиме, Име аутора. *Наслов књије*. Место издавања: Издавач, година, <http://adresa> (преузето датум). Такође доступно и у штампаном облику.

Б. Đinđić, Zoran. *Subjektivnost i nasilje: nastanak sistema u filozofiji nemačkog idealizma*. Beograd: SSO, 1982. <http://djindjic.nb.rs/scr/digital.php?collection=books&ID=II-297212> (preuzeto 28. 5. 2011). Takođe dostupno i u štampanom obliku.

ЧАСОПИСИ

ЧЛАНАК У ЧАСОПИСУ У ШТАМПАНОМ ОБЛИКУ

Ф: редни број, Име и Презиме аутора, „Наслов чланка”, *Наслов часописа* год. излажења, бр., св. (година): страна/е.

Ф. 1. Селман Тртовац, „Е-књиге – прелиминарне информације за набавку”, *Инфојтека* год. 7, бр. 1/2 (2006): 81–87.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Тртовац „Е-књиге...”, 85.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов чланка”. *Наслов часописа* год. излажења, бр., св., (година): страна/е.

Б. Trtovac, Selman. „E-knjige – preliminarne informacije za nabavku”. *Infoteka* god. 7, br. 1/2 (2006): 81–87. (na ćirilici)

ЧЛАНАК У ОНЛАЈН ЧАСОПИСУ

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, „Наслов чланка”, *Наслов часописа* год., бр., св. (година издавања), <http://adresa> (преузето датум), DOI.

Ф. 1. Miroslav Vujović, „A newly-discovered Roman altar from Surčin”, *Starinar* br. 59 (2009), <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0241/2009/0350-02410959149V.pdf> (преузето 10. 5. 2011), DOI 10.2298/STA0959149V.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Vujović, „A newly-discovered Roman...”.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов чланка”. *Наслов часописа* год., бр., св. (година издавања) <http://adresa> (преузето датум), DOI .

Б. Vujović, Miroslav. „A newly-discovered Roman altar from Surčin”. *Starinar* god. 59 (2009), <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0241/2009/0350-02410959149V.pdf> (preuzeto 10. 5. 2011), DOI 10.2298/STA0959149V.

ЧЛАНАК У НОВИНАМА ИЛИ ПОПУЛАРНОМ ЧАСОПИСУ (ШТАМПАНОМ ИЛИ ОНЛАЈН)

Уобичајено је да се наводе у самом тексту, понекад у фусноти, а скоро никада у библиографији.

Ф: редни број. Име и презиме аутора, „Наслов чланка”, *Наслов часописа или новина*, датум излажења, страна/е³ <http://adresa> (преузето датум).

Ф. 1. Nenad Batoćanin, „Uvod u mrežno programiranje”, *PC – personal computer*, 10. oktobar 1995, 81–94.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Batoćanin, „Uvod u mrežno programiranje”, 92.

2. N. Kovačević, „Svedočanstva o našoj kulturnoj baštini”, *Danas*, 20. maj 2011, http://www.danas.rs/danasrs/kultura/svedocanstva_o_nasoj_kulturnoj_bastini.11.html?news_id=215693 (преузето 28. 5. 2011).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Kovačević, „Svedočanstva o našoj kulturnoj baštini”.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов чланка”. *Наслов часописа или новина*, датум излажења, страна/е, <http://adresa> (преузето датум).

Б. 1. Batoćanin, Nenad. „Uvod u mrežno programiranje”, 10. oktobar 1995, 81–94.

2. Kovačević, N. „Svedočanstva o našoj kulturnoj baštini”. *Danas*, 20. maj 2011, http://www.danas.rs/danasrs/kultura/svedocanstva_o_nasoj_kulturnoj_bastini.11.html?news_id=215693 (preuzeto 28. 5. 2011)

ПРИКАЗ ИЛИ РЕЦЕНЗИЈА КЊИГЕ У ЧАСОПИСУ (ШТАМПАНОМ ИЛИ ОНЛАЈН)

Ф: редни број. Име и Презиме аутора, „Наслов приказа или рецензије”, приказ *Наслов књије*, Име и Презиме аутора, *Наслов часописа*, датум, година, страна/е, <http://adresa> (преузето датум).

³ Ако се наводе чланци објављени у новинама које имају више дневних издања, податак о странама се изоставља због тога што исти чланак може бити на различитим странама сваког од издања, а чланак може изостати у неком од издања.

Ф. 1. Горана Стевановић, „Библиотеке старог света”, приказ *Библиоџе-ке сѣарої свеѣа*, Лајонел Карсон, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 2005, 515–517, http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1318 (преузето 28. 5. 2011)

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Стевановић, „Библиотеке старог света”.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов приказа или рецензије”. Приказ *Наслов књије*, Име и Презиме аутора. *Наслов часоѣиса*, датум, година, <http://adresa> (преузето датум).

Б. Stevanović, Gorana. „Biblioteke starog sveta”. *Prikaz Biblioteke starog sveta*. Lajonel Karson, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, 2005, http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1318 (preuzeto 28. 5. 2011). (na ćirilici)

НЕОБЈАВЉЕНЕ МАГИСТАРСКЕ ТЕЗЕ ИЛИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ф: редни број. Иницијал имена. Презиме аутора, „Наслов тезе или дисертације” (магистарска теза или докторска дис., назив факултета, година), стране.

Ф. 1. М. Seljak, „Uloga bibliotećkih mreža u procesima organizovanja i upravljanja znanjem” (doktorska dis., Filološki fakultet, Beograd, 2005), 61.

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Seljak, „Uloga bibliotećkih mreža...”, 38.

Б: Презиме, иницијал имена. „Наслов тезе или дисертације”. Магистарска теза или докторска дис., назив факултета, година.

Б. Seljak, М. „Uloga bibliotećkih mreža u procesima organizovanja i upravljanja znanjem”. *Doktorska dis., Filološki fakultet, Beograd, 2005.*

РАД ИЗЛОЖЕН НА СТРУЧНОМ СКУПУ ИЛИ КОНФЕРЕНЦИЈИ

Ф: редни број. Име и презиме аутора, „Наслов рада” (рад представљен на Назив скупа или конференције, Град, Држава, датум одржавања, година).

Ф. 1. Небојша Васиљевић, „Закон о електронском документу” (рад представљен на Е-трговина, Палић, Србија, 20–22. април 2009).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Васиљевић, „Закон о електронском документу”.

Б: Презиме, Име аутора. „Наслов рада”. Рад представљен на Назив скупа или конференције, Град, Држава, датум одржавања, година.

Б. Vasiljević, Nebojša. „Zakon o elektronskom dokumentu”. Rad predstavljen na E- trgovina, Palić, Srbija, 20–22. april 2009. (na ćirilici)

ВЕБ-САЈТОВИ

За навођење веб-сајтова важи правило да се наведу сви расположиви подаци везани за тај сајт.

С обзиром на то да подаци варирају и подложни су променама, обавезно је навести датум преузимања.

Ф: редни број. Име организације, „Наслов текста”, име власника сајта, <http://adresa> (преузето датум).

Ф. 1. Панчевачко читалиште, „Судбина штампане речи”, Градска библиотека Панчево, <http://www.citaliste.com/content/view/3272/148/lang,sr/> (преузето 28. 5. 2011).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:
„Панчевачко читалиште”.

Б: Име организације, „Наслов текста”, име власника сајта, <http://adresa> (преузето датум).

Б. Pančevačko čitalište, „Sudbina štampane reči”, Gradska biblioteka Pančevo, <http://www.citaliste.com/content/view/3272/148/lang,sr/> (preuzeto 28. 5. 2011). (na ćirilici)

БЛОГ ЗАПИС ИЛИ КОМЕНТАР НА БЛОГУ

Уобичајено је да се наводе у самом тексту, понекад у фусноти, а скоро никада у библиографији.

Блог:

Ф: редни број. Име и презиме аутора блога, „Наслов текста”, Назив блога, датум, <http://adresa> (преузето датум).

Ф. 1. Dragana Đermanović, „Kako organizovati uspešnu panel diskusiju?“, Blog Prepoznavanje prilika, 17. mart, 2011, <http://www.draganadjermanovic.com/2011/03/17/kako-organizovati-uspesnu-panel-diskusiju/> (preuzeto 28. 5. 2011).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота: Đermanović, „Kako organizovati uspešnu panel diskusiju?“.

Коментар на блогу:

Ф: редни број. Име и презиме, коментар на „Наслов текста“, име блога, коментар послат датума, година, <http://adresa> (преузето датум).

Ф. 1. Jelena, komentar na Dragana Đermanović, „Kako organizovati uspešnu panel diskusiju?“, Blog Prepoznavanje prilika, 17. mart, 2011, (17,34h) <http://www.draganadjermanovic.com/2011/03/17/kako-organizovati-uspesnu-panel-diskusiju/> (preuzeto 28. 5. 2011).

* Кад се следећи пут цитира исти наслов, може се ставити скраћена фуснота:

Jelena, komentar na Dragana Đermanović, „Kako organizovati...“

ЕЛЕКТРОНСКА ИЛИ ТЕКСТУАЛНА ПОРУКА

Уобичајено је да се наводе у самом тексту, понекад у фусноти и никада у библиографији.

Ф: редни број. Име и презима пошиљаоца, e-mail порука примаоцу, датум.

Ф. 1. Petar Petrović, e-mail poruka Mileni Ranković, 15. 2. 2011.

БИБЛИОГРАФСКА ЈЕДИНИЦА ИЗ КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАЗЕ ПОДАТАКА

Јединицама које се преузимају из комерцијалних база података потребно је додати назив базе података, као и приступни број који треба унети након библиографских података јединице.

Б. Choi, Mihwa. „Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song Dynasty.“ doktorska disert., University of Chicago, 2008. ProQuest (AAT 3300426).

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Библиоџекар* посвећен је темама из области библиотекарства.

Друштво библиотекара Србије издало је први број часописа 1948. године; није излазио од 1997. до 2006; обновљен је 2006. од када излази у континуитету. Објављивање часописа подржава Министарство културе, а од 2009. године Министарство науке му даје научни статус (М53).

Часопис *Библиоџекар* објављује оригиналне, претходно необјављене радове: оригиналне научне, стручне и прегледне радове, приказе књига, документа из области библиотекарства...

Радови морају бити написани на српском или енглеском језику језику, са резимеима на енглеском (за радове на српском), односно српском језику (за радове на енглеском).

Часопис излази двапут годишње.

ОБАВЕЗЕ УРЕДНИКА И РЕДАКЦИЈЕ

Главни уредник часописа *Библиоџекар* доноси коначну одлуку о томе који ће се рукописи објавити. Приликом доношења одлуке главни уредник и чланови редакције руководе се уређивачком политиком водећи рачуна о законским прописима који се односе на клевету, кршења ауторских права и плагирање.

Главни уредник задржава дискреционо право да примљене рукописе процени и не објави, уколико утврди да не одговарају прописаним садржинским и формалним критеријумима. У редовним околностима, редакција обавештава аутора о томе да ли је прихватила текст најкасније у року од месец дана од датума истека за пријем рукописа.

Главни уредник и чланови редакције не смеју имати било какав сукоб интереса у вези са рукописима које разматрају. Ако сукоб интереса постоји код једног или више чланова редакције, ти чланови се искључују из поступка избора рецензента и одлучивања о судбини рукописа. Уредник и чланови редакције су дужни да благовремено пријаве постојање сукоба интереса.

Главни уредник и чланови редакције су дужни да суд о рукопису доносе на основу његовог садржаја, без расних, полних/родних, верских, етничких или политичких предрасуда.

Уредник и чланови редакције не смеју да користе необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите писане дозволе аутора, а информације и идеје изнесене у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју се користити за стицање личне користи.

Уредник и чланови редакције дужни су да предузму све разумне мере како би идентитет рецензента остао непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије и како би идентитет аутора остао непознат рецензентима до окончања поступка рецензије.

ОБАВЕЗЕ АУТОРА

Аутори гарантују да рукопис представља њихов оригиналан допринос, да није објављен раније и да се не разматра за објављивање на другом месту. Истовремено предавање истог рукописа у више часописа представља кршење етичких стандарда. Такав рукопис се моментално искључује из даљег разматрања.

Аутори такође гарантују да након објављивања у *Библиоотекару* рукопис неће бити објављен у другој публикацији на било ком језику без сагласности издавача.

У случају да је послати рукопис резултат научноистраживачког пројекта или да је, у претходној верзији, био изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), детаљнији подаци о пројекту, конференцији и слично наводе се у фусноти на почетку текста. Рад који је већ објављен у неком часопису не може бити прештампан у *Библиоотекару*.

Аутори су дужни да се придржавају етичких стандарда који се односе на научноистраживачки рад. Аутори гарантују и да рукопис не садржи неосноване или незаконите тврдње и не крши права других. Издавач неће сносити никакву одговорност у случају испостављања било каквих захтева за накнаду штете.

Садржај рада

Рад треба да садржи довољно детаља и референци како би се рецензентима, а потом и читаоцима омогућило да провере тврдње које су у њему изнесене. Прикази и стручни чланци морају бити прецизни и објективни.

Намерно изношење нетачних тврдњи представља кршење етичких стандарда.

Аутори носе сву одговорност за садржај предатих рукописа и дужни су да, ако је то потребно, пре њиховог објављивања прибаве сагласност свих лица или институција које су непосредно учествовале у истраживању које је у рукопису представљено.

Аутори који желе да у рад укључе илустрације, табеле или друге материјале који су већ негде објављени дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права. Материјал за који такви докази нису достављени сматраће се оригиналним делом аутора.

Ауторство

Аутори су дужни да као ауторе наведу само она лица која су значајно допринела садржају рукописа, односно дужни су да сва лица која су значајно допринела садржају рукописа наведу као ауторе. Ако су у битним аспектима истраживачког пројекта и припреме рукописа учествовала и друга лица која нису аутори, њихов допринос треба поменути у напомени или захвалници.

Навођење извора

Аутори су дужни да исправно цитирају изворе који су битно утицали на садржај истраживања и рукописа. Информације које су добили у приватном разговору или кореспонденцији са трећим лицима, приликом рецензирања пријава пројеката или рукописа и слично, не смеју се користити без изричите писане дозволе извора.

Плагијаризам

Плагирање, односно преузимање туђих идеја, речи или других облика креативног израза и представљање као својих, представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање може да укључује и кршење ауторских права, што је законом кажњиво.

Плагијат обухвата следеће:

- дословно или готово дословно преузимање или смишљено парафразирање (у циљу прикривања плагијата) делова текстова других аутора без јасног указивања на извор или обележавање копираних фрагмената (на пример, коришћењем наводника);
- копирање слика или табела из туђих радова без правилног навођења извора и/или без дозволе аутора или носилаца ауторских права.

Ако се установи да је рад који је објављен у часопису плагијат, рад ће бити повучен у складу са процедуром описаном под *Повлачење већ објављених радова*, а ауторима ће бити трајно забрањено да објављују у *Библиоотекару*.

Сукоб интереса

Аутори су дужни да у раду укажу на финансијске или било које друге сукобе интереса који би могли да утичу на изнесене резултате и интерпретације.

Грешке у објављеним радовима

У случају да аутори открију важну грешку у свом раду након његовог објављивања, дужни су да моментално о томе обавесте уредника или издавача и да са њима сарађују како би се рад повукао или исправио.

Предавањем рукописа редакцији *Библиоотекара* аутори се обавезују на поштовање наведених обавеза.

ОБАВЕЗЕ РЕЦЕНЗЕНАТА

Рецензенти су дужни да стручно, аргументовано, непристрасно и у задатим роковима доставе уреднику оцену научне вредности рукописа.

Рецензенти евалуирају радове у односу на усклађеност теме рада са профилом часописа, релевантност истраживане области и примењених метода, оригиналност и научну релевантност података изнесених у рукопису, стил научног излагања и опремљеност текста научним апаратом.

Рецензент који има основане сумње или сазнања о кршењу етичких стандарда од стране аутора дужан је да о томе обавести уредника. Рецензент треба да препозна важне објављене радове које аутори нису цитирали. Он треба да упозори уредника и на битне сличности и подударности између рукописа који се разматра и било којег другог објављеног рада или рукописа који је у поступку рецензије у неком другом часопису, ако о томе има лична сазнања. Ако има сазнања да се исти рукопис разматра у више часописа у исто време, рецензент је дужан да о томе обавести уредника.

Рецензент не сме да буде у сукобу интереса са ауторима или финансијером истраживања. Уколико постоји сукоб интереса, рецензент је дужан да о томе моментално обавести уредника.

Рецензент који себе сматра некомпетентним за тему или област којом се рукопис бави дужан је да о томе обавести уредника.

Рецензија мора бити објективна. Коментари који се тичу личности аутора сматрају се непримереним. Суд рецензената мора бити јасан и поткрепљен аргументима.

Рукописи који су послати рецензенту сматрају се поверљивим документима. Рецензенти не смеју да користе необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите писане дозволе аутора, а информације и идеје изнесене у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју се користити за стицање личне користи.

ПОСТУПАК РЕЦЕНЗИЈЕ

Примљени радови подлежу анонимној рецензији. Циљ рецензије је да уреднику помогне у доношењу одлуке о томе да ли рад треба прихватити или одбити и да кроз процес комуникације са ауторима побољша квалитет рукописа.

Избор рецензената спада у дискрециона права уредника. Рецензенти морају да располажу релевантним знањима у вези са облашћу којом се рукопис бави и не смеју бити из исте институције као аутор, нити то смеју бити аутори који су у скорије време објављивали публикације заједно (као коаутори) са било којим од аутора поднесеног рада.

Рад пролази две рецензије, а рецензент је дужан да најкасније у року од месец дана од пријема рада пошаље попуњен рецензентски образац.

У главној фази рецензије главни уредник шаље поднесени рад стручњаку за научну област којом се рад бави. Рецензентски образац садржи низ питања на која треба одговорити, а која рецензентима указују који су то аспекти које треба обухватити како би се донела одлука о судбини једног рукописа. У завршном делу обрасца, рецензенти морају да наведу своја запажања и предлоге како да се поднесени рукопис побољша.

Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Ауторима се препоручује да приликом писања радова избегавају формулације које би могле открити њихов идентитет. Уредник гарантује да ће пре слања рукописа на рецензију из њега бити уклоњени лични подаци аутора (пре свега, име и афилијација) и да ће се предузети све разумне мере како би идентитет аутора остао непознат рецензентима до окончања поступка рецензије.

Током читавог процеса, рецензенти делују независно једни од других. Рецензентима није познат идентитет других рецензената. Ако одлуке ре-

цензената нису исте (прихватити/одбити), главни уредник може да тражи мишљење других рецензената.

Током поступка рецензије уредник може да захтева од аутора да доставе додатне информације (укључујући и примарне податке), ако су оне потребне за доношење суда о научном доприносу рукописа. Уредник и рецензенти морају да чувају такве информације као поверљиве и не смеју их користити за стицање личне користи.

Редакција је дужна да обезбеди контролу квалитета рецензије. У случају да аутори имају озбиљне и основане замерке на рачун рецензије, редакција ће проверити да ли је рецензија објективна и да ли задовољава академске стандарде. Ако се појави сумња у објективност или квалитет рецензије, уредник ће тражити мишљење других рецензената.

РАЗРЕШАВАЊЕ СПОРНИХ СИТУАЦИЈА

Сваки појединац или институција могу у било ком тренутку да уреднику и/или редакцији пријаве сазнања о кршењу етичких стандарда и другим неправилностима и да о томе доставе неопходне информације/доказе.

Провера изнесених навода и доказа

- Уредник ће у договору са редакцијом одлучити о покретању поступка који има за циљ проверу изнесених навода и доказа.
- Током тог поступка сви изнесени докази сматраће се поверљивим материјалом и биће предочени само оним лицима која су директно укључена у поступак.
- Лицима за која се сумња да су прекршила етичке стандарде биће дата могућност да одговоре на оптужбе изнесене против њих.
- Ако се установи да је заиста дошло до неправилности, процениће се да ли их треба окарактерисати као мањи прекршај или грубо кршење етичких стандарда.

Мањи прекршај

Ситуације окарактерисане као мањи прекршај решаваће се у директној комуникацији са лицима која су прекршај учинила, без укључивања трећих лица, нпр.:

- обавештавањем аутора/рецензената да је дошло до мањег прекршаја који је проистекао из неразумевања или погрешне примене академских стандарда;

- слањем писма упозорења аутору/рецензенту који је учинио мањи прекршај.

Грубо кршење етичких стандарда

Одлуке у вези са грубим кршењем етичких стандарда доноси уредник у сарадњи са редакцијом и, ако је то потребно, групом стручњака. Мере које ће предузети могу бити следеће (и могу се примењивати појединачно или истовремено):

- објављивање саопштења или уводника у ком се описује случај кршења етичких стандарда;
- слање службеног обавештења руководиоцима или послодавцима аутора/рецензента;
- повлачење објављеног рада у складу са процедуром описаном под *Повлачење већ објављених радова*;
- ауторима ће бити забрањено да током одређеног периода шаљу радове у часопис;
- упознавање релевантних стручних организација или надлежних органа са случајем како би могли да предузму одговарајуће мере.

Приликом разрешавања спорних ситуација редакција часописа се руководи смерницама и препорукама Одбора за етику у издаваштву (Committee on Publication Ethics – COPE): <http://publicationethics.org/resources/>.

ПОВЛАЧЕЊЕ ВЕЋ ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА

У случају кршења права издавача, носилаца ауторских права или аутора, повреде професионалних етичких кодекса, тј. у случају слања истог рукописа у више часописа у исто време, лажне тврдње о ауторству, плагијата, манипулације подацима у циљу преваре, као и у свим другим случајевима грубог кршења етичких стандарда, објављени рад се мора повући. У неким случајевима већ објављени рад се може повући и како би се исправиле накнадно уочене грешке.

Стандарди за разрешавање ситуација када мора доћи до повлачења рада дефинисани су од стране библиотека и научних тела, а иста пракса је усвојена и од стране часописа *Библиотекар*: у електронској верзији изворног чланка (оног који се повлачи) успоставља се веза (HTML линк) са обавештењем о повлачењу. Повучени чланак се чува у изворној форми, али

са воденим жигом на PDF документу, на свакој страници, који указује да је чланак повучен.

ОТВОРЕНИ ПРИСТУП

Часопис *Библиоџекар* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци, након објављивања у штампаном облику, налазе се на сајту Библиотекарског друштва Србије (bds.rs), у рубрици *Библиоџекар*. Објављени текстови могу се бесплатно преузети са сајта и користити у едукативне и некомерцијалне сврхе.

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

АУТОРСКА ПРАВА

Када је рукопис прихваћен за објављивање, аутори преносе ауторска права на издавача. У случају да рукопис не буде прихваћен за штампу у часопису, аутори задржавају сва права.

На издавача се преносе следећа права на рукопис, укључујући и додатне материјале, и све делове, изводе или елементе рукописа:

- право да репродукује и дистрибуира рукопис у штампаном облику, укључујући и штампање на захтев;
- право на штампање пробних примерака, репринт и специјалних издања рукописа;
- право да рукопис преведе на друге језике;
- право да рукопис репродукује користећи фотомеханичка или слична средства, укључујући, али не ограничавајући се на фотокопирање, и право да дистрибуира ове копије;
- право да рукопис репродукује и дистрибуира електронски или оптички користећи све носиоце података или медија за похрањивање, а нарочито у машински читљивој/дигитализованој форми на носачима података као што су хард диск, CD-ROM, DVD, Blu-ray Disc (BD), мини диск, траке са подацима, и право да репродукује и дистрибуира рукопис са тих преносника података;

- право да сачува рукопис у базама података, укључујући и онлајн базе података, као и право преноса рукописа у свим техничким системима и режимима;
- право да рукопис учини доступним јавности или затвореним групама корисника на основу појединачних захтева за употребу на монитору или другим читачима (укључујући и читаче електронских књига), и у штампаној форми за кориснике, било путем интернета, онлајн сервиса, или путем интерних или екстерних мрежа.

Часопис омогућава ауторима да објављену верзију рукописа у PDF формату депонују у институционални репозиторијум и/или некомерцијалне базе података или да га објаве на личним веб-страницама (укључујући и профиле не друштвеним мрежема за научнике, као што су ResearchGate, Academia.edu итд.) или на сајту институције у којој су запослени најраније пола године након објављивања у часопису. При томе се морају навести издавач, као носилац ауторских права, и извор рукописа (комплетни библиографски подаци).

ОДРИЦАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ

Изнесени ставови у објављеним радовима не изражавају ставове уредника и чланова редакције часописа. Аутори преузимају правну и моралну одговорност за идеје изнесене у својим радовима. Издавач неће сносити никакву одговорност у случају испостављања било каквих захтева за накнаду штете.

БИБЛИОТЕКАР
часопис за теорију и праксу библиотекарства
Год. LXV, св. 1 (2023)

Часопис излази двапут годишње

Главни и одговорни уредник
проф. др Драгана Грујић

Класификација текстова по УДК
Народна библиотека Србије

Израда DOI ознака
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Лектура
Свјетлана Манигода

Редактура превода
Оливера Кривошић

Издавач
Библиотекарско друштво Србије
Београд, Скерлићева 1
Web: www.bds.rs

Email: sekretar@bds.rs

За издавача
Јелена Глишовић

Штампа
Атеље Јуреш
Чачак

Тираж
500

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02(497.11)

БИБЛИОТЕКАР : часопис за теорију и праксу
библиотекарства / главни и одговорни уредник
Драгана Грујић. – Год. 1, бр. 1 (1948/1949) – год. 47,
бр. 1/2 (1997) ; Год. 48, бр. 1/4 (2006) – . – Београд :
Библиотекарско друштво Србије, 1948/1949–1997;
2006 – (Чачак : Атеље „Јуреш”). – 24 cm

Полугодишње.

ISSN 0006-1816 = Библиотекар (Београд)

COBISS.SR-ID 427270